

ZÁSADA OBJEKTIVNÍ PRAVDY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

MILOŠ JESTŘÁB

**UNIVERZITA KARLOVA
PRAHA 1981**

UNIVERSITA KARLOVA
OBJEKTIVNÍ PRAVDA
V KRISTNÍM
SVĚTĚ

© Univerzita Karlova, Praha 1981

OBSAH

ÚVOD	
Politickoprávní východiska	6
I. KAPITOLA	
1. Kritika buržoazního pojetí objektivní pravdy v trestním řízení	11
2. Kritika porotních soudů z hlediska zjišťování objektivní pravdy	16
II. KAPITOLA	
Marxisticko-leninské pojetí objektivní pravdy zjišťované v trestním řízení	19
1. Obecné poznámky	19
2. Teorie odrazu	21
III. KAPITOLA	
1. K obsahu objektivní pravdy v trestním řízení	25
2. Právní posouzení skutku z hlediska obsahu objektivní pravdy	28
IV. KAPITOLA	
Uložení trestu jako součást procesu zjišťování objektivní pravdy	33
V. KAPITOLA	
1. Dialektika absolutní a relativní pravdy zjišťované v trestním řízení	38
2. Presumpce nevinny z hlediska zjišťování objektivní pravdy	48
VI. KAPITOLA	
Význam opravných prostředků pro zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení	52
RESUMÉ	68
SEZNAM POUŽITÉ A CITOVANÉ LITERATURY	76

ÚVOD

POLITICKOPRÁVNÍ VÝCHODISKA

Komunistická strana Československa věnuje po celé období budování socialismu v naší společnosti značnou pozornost otázkám socialistického práva a socialistické zákonnosti. Již v roce 1949 napsal Klement Gottwald v pozdravném dopise sjezdu československých právníků: „V naší nové společnosti, budující socialismus, potřebujeme nové právo, takové, které slouží lidu a jeho blahu, které posiluje a chrání vládu lidu a jeho budovatelskou práci, které je zbraní proti nepřátelům lidu a socialismu. Tedy nikoliv již lživé „nadtřídní a nepolitické“ právo, nýbrž právo hájící otevřeně a upřímně věc lidu, právo socialistické, které dnes jediné odpovídá historické pravdě a vytváří dosud nejvyšší a nejspravedlivější právní řád.“[1] Od té doby ještě mnohokrát vrcholné orgány Komunistické strany Československa i její nejvyšší představitelé vyjádřili při stanovení úkolů vedoucí úlohy strany, že přísné a přesné dodržování socialistické zákonnosti je významným prostředkem uskutečňování právní politiky strany v naší společnosti.

Zejména pak od dubnového pléna ústředního výboru KSČ z roku 1969 stojí upevňování a rozvíjení socialistické zákonnosti v životě naší společnosti v popředí cílevědomé pozornosti stranických orgánů všech stupňů. Na XIV. sjezdu KSČ byl vysoce oceněn význam dodržování socialistické zákonnosti pro nerušený rozvoj socialismu ve všech oblastech našeho společenského života. Sjezd poukázal na povinnost všech státních a hospodářských orgánů a organizací, organizací společenských a v neposlední řadě i všech občanů, aktivně působit k dodržování zákonů a ostatních právních předpisů. Boj proti kriminalitě, včasný a rozhodný postih pachatelů trestných činů byl sjezdem označen za naléhavý úkol orgánů bezpečnosti, prokuratury a soudů.[2] Jednání XV. sjezdu KSČ zvýraznilo v této oblasti zejména souvislost rozšiřování socialistické demokracie s upevňováním pořádku a disciplíny ve státě a společnosti. Generální tajemník Komunistické strany Československa a prezident republiky Gustáv Husák v této souvislosti prohlásil: „Strana věnovala a věnuje stálou pozornost zdokonalování právního řádu a dodržování socialistické zákonnosti. Je to důležité

[1] Za socialistické právo — sborník sjezdu čs. právníků, Praha 1949, str. 14—15.

[2] XIV. sjezd KSČ, Svoboda 1971, str. 582.

pro růst vnitřní síly státu, posilování jistot a důvěry občanů k našemu zřízení, pro uplatňování socialistické demokracie“.[3] Obdobná myšlenka zazněla i na XXV. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, kde generální tajemník KSSS Leonid Iljič Brežněv označil zdokonalování socialistické státnosti, další rozvoj socialistické demokracie a posílení právního základu státního a společenského života za významný směr celé práce sovětských komunistů v oblasti komunistické výstavby.[4]

Z těchto myšlenek obsažených ve sjezdových materiálech Komunistické strany Československa a Komunistické strany Sovětského svazu vyplývá, že rozšiřování socialistické demokracie cestou upevňování zákonitosti a právního řádu je jednou ze základních zákonitostí života rozvinuté socialistické společnosti, jak v období budování této společnosti, v němž se náš stát nachází v současné době,[5] tak i v období, kdy rozvinutá socialistická společnost je již vybudována, ve společnosti zralých socialistických společenských vztahů, jak charakterizuje současnou historickou etapu rozvoje sovětského státu Ústava SSSR ze 7. října 1977.

Jednou z významných cest, jimiž se v socialistické společnosti ubírá proces upevňování zákonnosti, je postupné omezování kriminality s perspektivním cílem vykořenění trestné činnosti, která je nejhrubší formou porušování zákonů a ostatních právních předpisů, jako hromadného společenského jevu.[6] Pro vytýčení takových směrlých cílů má socialistická společnost potřebné předpoklady. Základním z nich je odstranění vykořisťovatelského společenského systému a na to navazující proces zainteresování širokých vrstev obyvatelstva na odstraňování podmínek a příčin vedoucích k trestné činnosti. Jde ovšem pouze o předpoklad, který by sám o sobě, bez současného aktivního působení mocenských orgánů státu proti těm, kteří právní řád nerespektují, nevedl k úspěšnému cíli. „I v socialistické společnosti žije a ještě dlouho bude žít velmi pestrá a různorodá vrstva občanů, jejichž morálka je poplatná buržoaznímu životnímu stylu, jimž jsou morální zásady socialismu cizí, snaží se žít na úkor naší společnosti a zásady lidského soužití nerespektují“.[7] Přesto však základní vývojový trend socialistické společnosti směřuje nezvratně k omezování a zatlačování kriminality; tento směr vývoje je doplňován v průběhu rozvoje společnosti na jedné straně stále hlubším působením ideově politické výchovy lidí a formováním socialistického vědomí členů společnosti, na druhé straně zdokonalováním právního řádu i prohlubováním účinnosti práce orgánů činných v trestním řízení. „Všestranné zvyšování úrovně práce

[3] XV. sjezd KSČ, Svoboda, Praha 1977, str. 68.

[4] XXV. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, Svoboda, Praha 1977, str. 77.

[5] Srov. XV. sjezd KSČ, Svoboda 1977, str. 32.

[6] Srov. L. Schubert: Základné otázky politiky boja s kriminalitou, Bratislava 1978, str. 40–41, 89; týž: Aktuálne problémy boja s javmi nebezpečnými pre spoločnosť, Socialistické súdnictvo č. 11–12/1976, str. 4.

[7] J. Němec: 30. výročí zlidovení soudnictví a úloha soudců z lidu v současnosti, Socialistická zákonnost č. 3/1979, str. 125.

každého justičního pracovníka je nezbytnou podmínkou dalšího úspěšného a efektivního fungování orgánů socialistického státu a trvalým požadavkem, trvalou metodou řídicí, rozhodovací i ostatní činnosti těchto pracovníků“.[⁸] Takovýto specifický přístup socialistické společnosti k zabezpečování stále větší účinnosti právního řádu obecně a k omezování případů porušování zákonnosti — zejména trestnou činností — zvlášť, vede k aktivnímu utváření uvědomělého postoje občanů k dodržování zákonů, jejich vnitřního přesvědčení, že musí přesně zachovávat všechny požadavky právních norem a k vytváření situace, za níž nebudou trpěny žádné delikty.[⁹]

Péče komunistické strany i socialistického státu o zdokonalování právního řádu vytváří příznivé předpoklady nejen pro upevňování socialistické zákonnosti v činnosti hospodářských, společenských a jiných orgánů a organizací i v dodržování právních norem jednotlivci, ale i pro prohlubování této zákonnosti v práci samotných orgánů státu, včetně orgánů činných v trestním řízení. Významnou zárukou přísného dodržování socialistické zákonnosti v trestním řízení je existence a respektování pokrokových zásad tohoto řízení, mezi nimiž stojí na čelném místě *zásada objektivní pravdy*. Postavení této zásady mezi ostatními základními zásadami, které ovládají československé socialistické trestní řízení, se považuje za postavení primární. Vyjadřuje požadavek, aby celé trestní řízení bylo vedeno tak, aby bylo docíleno souladu pravomocného rozsudku, vydaného v tomto řízení, s objektivní realitou, tedy aby pravomocný rozsudek obsahoval objektivní pravdu.

Pojem objektivní pravdy je, jak známo, filozofickým pojmem marxisticko-leninské teorie poznání. Podstata poznání objektivní pravdy však plně odpovídá cílům, k nimž směřuje trestní řízení, tj. pravdivě poznat trestný čin, jeho pachatele a tohoto pachatele podle zákona spravedlivě potrestat. Proto bylo možno tento filozofický pojem převzít do nauky socialistického trestního řízení, byť se jej výslovně v zákoně neužívá. Z jednotlivých ustanovení platného československého trestního řádu i trestního řádu Ruské sovětské federativní socialistické republiky, pojednávajících o účelu zákona a o postupu podle něho, lze však dovodit, že socialistické trestní řízení je důsledně založeno na požadavku, aby v celém průběhu tohoto řízení bylo zjišťována pravda a aby rozsudek soudu z tohoto zjištění vycházel. Podle § 1 tr. ř. (zák. č. 141/1961 Sb. ve znění vyhlášeném pod č. 148/1973 Sb.) je účelem tohoto zákona upravit postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni. V § 2 odst. 5 tr. ř. se stanoví povinnost orgánů činných v trestním řízení postupovat tak, aby byl zjištěn skutečný stav věci a při svém rozhodování z něj vycházet. Obdobně v čl. 20

[⁸] K. Kejzlar: Úkoly justice ČSR v roce 1978, Socialistická zákonnost č. 1/1978, str. 2.

[⁹] J. Ondřej: Socialistická zákonnost a úloha soudů, Praha 1974, str. 84.

UPK RSFSR^[10] se ukládá soudu, prokurátorovi, vyšetřovateli a orgánu vyhledávání „všestranně, plně a objektivně zjišťovat okolnosti případu“; v čl. 243 téhož kodexu se předsedovi senátu ukládá vedle toho ještě povinnost zjištění pravdy ve věci. V naší i sovětské trestně procesní teorii i praxi se v podstatě jednoznačně přijímá, že „náležité zjištění trestných činů“, zjištění „skutečného stavu věci“ i „všestranně, plně a objektivní zjištění okolností případu“, vyjadřuje požadavek zákonodárce zjistit v trestním řízení objektivní pravdu; zjištění objektivní pravdy je tedy jednak cílem trestního procesu, jednak jeho hlavní zásadou, kterou je soud schopen a povinen dodržovat.^[11]

Existence a poznatelnost objektivní pravdy je jednou ze stěžejních sporných otázek dávného boje mezi materialisty a idealisty, mezi zastánci gnoseologického optimismu, stoupenci poznatelnosti světa a přívrženci gnoseologického pesimismu, podle nichž je svět v podstatě nepoznatelný. Tento boj byl vítězně vybojován ve prospěch materialismu a poznatelnosti objektivní reality v dílech klasiků marxismu-leninismu, zejména ve filozofických pracích V. I. Lenina, rozvíjených dále v dílech jeho následovníků, marxisticko-leninských filozofů. Proces poznávání objektivní pravdy — vyjádřeno z nejširšího hlediska — cesta od nevěděni k věděni, je společenskohistorickým dialektickým procesem, který se postupně uskutečňuje prostřednictvím jednotlivých dílčích poznávacích procesů v různých oblastech lidské činnosti a jednotlivými poznávajícími subjekty za jejich aktivního přispění. Jde o složitý proces, který má ve své různorodosti řadu forem, ovlivněných jednak účelem a cílem poznání, jednak i pozicí a úrovní poznávajícího subjektu. Jinými formami a jinými prostředky poznávání se zmocňuje věděni o objektivní realitě např. fyzik, jinými prostředky a v jiných formách poznání zjišťuje pravdu jako odraz objektivní reality soudce při zjišťování skutkové stránky trestného činu, při jeho právním posuzování i při stanovení trestu za něj.

Proces poznání uskutečňovaný v životě společnosti lze chápat ze dvou základních hledisek: jako poznání dosud lidstvem nepoznaného, např. poznávání vesmíru pomocí vesmírných sond nebo poznávání nových zákonitostí budování společnosti na přechodu ke komunismu apod., tedy poznání obecně nové, a jako poznání toho, co již bylo dříve širším či užším okruhem lidí poznáno a co si poznávající subjekt pro sebe znovu osvojuje, znovu poznává, tedy poznání individuálně nové. Do této druhé kategorie patří i poznání procesů, které se uskutečnily ve vzdálenější nebo bližší minulosti činností lidí a které jiní lidé dodatečně poznávají, tedy např. po-

^[10] Ugolovno-processualnyj kodex RSFSR, zák. z 27. 10. 1960 č. 40 Věstníku Nejvyššího sovětu RSFSR, ve znění novely z 10. 12. 1972.

^[11] D. Císařová: Aktuální problémy dokazování v trestním řízení, AUC, Praha 1975, str. 15; T. N. Dobrovolskaja: Principy sovětského ugovnogo processa, Juridičeskaja literatura, Moskva 1971; I. I. Muchin: Ob'ektivnaja istina i nekotoryje voprosy ocenki sudebnych dokazatelstv pri osušestvleniji pravosudija, Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta 1971, str. 55.

znání historické, ale také poznání skutečností, významných pro pravdivé soudní rozhodnutí. Různorodost a složitost forem a prostředků poznávání však nic nemění na základních zákonitostech dialekticko-materialistické teorie poznání, které jsou pro všechny procesy poznání shodné a společné a které se uplatní i ve všech speciálních vědách a oborech. Neznamená to samozřejmě, že by jen samotnými filozofickými pojmy bez poznání konkrétních zákonitostí pohybu jednotlivých vědních disciplín bylo možno správně a úplně vyjádřit poznání objektivní reality. Ale ani naopak nelze při poznávání společenského pobytu nahrazovat filozofické kategorie a jiné filozofické pojmy kategoriemi a pojmy jednotlivých nefilozofických vědních disciplín. „Filozofie není královnou věd, která může sama rozhodovat o otázkách speciálních věd. Filozofie však nemůže být ani pasivní přihližitelkou, jde-li o nepřipustnou extrapolaci postupu speciálních věd a jejich přeměnu na principy vysvětlení světa jako celku“.[12] Proces poznání pravdy jako součást činnosti soudu v trestním řízení má tedy jednak svou obecnou stránku, obsahovou i metodologickou, jednak svou stránku zvláštní a v konkrétním případě i svá specifika, poznatelná z hlediska kategorie jednotlivého.

Plné pochopení zákonného požadavku zjistit v trestním řízení objektivní pravdu předpokládá zkoumat *příslušnou zákonnou úpravu* nikoliv jen jako danou, v její současné podobě, nýbrž *ve vývoji, v pohybu*, jako přetržitost nepřetržitého. Zkoumání této problematiky tedy vyžaduje alespoň stručné kritické zhodnocení jejího předchozího buržoazního vývoje, kritické zhodnocení stanoviska, jaké k otázkám zjišťování pravdy v trestním řízení zaujímal buržoazní procesualist a posouzení, jaké procesní instituty sloužily v někdejším buržoazním trestním řízení k prosazování třídních názorů buržoazie na pravdivost soudního rozhodnutí. Tyto otázky je přitom nutno posuzovat jako jev, patřící do daného společenského systému, v konkrétním historickém kontextu. „Každý společenský systém, ať jde o společnost nebo stát, třídu, stranu, pracovní kolektiv atd., má své dějiny, svůj počátek i konec a prochází stadiem vzniku, vývoje, rozkvětu. Společnost jako celek i konkrétně historické společnosti a podsystémy, které je tvoří, fungují a vyvíjejí se v čase“.[13]

[12] V. Ruml: Marxistickoleninská filozofie — metoda poznání společnosti, Nová mysl č. 7–8/1975, str. 1001.

[13] V. G. Afanasjev: Otázky systémového přístupu v sociálním poznání. In: Dialektika a systémový přístup, Svoboda, Praha 1979, str. 73.

I. KAPITOLA

1. KRITIKA BURŽOAZNÍHO POJETÍ OBJEKTIVNÍ PRAVDY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Naše, stejně jako bývalá rakouská a německá buržoazní trestně procesní nauka věnovala otázkám objektivní pravdy a jejímu zjišťování v trestním řízení jen nepatrnou pozornost. Požadavek zjištění pravdy v trestním řízení vznášela pouze v souvislosti s protikladem tzv. „materiální“ a „formální“ pravdy. Přitom pojem materiální pravdy chápala v našem pojetí rovněž pouze formálně. Buržoazní procesualisté definovali tento pojem vesměs jen z něho samotného, tedy pomocí důkazu kruhem. Např. A. Miříčka charakterizuje materiální pravdu jako „to, co s pravdou (skutečností) se srovnává“.[¹⁴] Obdobně E. Lohsing se s pojmem materiální pravdy vyrovnává stejně lakonicky a stejně nedostatečně, když uvádí: „Podstata materiální pravdy spočívá v tom, že zjištění, která tvoří základ odsuzujícího nálezu, odpovídají pravdě“.[¹⁵] V podstatě vůbec pojem materiální pravdy nevysvětluje J. Kallab, který ve své učebnici pouze mlhavě konstatuje, že „zásada pravdy materiální vyplývá z povahy trestního procesu jako prostředku, jímž stát uplatňuje svůj trestní nárok“.[¹⁶] Stejně nevšimavý k této zásadě je ve svém komentáři k trestnímu řádu J. Mitterbacher, který jen proklamativně uvádí, že nejvyšším principem trestního procesu je princip materiální pravdy, v němž dochází výrazu myšlenka spravedlnosti jako vedoucí myšlenka trestně právní péče (Strafrechtspflege).[¹⁷] Tuto laxnost buržoazních procesualistů k otázkám objektivní pravdy zdůvodnil ze svého buržoazního hlediska C. Mittermaier, který nepovažoval za potřebné řešit v rámci trestně procesní nauky filozofické otázky pravdy a poznání, protože prý v trestním řízení „mluvíme pouze o empirické pravdě, která se týká předmětů smyslového světa a která nás uspokojuje v tom, abychom určili naše jednání“.[¹⁸] Zvlášť charakteristické jsou názory F. Storchy, který sice zdánlivě správně vyhláší zjištění materiální pravdy za cíl trestního řízení a postihuje i některé dílčí předpoklady pro zjištění objektivní pravdy, jako je např. vazba tzv. materiální pravdy na zásadu oficiality, projevující se v povinnosti soudce pečovat o zjištění

[¹⁴] A. Miříčka: Trestní právo procesní, Praha 1932, str. 9.

[¹⁵] E. Lohsing: Österreichisches Strafprozessrecht, Graz u. Wien 1920, str. 42.

[¹⁶] J. Kallab: Učebnice trestního řízení, Brno 1930, str. 23.

[¹⁷] J. Mitterbacher: Die Strafprozessordnung... mit Commentar, Wien 1882, str. 4.

[¹⁸] C. Mittermaier: Die Lehre vom Beweise, Darmstadt 1834, str. 64.

pravdy.[¹⁹] Avšak skutečný jeho vztah k požadavku zjistit pravdu v trestním řízení se projeví, jakmile by se tomuto jeho teoretickému postulátu mělo dostat praktického uplatnění, tedy např. v jeho výkladech o oprávněném řízení po právní moci rozhodnutí. V takové situaci se ukáže, že požadavek zjištění skutečné, podle buržoazní trestně procesní terminologie materiální pravdy, je pro něj, stejně jako pro ostatní buržoazní procesualisty, jen teoretickou ozdobou právního řádu, kterou je třeba obětovat, jde-li o udržení právní moci rozhodnutí, byť by o něm bylo sebe nepochybněji známo, že je vadné, že poškozuje odsouzeného, že neodpovídá objektivní realitě. V takových situacích se plně projevuje skutečná formálnost vztahu buržoazních trestně procesních teoretiků k zásadě, kterou nazývají materiální pravda, ale která se v jejich pojetí v podstatě ničím neliší od tzv. formální pravdy, jíž jinak ve svých dílech kritizují. Svědčí o tom např. tento Storchův názor: „Právní důvod této zásady (rozuměj zásady právní moci — M. J.) zakládá se v tom, že pro řád právní jest naprosto nezbytno, aby právním poměrům, jež za trvajících řízení mají ráz pochybnosti a nejistoty, dostalo se pro všechnu budoucnost ustálenosti a pevnosti, tak aby nebylo lze znova a znova bráti je v odpor. Praktické této potřebě musí ustoupit požadavek formální správnosti řízení trestního i požadavek pravdy materiální, jinými slovy: soudní rozhodnutí, jež nabylo právní moci, musí zachováno být v platnosti, byť i obsah jeho nesrovnával se s pravdou skutečnou a byť i v řízení, v němž bylo učiněno, byly porušeny předpisy sebe důležitějšího práva procesního.“[²⁰] Nemůže být jasnějšího důkazu o zcela formalistickém pojetí zásady tzv. materiální pravdy, než je tento názor. Je třeba souhlasit s M. S. Strogovičem, který správně poukázal na to, že při zkoumání pravdy v soudním řízení se buržoazním procesualistům staví do cesty nepřekonatelné „gnoseologické překážky v podobě idealistického agnosticizmu, pro který je objektivní pravda vůbec nepoznatelná.“[²¹] Proto tyto procesualisté redukují otázku materiální pravdy jen na zjištění tzv. právní jistoty, tedy takové míry pravděpodobnosti zjišťovaných skutečností, „která podle pravidel lidské zkušenosti (jistota empirická nebo historická) jeví se být dostatečnou, aby odůvodnila ... přesvědčení soudcovy o jejich pravosti“.[²²] Tuto konstrukci *tzv. soudní nebo právní* či *justiční pravdy* nacházíme již u francouzského buržoazního procesualisty F. Hélie v polovině 19. století, kdy za cíl trestního řízení označil „plné objasnění soudní pravdy“ (*la complète manifestation de la vérité judiciaire*).[²³] Řada buržoazních autorů opakovala pak tuto základní myšlenku různými slovy, ale ve stejném smyslu: rozhodování soudu

[¹⁹] F. Storch: *Rízení trestní rakouské*, I., Praha 1897, str. 8.

[²⁰] Týž, II., str. 549.

[²¹] M. S. Strogovič: *Materialnaja istina i sudebnye dokazatelstva v sovetskomo ugovnom processe*, Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1955, str. 54.

[²²] F. Storch: *dílo cit. v pozn. 19, I., část druhá*, str. 66.

[²³] F. Hélie: *Traité de l'instruction criminelle en théorie du Code d'instruction criminelle*, I., 1863, str. 5, srov. též II., 1865, str. 310—311.

v trestním řízení se nemusí, popř. podle některých autorů ani nemůže opírat o zjištění objektivní, tedy skutečné pravdy, nýbrž stačí, když soud je v té či oné míře o pravdivosti a někdy i jen pravděpodobnosti svého zjištění přesvědčen. Toto pojetí se udržuje v buržoazní trestně procesní teorii, a na jejím základě i v praxi buržoazních soudů do současné doby. Buržoazie si tak vytváří teoretické zdůvodnění pro třídní zvůli svých soudů, pro to, aby mohla — je-li to v zájmu udržení jejích třídních mocenských zájmů nutné — odsoudit bojovníky za lidský pokrok a jiné své třídní odpůrce i třeba jen za neprokázané podezření z trestného činu, za činnost nikoliv objektivně zjištěnou a prokázanou, ale jen za „pravděpodobnou“, „v únosné míře věrohodnou“. Stále v buržoazním procesu platí to, co otevřeně vyjádřil Francouz Guilhermet na konci minulého století: „V politických a náboženských věcech není spravedlnosti, justiční omyl je zde obvyklý a často i záměrný.“^[24] Jak jinak si vysvětlovat smysl názorů na tuto otázku např. u německého procesualisty Zu Dohny, který napsal: „Ale lépe je dopustit, aby někdo utrpěl nespravedlnost, než aby nějaký trestný čin zůstal bez odplaty, než směřovat k ideálnímu cíli procesu za cenu nepřípustné a vždy nutné nejistoty.“^[25] Gnoseologická skepse a nevěra v požadavek, že soudní rozhodnutí musí být založeno na zjištění objektivní pravdy, vyznívají i ze slov poválečných buržoazních procesualistů. Např. Francouz F. Gorphe zastává tyto názory: „Beze sporu v oblasti soudnictví si nelze dělat nárok na striktní přesnost jako ve vědě... Cíl dokazování musí být v tom, aby se získala hodnověrnost, byť i často zůstává na půl cesty, tj. u pouhé pravděpodobnosti nebo možnosti.“ A když mluví o pravdě v soudním řízení, charakterizuje ji takto: „Vcelku jde pouze o empirickou nebo historickou hodnověrnost, jako ve všem, co se týká lidské činnosti; v obvyklém životě je třeba se s tím spokojit: je to — vysoká věrohodnost nebo pravděpodobnost.“^[26] Obdobně argumentuje i Angličan G. D. Nokes: „V lidských věcech je hodnověrnost obvykle nedostupná. Její náhražkou je pravděpodobnost, přičemž i soudci, kteří posuzují věc v meritu, musí řešit otázku, tvrzení které strany je věrohodnější.“^[27] Rovněž i současní procesualisté NSR chápou tzv. materiální pravdu formálně, jenom z hlediska povinnosti soudu objasnit věc bez zřetele na návrhy procesních stran.^[28] Pojmu materiální pravda pak v důsledku toho někteří z nich užívají nehistoricky nejen k označení zásady, kterou pro trestní řízení v NSR vyvozují ze znění jejich současného trest-

[24] Guilhermet: *Comment se font les erreurs judiciaires*, Paris 1897, str. 207 — citováno podle díla M. S. Strogoviče, cit. v pozn. 21, str. 36, pozn. 1 pod čarou.

[25] Zu Dohna: *Das Strafprozessrecht*, 1929, str. 196.

[26] F. Gorphe: *L'Appréciation des preuves en Justice. Essai d'une Méthode technique*, Paris 1947, str. 470—471.

[27] G. D. Nokes: *An Introduction to Evidence*, London 1952, str. 407—408. Další příklady obdobných buržoazních názorů viz v díle M. S. Strogoviče, cit. v pozn. 21, str. 28—38, a v díle I. I. Muchina, cit. v pozn. 11, str. 6—10.

[28] Srov. např. H. Müller: *Einführung in das Strafprozessrecht*, Darmstadt 1973, str. 46.

ního řádu,^[29] nýbrž o „materiální“ pravdě mluví i v souvislosti s inkvi-
zičním řízením, jež se v praxi vytvářelo zhruba od 13. století a bylo poz-
ději normováno jednak právem kanonickým, jednak známým feudálním
trestním řádem Karla V. Constitutio criminalis Carolina z roku 1532.^[30]
I když někdy jdou dokonce tak daleko, že v souvislosti s materiální prav-
dou mluví o povinnosti buržoazního soudu objasnit podstatu věci tak, jak
se udála, a toto zjištění učinit základem rozsudku,^[31] není možno se do-
mnívat, že tím mají na mysli zjištění objektivní pravdy tak, jak je chápe
socialistická trestně procesní nauka. Buržoazní pojetí materiální pravdy
je i dnes, stejně jako dříve, v zajetí již zmíněného idealistického agnosti-
cismu a gnoseologického pesimismu, v jehož duchu „nahlédnutí do objek-
tivní (absolutní) pravdy událostí je poznávacím schopnostem člověka
vůbec uzavřeno“.^[32] Zcela v duchu názorů svých předchůdců z minulého
století tito současní teoretikové trestního procesu z NSR tradují, že na
soudcovské zjištění, které je základem rozsudku, se nesmějí klást poža-
davky absolutně určitých poznatků, protože jinak prý by nebylo soudní
rozhodování (Rechtssprechung) vůbec možné, nýbrž že toto zjištění směř-
uje jen k subjektivní pravdě, k níž se soudce dopracovává během toho,
co si vytváří představu o souzené podstatě věci. Z toho pak dovozují, že
jen v těchto hranicích, které prý přihlížejí k přirozené nedokonalosti lid-
ského poznání, lze mluvit o zjištění skutečného stavu věci v trestním ří-
zení.^[33] Jiní současní procesualisté NSR dokonce zjišťování materiální
pravdy jako zásadu trestního řízení vůbec neuznávají a nahrazují ji pojmem
zásady vyšetřovací (Ermittlungsgrundsatz) popř. zásady oficiality (Offizial-
prinzip).^[34]

Materiální pravda je buržoazním trestně procesním teoretikům pře-
važně tedy jen surogátem zásady volného hodnocení důkazů, z čehož vy-
plývá, že za pravdivé se považuje to, co uzná za pravdu buržoazní soudce.
Tento soudce je celou svou výchovou, vzděláním, třídním zaměřením
i svým společenským postavením mluvčím a vykonavatelem vůle vládnoucí
třídy kapitalistů; pravda, kterou v soudní síni nachází a petrifikuje v roz-
hodnutí, je třídní pravdou vládnoucích společenských tříd, v jejichž zájmu
a jménem jejichž státu soudce vyhláší rozsudek. Buržoazní soudce není
ani vychováván k tomu, aby chápal princip objektivní pravdy jako pravdy,
která existuje nezávisle na poznávajícím subjektu, a aby z toho vyvodil
pro svou soudcovskou činnost odpovídající závěry. Tyto závěry, mají-li
vést ke zjištění pravdy, musí spočívat v tom, že soudce učiní základem svého

[29] V § 244 odst. 2 tr. ř. NSR se uvádí: „Soud má ke zjištění pravdy provést z úřední
povinnosti důkazy o všech skutečnostech, které jsou významné pro rozhodnutí.“

[30] Srov H. Henkel: Strafverfahrensrecht, 2. vyd., 1968, str. 34, 36, 42, 110.

[31] Tamtéž, str. 104.

[32] Tamtéž, str. 350.

[33] Tamtéž, str. 351.

[34] E. Kern: Strafverfahrensrecht, 7. vyd., 1965, str. 54; K. H. Gössel: Strafverfah-
rensrecht, Stuttgart aj. 1977, str. 38, 178.

rozhodnutí skutečnosti a události vnějšího světa tak, jak k nim objektivně došlo. Tyto skutečnosti, tato fakta, existují bez ohledu na to, jsou-li vůbec předmětem poznání, v daném případě tedy existují objektivně ještě před tím, než se stanou předmětem soudního řízení a dokazování. V soudním řízení musí být poznány a prokázány ve své objektivní podobě bez zřetele k tomu, který konkrétní subjekt se na procesu jejich poznání podílí. To znamená, že při poznání objektivní pravdy nemůže soudce vycházet „zevnitř“, z vlastních subjektivních představ a domněnek, nýbrž „zvnějšku“, tj. z objektivní reality a tuto objektivní stránku reality v procesu dokazování odhalovat, poznávat a prokazovat.

Tento postup při zjišťování objektivní pravdy „od objektu k subjektu“, „zvnějška dovnitř“ nepochopil ve svých dřívějších pracích z našich někdejších procesualistů např. prof. K. Poláček, který se domníval, že tzv. subjektivní pravda soudce se může stát objektivní pravdou tím, že se logicky zdůvodní. Ve své práci o zmateční stížnosti napsal: „Dalším účelem hlavního líčení je vynesení rozsudku. V něm nalézací soud musí vyslovit, které skutečnosti a z jakých důvodů vzal za dokázané... Nestačí, aby soudce v důvodech uvedl toliko svoji subjektivní pravdu. Musí svoje závěry logicky odůvodnit a tím vyhovět logickému axiomu dostatečného důvodu. Tímto odůvodněním nabývají soudcovy závěry obsažené v rozsudku logické povahy, stávají se objektivní pravdou.“^[35] Tento přístup k pojetí objektivní reality, zjišťované v trestním řízení, vycházel z idealistického pojetí „subjektivní pravdy“, kterou prof. Poláček nechápal jako pravdu proto, že by byla správným, tj. pravdivým odrazem trestného činu zjištěného v trestním řízení, nýbrž proto, že byla v souladu se subjektivním přesvědčením soudce. V Poláčkově pojetí byl soudce tedy nejen poznávajícím subjektem, ale i „tvůrcem“ objektivní pravdy, a to prostřednictvím logického zdůvodnění svého subjektivního přesvědčení. F. Poláček nebral v procesu poznání v úvahu objektivní realitu, nýbrž její existenci nahrazoval vědomím poznávajícího subjektu. Přesto však si uvědomoval, že samo vědomí subjektu, „subjektivní pravda soudce“ by nestačila k tomu, aby zdůvodnil, jakým postupem soudce zjišťuje pravdu materiální, objektivní. Jeho tehdejší idealistické východisko mu však nedovolovalo hledat základ objektivnosti pravdy v realitě, a proto se ve své úvaze znovu vrací k subjektu, k myšlenkové činnosti soudce a v rámci této činnosti k aplikaci logického principu dostatečného důvodu. Neuvážil však, že formální logika jako věda o formách a zákonech správného myšlení není schopna plnit úlohu, kterou od ní očekával, tj. vytvářet objektivní pravdu. Objektivnost pravdy nezávisí na logickém zdůvodnění jakéhokoliv, ať správného či nesprávného poznání, nýbrž na shodě poznání s realitou. Aplikace logických zákonů nemůže rozhodovat o tom, zda určité poznání je pravdivé, protože vyjadřuje jen správnost formálního postupu v myšlení. Logický zákon dostatečného důvodu, zformulovaný G. W. Leibnitzem, vyjadřuje pouze, že pro každý pravdivý fakt musí existovat dostatečný důvod, proč tento fakt existuje právě takto a nikoliv jinak, přičemž uvedený důvod spočívá v jiném faktu. Při aplikaci tohoto zákona se však musíme vždy ptát i po obsahu pravdivosti poznávaného faktu, tedy musíme aplikovat zásady dialektiky poznání, které jsou určující pro zjištění materiální stránky pravdivosti poznání.

Poláčkovo pojetí objektivní pravdy jako logicky zdůvodněné pravdy subjektivní nese pečeť novokantovského pojetí poznání jako logického myšlení, které prý je jediným zdrojem a obsahem poznání, jak to vyjádřil jeden z představitelů novo-

[35] F. Poláček: Zmateční stížnost v trestním řízení, Praha 1948, str. 16.

kantismu H. Cohen: „Začínáme myšlením. Myšlení nesmí mít žádný jiný zdroj než samo sebe.“^[36] Novokantovci chápou předmět poznání jako určitou logickou konstrukci, kterou vytváří věda, nikoliv jako objektivně, nezávisle na vědě existující realitu. Pravda je podle nich shoda poznatého s formálními (logickými) schématy myšlení. Novokantovci zbavovali Kantovo učení i toho pojetí objektivní existence „věci o sobě“, kterou I. Kant sám chápal sice jako nepoznatelnou (noumenální), ale přesto objektivně, tj. na subjektu nezávisle existující.^[37] „Věc o sobě“ se v teoriích novokantovců stala pouhým „mezním pojmem“, který vymezuje v procesu poznání hranici již poznatého (a to logickou činností subjektu) od dosud nepoznatého. „Toto pojetí, které zbavuje věc o sobě transcendentní reality, vedlo k radikální subjektivizaci Kantovy filozofie.“^[38]

V době, kdy psal svou práci o zmateční střížnosti, stál tedy F. Poláček v otázce zjišťování objektivní pravdy na idealistických pozicích. Později, když se dostal ke studiu marxisticko-leninské teorie poznání, přijal tuto teorii a vysvětloval otázky poznání v trestním řízení na jejím základě.^[39]

2. KRITIKA POROTNÍCH SOUDŮ Z HLEDISKA ZJIŠŤOVÁNÍ OBJEKTIVNÍ PRAVDY

Buržoazie si zajistila vliv na třídní výkon justice v zájmu uchování vlastních privilegií nejen vytvořením teorie tzv. soudní či právnícké pravdy a jejím prosazováním do soudní praxe, nýbrž i institucionálními zárukami, zejména tím, že posuzování zvláště závažných trestních věcí svěřila porotním soudům. Zájem buržoazie po Velké francouzské revoluci na vytvoření porotních soudů jako soudních orgánů, které by se těšily co největší autoritě v širokých vrstvách obyvatelstva pro zdánlivé demokratické složení a pro formální zachovávání práv obviněného, přesvědčivě připomíná prof. A. Růžek.^[40] Pro jednání porotních soudů byl v rakouském trestním řádu vytvořen celý složitý systém ryze formalistických garancí v podobě výběru porotců (§ 306 násl. tr. ř. z r. 1873), hlavních, dodatkových a eventuálních otázek dávaných porotcům (§ 318–323 cit. tr. ř.),^[41] řeči předsedy porotního sboru (§ 325 cit. tr. ř.) a konečně i ve formě tzv. zastavovacího řízení –

[36] H. Cohen: *Logik der reinen Erkenntnis*, Berlín 1914, 2. vyd., str. 13.

[37] Srov. I. Kant: *Prolegomena ke každé budoucí metafyzice*, která se bude moci nazývat vědou, Praha 1972, str. 95: „Vždyť tento můj takzvaný idealismus se netýkal existence věcí (ale idealismus v tradičním smyslu znamená právě pochybování o jejich existenci!), neboť mě nikdy nenapadlo pochybovat o ní, nýbrž vztahoval se pouze k smyslové představě věcí, k níž patří na prvním místě prostor a čas; a o nich, jakož i o všech jevech jsem pouze ukázal, že to nejsou věci (nýbrž toliko způsoby představování), ani určení patřící k samotným věcem o sobě.“

[38] L. Major: *Novokantovství a Hegel*. In: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 4, Praha 1974, str. 25.

[39] F. Poláček: *Zásada materiální pravdy, zásada vyhledávací a zásada volného hodnocení důkazů*, Právní obzor 1952, str. 73 a násl.

[40] A. Růžek: *Právní moc a vykonatelnost rozhodnutí v trestních věcech*, Praha 1958, str. 26–27.

[41] Srov. též J. Mitterbacher: *dílo cit. v pozn. 17*, str. 545.

suspense (§ 332 cit. tr. ř.) pro případ, že by porotní soudní sbor, složený ze soudců z povolání, nepovažoval výrok poroty, jímž byl obviněný uznán vinným, za správný. Celý tento formalistický systém (nehledě ani k rovněž formalistickému systému opravných prostředků), vytvářel neobyčejně příznivé podmínky pro zabezpečování zájmů buržoazie v soudnictví a pro aktivitu práva znalých zástupců procesních stran, a naopak nedával žádnou naději na úspěch občanu (ať již byl obžalovaným nebo poškozeným), který neměl prostředky k tomu, aby finančně vydržel nákladné soudní řízení. Za takové situace umožňovalo trestní řízení před porotou spíše zamlžování než objasnění objektivní pravdy — pokud na tom měla buržoazie zájem.

K tomu přistupovalo ještě zřetelně třídně zaměřené ustanovování porotců. Podle původního zákona z 23. 1. 1873 ř. z. č. 121 o sestavování (zdělávání) seznamů porotčích byla způsobilost být porotcem podmíněna buď majetkovými poměry (tzv. cenзовý systém), anebo dosažením určitého vzdělání (tzv. kapacitní systém^[42]). Ženy nemohly být porotcem nikdy. Zákonem z 23. 5. 1919 Sb. z. a n. č. 278, o sestavování seznamu porotců, byla tato nezakrytě jednostranná hlediska pro způsobilost být porotcem poněkud zmírněna, ale ani po této úpravě nebylo pochyb o tom, že u příslušníků proletariátu je možnost stát se členem poroty mizivá. Tzv. prvotní seznamy kandidátů na funkci porotce byly sestavovány obecními komisiemi, jímž předsedal starosta obce. Tyto seznamy byly pak předkládány okresní politické správě, která je po prozkoumání postoupila se svým vyjádřením prezidentu sborového soudu I. stolice; ten pak ustavil komisi, která sestavila na každý rok hlavní a doplňovací seznam porotců. Každý návrh musel tedy projít několika „třídními sítí“, přes něž se nemohl dostat občan, u něhož nebyla záruka, že funkci porotce bude vykonávat v zájmu buržoazie. Kromě toho i podle úpravy z r. 1919 zůstaly zachovány některé diskriminační důvody nezpůsobilosti k funkci porotce, např. požívání trvalé chudinské podpory nebo újma na občanských právech.

Z hlediska zjišťování objektivní pravdy porotou představoval systém otázek, kladených porotcům a formulovaných tak, že na ně bylo možno odpovědět pouze „ano“ nebo „ne“ (§ 323 odst. 1 tr. ř. z r. 1873), velmi vágní mezičlánek mezi prováděním důkazů před soudem a jejich hodnocením porotou. Tento systém výrazně posiloval prvky tzv. formální pravdy na úkor zjištění pravdy objektivní. Výsledek hlasování proto mohl záviset třeba i jen na větší či menší zdatnosti předsedy porotního soudního sboru (§ 301 odst. 1 cit. tr. ř.), popř. i na jiných okolnostech při kladení otázek a při kombinaci otázky hlavní s otázkami dodatkovými a eventuálními. Porotcům neurčoval zákon žádná pravidla, podle nichž by měli posuzovat

[42] Tzv. cenзовý systém byl vymezen placením alespoň 20 zlatých a v místech menších než 30 000 obyvatel alespoň 10 zlatých přímých daní. Kapacitní systém spočíval v tom, že bez ohledu na výši placených daní mohl být porotcem advokát, notář, vysokoškolský nebo středoškolský profesor či učitel, anebo ten, kdo dosáhl na domácí vysoké škole doktorské hodnosti.

úplnost a postačiteľnosť jednotlivých dôkazů, na jejich základě rozhodovali a své hlasování nemuseli (ale ani nemohli) nijak zdůvodňovat.^[43]

Je tedy zřejmé, že v tak typickém řízení pro buržoazní proces, jakým bylo řízení porotní, nebylo zjištění skutečné pravdy ani zdaleka dostatečně zajištěno, a že celá úprava tohoto řízení svědčila pro buržoazní pojetí tzv. soudcovské pravdy, která se mohla od skutečné pravdy nemálo lišit. Proto hned zákonem č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, byly porotní soudy zrušeny jako typický buržoazní soudní instrument, který nezajišťoval objektivně pravdivý výkon soudnictví.

[43] Na možnost evidentně rozdílných výsledků hlasování poroty o vině, ovlivněných jenom pořadím kladených otázek, upozorňuje např. Miříčka v práci cit. v pozn. 14, str. 177; na nedokonalost otázek porotcům jako instrumentu ke zjišťování pravdy (třebas i jen v buržoazním pojetí) upozorňuje rovněž J. Mitterbacher v práci cit. v pozn. 17, str. 544—545.

II. KAPITOLA

MARXISTICKO-LENINSKÉ POJETÍ OBJEKTIVNÍ PRAVDY ZJIŠTOVANÉ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

1. OBECNÉ POZNÁMKY

Marxisticko-leninskému zkoumání otázek objektivní pravdy v trestním řízení věnovali v naší literatuře speciální pozornost zvláště prof. J. Pješčak, především ve své monografii o vyšetřovacích verzích^[44] a doc. D. Císařová, zvláště v práci o aktuálních problémech dokazování.^[45] Některé otázky objektivní pravdy v trestním procesu připomíná A. Burda v publikaci vydané pro služební potřebu orgánů ministerstva spravedlnosti, týkající se zjišťování skutečného stavu věci v trestním řízení.^[46] V práci prof. J. Pješčaka se na podkladě studia sovětské filozofické, kriminalistické a trestně procesní literatury osvětluje řada základních otázek zjišťování objektivní pravdy, zaměřených ovšem zejména na hlavní předmět autorova zájmu, tj. na význam a metody zjišťování objektivní pravdy v přípravném řízení trestním obecně a při vytyčování a prověřování vyšetřovacích verzí zvlášť. Na základě zevrubné analýzy procesu poznání v práci orgánů činných v přípravném řízení trestním při vytyčování a ověřování vyšetřovacích verzí i na základě řady praktických příkladů, prof. J. Pješčak přesvědčivě dovozuje z důsledně marxisticko-leninských gnoseologických pozic, že požadavek zjištění objektivní pravdy platí nejen pro soud, ale i pro vyšetřovatele a prokurátora. Ve vyšetřování se realizace tohoto požadavku dosahuje pomocí vyšetřovacích verzí, které charakterizuje jako vyšetřovatelovu domněnku o formách spojení a příčině jednotlivých jevů vyšetřované události popř. jejich celku, jako jednu z reálně možných objasnění dosud neznámých faktů a okolností případu, přičemž tato domněnka je odůvodněna ve vyšetřování shromážděnými materiály. Vyšetřovacích verzí používá vyšetřovatel k poznání a dokázání objektivní pravdy v přípravném řízení.^[47]

[44] P. Pješčak: Vyšetřovacie verzie — Kriminalistická štúdia, Praha 1965.

[45] D. Císařová: Aktuální problémy dokazování v trestním řízení, AUC, Praha 1975, str. 15–23. V občanském soudním řízení se těmito otázkami zabýval zejména F. Štaigr v práci: „Materiální pravda v občanském soudním řízení“, Praha 1954.

[46] A. Burda: Ústavní zásada zjišťování skutečného stavu věci v trestním řízení soudním, Příručky ministerstva spravedlnosti sv. 16, Praha 1966.

[47] J. Pješčak: dílo cit. v pozn. 44, str. 132; srov. též J. Pješčak: Nový trestní řád a kriminalistika. In: Acta Universitatis Carolinae, Iuridica I, 1963, str. 96–100, kde zdůvodňuje promítnutí zásady objektivní pravdy již v přípravném řízení do zásad aktivity, rychlosti, objektivnosti a úplnosti tohoto řízení.

Doc. Císařová se v citované práci po stručné rekapitulaci současných názorů řady sovětských autorů na zjišťování objektivní pravdy soustřeďuje na tuto problematiku zejména z hlediska předmětu dokazování a struktury jeho stadií. Dospívá na podkladě strukturálních rozborů v oblasti poznání pravdy k závěrům, že každá skutečnost, posuzovaná v trestním řízení, představuje vždy poznání do jisté míry relativní a neúplné, v němž je ale současně obsažen i prvek absolutního poznání. Tyto závěry podrobuje pak zkoumání z hlediska struktury trestního procesu a konstatuje, že do značné míry nejpodstatnější součástí posouzení pravdy v trestním řízení se jeví sama praxe trestního procesu.^[48]

Rozsáhlou a všestrannou pozornost otázkám zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení věnuje *sovětská trestně procesní věda*. V dalších částech této práce se pojednává o hlavních názorech sovětských procesualistů na tuto problematiku, zkoumá se filozofickoprávní základ těchto názorů, zaujímá se k nim stanovisko a formulují se některé základní teoretické i praktické postuláty týkající se zásady objektivní pravdy zjišťované v našem socialistickém trestním řízení. Přitom mluvíme-li o zjišťování objektivní pravdy v činnosti orgánů trestního řízení, máme na mysli jednak proces tohoto zjišťování, týkající se trestného činu, jeho pachatele a předpokladů pro jeho potrestání, jednak samo završení tohoto procesu v pravomocném rozsudku soudu, tedy zjištění, které je ohledně uvedených jevů v souladu s objektivní realitou těchto jevů. Aby ovšem mohl být pravomocný rozsudek pravdivý, tedy v souladu s objektivní realitou, musí i celé trestní řízení, a to jak řízení přípravné, tak i řízení před soudem, obsahovat pravdivé podklady pro pravomocný rozsudek. To znamená, že především důkazy, které jsou v trestním řízení shromážděny a provedeny, musí být objektivně pravdivé, tj. v souladu s objektivní realitou. Ne vždy se však tento optimální předpoklad v praxi splní; naopak zpravidla jen některé důkazy jsou pravdivé, jiné obsahují jen část pravdivých informací a některé bývají i zcela nepravdivé. Za takové důkazní situace je pak třeba v rámci hodnocení důkazů především poznat, které z nich, popř. které údaje v nich neodpovídají objektivní realitě, tedy jsou nepravdivé a provést ohledně nich negativní gnoseologické závěry z hlediska shora zmíněného završení procesu poznání v pravomocném rozsudku. Dalším úkolem soudu je pak prostřednictvím zhodnocení pravdivých důkazů učinit pozitivní gnoseologické závěry a formulovat objektivně pravdivý rozsudek, tedy takový, jehož obsah je v souladu s objektivní realitou. O tom, jak tento proces poznávání probíhá, jakým způsobem se realizuje, pojednává marxisticko-leninská teorie poznání, jejímž základním článkem je teorie odrazu.

[48] D. Císařová: dílo cit. v pozn. 45, str. 21, 23.

2. TEORIE ODRAZU

Podle leninské teorie odrazu poznávají lidé objektivní realitu prostřednictvím odrazení této reality ve vědomí. Jde o velmi složitý fyziologickopsychický proces, v jehož centru stojí poznávající subjekt — člověk — nadaný vědomím.^[49] „Poznání je odrazení přírody člověkem. Ale není to prostý, bezprostřední, ucelený odraz, nýbrž proces řady abstrakcí, formování, tvoření pojmů, zákonů... Zde jsou *ve skutečnosti* objektivně tři členy: 1. příroda; 2. lidské poznání = lidský *mozek* (jako nejvyšší produkt téže přírody) a 3. forma odrazu přírody v lidském poznání, a tato forma jsou právě pojmy, zákony, kategorie etc.“^[50] Lidé tedy mohou poznávat objektivní pravdu, tzn., že smyslové nazírání člověka ve formě počitků, které je základním zdrojem všech lidských pojmů, odráží správně a pravdivě skutečnou podobu předmětu poznání. Výsledky smyslového nazírání jsou pak doplňovány v procesu myšlení, který je druhým, vyšším stupněm poznávání, jež postupuje od konkrétního k abstraktnímu a na jehož základě se poznávají zákonitosti vnitřní souvislosti jevů, jež jsou jen samotným smyslovým poznáním zpravidla nepoznatelné. „Myšlení stoupajíc od konkrétního k abstraktnímu, se nevzdaluje — je-li *správné*... od pravdy, nýbrž se k ní přibližuje. Abstrakce *hmoty*, přírodního *zákona*, abstrakce *hodnoty* atd., jedním slovem *všechny* vědecké... abstrakce odrážejí přírodu hlouběji, úplněji“.^[51] Proces poznání se pak dovršuje společenskou praxí, v níž se ověřuje, zda, popř. do jaké míry je poznání úplné a pravdivé, zda, popř. do jaké míry byla poznána objektivní pravda. „Otázka, zda je lidskému myšlení vlastní předmětná pravdivost“ — napsal K. Marx v Tezích o Feurbachovi — „není otázkou teorie, je to praktická otázka. Člověk musí pravdivost, tj. skutečnost a moc, pozemskost (Diesseitigkeit) svého myšlení prokázat v praxi. Spor o skutečnost či neskutečnost myšlení, které se izoluje od praxe, je čistě *scholastická otázka*“.^[52] Stejně jako pravdivé lidské poznání je věrným odrazem objektivní reality, jsou i zákony, jimiž se tento proces poznání řídí, odrazem zákonů, jimiž se řídí vývoj samotné objektivní reality, vývoj materiálního světa. „Tak zvaná *objektivní* dialektika vládne v celé přírodě a tak zvaná *subjektivní* dialektika, dialektické myšlení, je jen odraz pohybu v protikladech, které svým ustavičným bojem a svým konečným přechodem v sebe navzájem nebo ve vyšší formy podmiňují právě život v přírodě,“ napsal B. Engels.^[53] Ještě jednoznačněji vyjádřil tuto myšlenku K. Marx v Poznámkách k nové cenzorní instrukci, kde uvedl: „Pravdivý má být nejen výsledek zkoumání,

[49] K otázkám vědomí a odrazu objektivní reality v něm srov. např. J. Zeman: *Teorie odrazu a kybernetika*, Academia, Praha 1978, str. 35 a násl., 133 a násl.

[50] V. I. Lenin: *Spisy*, svazek 38, SNPL, Praha 1960, str. 183–184.

[51] V. I. Lenin: *tamtéž*, str. 173.

[52] K. Marx, B. Engels: *Spisy*, sv. 3, Praha 1958, str. 17.

[53] B. Engels: *Dialektika přírody*, Praha 1952, str. 178.

ale i cesta k němu. Samo zkoumání pravdy musí být pravdivé; pravdivé zkoumání je rozvinutá pravda, jejíž rozptýlené články se ve výsledku spojují“.[54]

Tato Marxova myšlenka naznačuje, že odraz nemůžeme chápat jako mechanickou, strnulou kopii reality v mysli subjektu. Odraz je třeba pochopit dialekticky, jako *jednotu procesu a výsledku poznání*, při jehož tvorbě hraje subjekt *aktivní* roli. Už i smyslové nazírání ve formě počitků předpokládá, že subjekt počitky aktivně zpracovává, že je neukládá jen mechanicky do svého vědomí. Např. dítě, které začíná poznávat realitu, jež je obklopuje, neregistruje jenom automaticky jednotlivé odrazy jako izolované počitky, nýbrž je aktivně zapojuje do předchozích výsledků svého dosavadního poznání.[55] Bez takové aktivní činnosti subjektu při vyhodnocování významu jednotlivých zdrojů poznání, bez onoho nutného vztahu mezi známým JÁ a NE-JÁ, by se jednotlivé odrazy reality ukládaly do paměti subjektu chaoticky, neutříděně, neúčelně, staly by se jen nedokonalým základem poznání. Co platí o poznání smyslovém, uplatňuje se tím spíše u současně probíhajícího poznání ve formě vjemů a představ, v rozumových stadiích poznání. Subjekt, který je ostatně z ontologického hlediska sám součástí objektivní reality, ovlivňuje svou aktivní činností, zaměřenou v procesu společenské praxe na poznání právě těch stránek reality, které jsou z hlediska této praxe podstatné, zpětně i realitu samotnou.

Odraz vytváří ovšem pouze možnost pravdivého poznání. Zda se tato možnost realizuje v konkrétním procesu jako nutnost a do jaké míry vede k absolutně pravdivému poznání, závisí na řadě okolností jak *na straně poznávané reality* (např. na charakteru její substance, struktury, složitosti, její vázanosti na části reality již dříve poznané — hraje zde roli i moment času atd.), tak i *na straně subjektu* (na jeho schopnosti správně poznávat, na stupni jeho aktivity v procesu poznání apod.) a v neposlední řadě i na správnosti použitých *prostředků a metod* poznávání.

Leninská teorie odrazu zkoumá proces poznání ještě z řady dalších hledisek, bere v úvahu množství dalších faktorů a dospívá k řadě dalších poznatků, důležitých pro „poznání poznání“. Není účelem této statě pokoušet se o takové vyličení teorie odrazu, které by třeba jen zčásti vyčerpalo tuto nepřebornou problematiku. Smyslem několika poznámek obecného rázu na toto téma bylo nastínit v nejnútnejším rozsahu nejzákladnější filozofická východiska pro další výklad, který se bude zabývat některými aspekty procesu poznání při zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení.

[54] K. Marx, B. Engels: Spisy I, Praha 1953, str. 25.

[55] Právě mj. i zkoumání dějin duševního vývoje dítěte považoval V. I. Lenin spolu se zkoumáním dějin filozofie, jednotlivých věd, duševního vývoje živočichů, vývoje jazyka atd. za nezbytnou součást budoucího vytvoření teorie poznání a dialektiky. Srov. V. I. Lenin: dílo cit. v pozn. 50, str. 358.

Zjistit objektivní pravdu v procesu poznání tedy obecně znamená:

- poznat správný odraz zkoumaného jevu ve vědomí subjektu, tj. takový obraz, který se shoduje se zkoumaným jevem objektivní reality;
- poznat jej na základě správného postupu v procesu poznání, tj. takového postupu, který postihuje vývoj zkoumaného jevu v realitě a odpovídá mu.

Pro *poznávací proces v trestním řízení* je důležité, že v něm není předmětem poznávání realita v celé její mnohotvárnosti, jako dynamicky se rozvíjející a tedy neustále se měnící objekt, nýbrž pouze poměrně úzce vymezený úsek reality, který má vztah ke spáchanému trestnému činu, včetně jeho pachatele. Z tohoto hlediska se poznání v trestním řízení zaměřuje zejména:

a) na *skutkové okolnosti* trestného činu, jako je osoba pachatele, jeho jednání, následek tohoto jednání, příčinný vztah mezi jednáním a následkem, subjektivní vztah pachatele k trestnému činu a dále skutečnosti, které spáchání trestného činu umožnily nebo jinak k němu vedly; jde kupř. o okolnosti, týkající se nedostatečné ochrany předmětu útoku trestného činu, okolnosti vztahující se k osobě pachatele, jeho dosavadnímu životu apod.;

b) na okolnosti, významné pro *posouzení zjištěného skutku po právní stránce* (pro právní kvalifikaci skutku) a pro *uložení trestu* popř. ochranného opatření (event. pro upuštění od potrestání) na základě příslušných hmotné právních a procesně právních předpisů.

Předmětem poznání v trestním řízení jsou skutečnosti a okolnosti objektivní reality v minulosti již většinou ukončené (výjimku tvoří některé okolnosti týkající se osoby pachatele a jeho poměrů), které již zpravidla nepodléhají po spáchání trestného činu změně (změnám ovšem mohou podléhat prostředky — důkazy — jimiž se zjištění objektivní pravdy o trestném činu realizuje). Proto rozsah i obsah objektivní pravdy o spáchaném trestném činu, jeho pachateli a o sankcích, za jeho spáchání uložených, je užší než v jiných gnoseologických procesech; to má vliv i na řešení otázky absolutních a relativních momentů při zjišťování takto vymezené objektivní pravdy.

Na rozdíl od procesu poznání v jiných oblastech společenského života, uskutečňuje se poznávání v trestním řízení na základě předem v zákoně stanovených metod a forem poznávání, tj. postupem, který není určen jenom obecnými gnoseologickými zákonitostmi, nýbrž i státními zákony. Proto je v procesu poznání, vymezeném trestními zákony, značně intenzivní tzv. *gnoseologická transformace*,^[56] kterou se rozumí aktivní, cílevědomý výběr jednotlivých poznávaných stránek reality z její jinak nepřehledné bohatosti a složitosti, z jejího neustálého dialektického pohybu, v němž nepřetržitě vznikají a řeší se stále nové a nové rozpory a k jejímž

[56] K tomuto pojmu srov. např. J. Zeman: *Dialektika, informace a odraz*, Horizont, Praha 1978, str. 95 a násl.; též: *dílo cit. v pozn. 49, str. 177 a násl.*

absolutnímu poznání se lidstvo přibližuje asymptoticky. Z tohoto hlediska lze proces odrazu při zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení charakterizovat jako *cílevědomý výběr té části objektivní reality, která představuje spáchání určitého trestného činu určitým pachatelem a v níž se promítají podmínky pro správné právní posouzení spáchaného činu a pro uložení pravdivého (správného) trestu nebo jiného společenského opatření*. Tento výběr realizují subjekty, stanovené procesně právními předpisy (orgány činné v trestním řízení, z nich v poslední instanci soud) za účelem pravdivého poznání uvedené části reality, přičemž *transformují tuto objektivní realitu v rozsahu výběru, určeného právními předpisy a způsobem, jenž je rovněž těmito předpisy stanoven*.

Obdobně chápe aplikaci teorie odrazu v trestním řízení prof. J. Pješčak, podle něhož se předmět poznání vymezuje v podstatě ve třech směrech. Především se poznání soustřeďuje nikoliv na obecné zákonitosti objektivní reality, ale pouze na konkrétní projevy trestného činu ve vnějším světě, tedy jen na fakta, události, stopy, které pachatel zanechal na předmětech a ve vědomí lidí; dále je poznání omezeno na skutečnosti, významné z hlediska trestního práva, tedy vymezené ustanoveními trestních zákonů, ať hmotnými nebo procesními; konečně trestně procesními zákony jsou určeny i formy a metody poznávání.^[57] Doc. D. Císařová posuzuje tyto otázky jen z hlediska poznávání skutkové stránky trestného činu a jeho příčin, když říká: „Soud... musí zjišťovat a zkoumat především takové skutečnosti a okolnosti, z nichž může dovodit, že v události, která je předmětem trestního řízení, jsou nebo nejsou dány znaky určitého trestného činu, včetně jeho následků, tedy za tím účelem, aby dokázal nebo vyloučil, že byl spáchán trestný čin, dále že na tomto činu se určitou formou a mírou zavinění podílel obviněný atd. a konečně, aby zjistil, jaké okolnosti vedly k trestnému činu a umožnily jeho spáchání.“^[58] Jak patrné, zatímco prof. Pješčak zahrnuje do procesu poznání objektivní pravdy v trestním řízení vedle skutkových také i hmotně právní a procesně právní otázky, doc. Císařová (a někteří další naši procesualisté) považují za předmět zjišťování objektivní pravdy pouze okolnosti skutkové. Obdobně i v sovětské nauce najdeme zastánce jak toho, tak i onoho pojetí obsahu objektivní pravdy. Je proto účelné se touto otázkou zabývat podrobněji.

[57] J. Pješčak: dílo cit. v pozn. 44, str. 64–65; srov. též M. S. Strogovič: dílo cit. v pozn. 21, str. 46–47.

[58] D. Císařová: dílo cit. v pozn. 45, str. 16.

III. KAPITOLA

1. K OBSAHU OBJEKTIVNÍ PRAVDY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Sovětská právní věda vynakládá v řadě teoretických prací velké úsilí na to, aby co nejhloběji a nejvšestranněji prozkoumala otázku obsahu objektivní pravdy zjišťované v trestním řízení; výsledky jejich práce svědčí o složitosti této materie, když jednotlivá pojetí, ačkoliv všechna vycházejí z jednotného gnoseologického základu — z marxisticko-leninské teorie odrazu — jsou v některých nikoliv podružných směrech odlišná.^[59]

M. S. Strogovič chápe pravdu, jejíž zjištění je předmětem úsilí vyšetřovatele i soudu v trestní věci, jako úplný a přesný soulad existence závěrů vyšetřovatele a soudu s okolnostmi projednávané trestní věci, jež se týkají viny nebo nevinu osob, pohnaných k trestní odpovědnosti.^[60] Soudí, že pravda v plném a přesném významu toho pojmu, tj. pravda objektivní, je pravdivým vyjádřením všech faktů a okolností případu v soudním rozsudku, tak jak se odehrály ve skutečnosti.^[61] Materiální pravda v trestním procesu je pro něj objektivní pravdou, zjištěnou soudem, způsobem stanoveným v zákoně za pomoci prostředků zákonem stanovených.^[62]

A. A. Starčenko ve své práci o logice v soudním vyšetřování zastává obdobný názor, že zjistit objektivní pravdu soudem znamená objektivně, úplně a všestranně poznat podstatné stránky trestného činu v takovém stupni správnosti a přesnosti, aby poznání ve vztahu k těmto faktům nemohlo být v budoucnu změněno.^[63]

^[59] Z tohoto hlediska je charakteristické, co uvádí T. N. Dobrovolskaja v díle cit. v pozn. 11, str. 121–122: „V současné době není v sovětské právní nauce, jak se zdá, již autora, který by v té či oné formě pochyboval o možnosti zjistit pravdu v trestních věcech. Spory o tom, je-li soud způsobilý zjišťovat objektivní pravdu ve věci, jsou již ke cti naší vědy a k užítku praxe věcí minulosti; neopodstatněnost jakýchkoliv pochybností o tom byla dostatečně podrobena kritice jak v denním tisku, tak i ve speciální filozofické a i právnické literatuře.

Ovšem přes shodu v tom, že orgánům vyšetřování i soudu je v podstatě dosažitelné zjištění objektivní pravdy, nejsou sovětské juristé vůbec jednotní v řešení otázky právního významu potřeby dosáhnout pravdy v každé věci a o filozofické podstatě a obsahu pravdy, kterou zjišťuje soud. Přitom správné řešení těchto otázek má velký praktický význam a vůbec je nelze zařazovat do kategorie abstraktně teoretických sporů.“

^[60] M. S. Strogovič: dílo cit. v pozn. 21, str. 19.

^[61] M. S. Strogovič: tamtéž, str. 45.

^[62] M. S. Strogovič: tamtéž, str. 48.

^[63] A. A. Starčenko: Logika v sudebnom issledovaniji, Moskva 1958, str. 31.

Naproti tomu I. I. Muchin, který patří spolu s J. D. Perlovem a některými dalšími procesualisty k nejdůslednějším zastáncům pojetí objektivní pravdy zjišťované v trestním řízení, jež není omezeno jenom na skutkové otázky, rozumí pravdou v trestním řízení správný odraz objektivních okolností spáchaného trestného činu ve vědomí, vztahujících se jak ke skutkové, tak i k právní stránce věci; podle jeho pojetí pravda rozsudku musí v sobě shrnovat zjištění faktů, odpovídajících objektivní skutečnosti, právní zhodnocení těchto faktů i výměru trestu.^[64]

Pokud jde o naši právní vědu, prof. J. Pješčak zahrnuje, jak už bylo naznačeno výše, do předmětu poznání v trestním řízení i skutečnosti, vymezené hmotnými i procesními zákony, na základě toho zastává stanovisko, že zjistit objektivní pravdu v trestním procesu znamená zjistit trestně procesními prostředky a způsoby takový obsah odrazu objektivní skutečnosti ve vědomí vyšetřovatele, prokurátora či soudce, který by přesně a úplně ve shodě se skutečností odrážel všechny právně významné stránky trestní věci.^[65]

V učebnici československého trestního řízení se charakterizuje objektivní pravda v trestním procesu takto: „Nejdůležitější zásadou činnosti všech orgánů socialistického trestního soudnictví je usilovat o to, aby byla nalezena objektivní pravda. To znamená, že v trestním řízení musí být všechny okolnosti trestného činu (přčinu) zjištěny v souladu s objektivní skutečností. (Musí být „zjištěn skutečný stav věci“, čl. 103 odst. 1 ústavy.) Musí být zejména podle skutečné pravdy zjištěno, zda byl vůbec trestný čin (přčin) spáchán, jaký trestný čin (přčin) byl spáchán a dopustil-li se ho obviněný.“^[66] Tato formulace, byť vychází z tradičního shora uvedeného pojetí této otázky u M. S. Strogoviče, nevylučuje při bližším pohledu možnost zahrnout do pojmu objektivní pravdy vedle skutečného stavu věci i právní posouzení (právní kvalifikaci) tohoto stavu, byť autoři učebnice s takovou možností patrně nepočítali.

Doc. D. Císařová, jak již bylo naznačeno, považuje za obsah objektivní pravdy pouze skutek, který se odehrál a který je třeba v trestním řízení posoudit. Chápe věc tak, že za zjištění objektivní pravdy lze považovat např. nalezení mrtvoly, o čemž se přesvědčujeme zrakem, nebo fakt, že v pokladně podniku chybějí peníze, o čemž se lze přesvědčit písemným propočtem.^[67]

A. Burda učinil východiskem pro charakteristiku objektivní pravdy v trestním řízení pouze odkaz na zákon, z něhož dovozuje, že soudy směji rozhodovat a tedy uznat obviněného vinným trestným činem jen na základě objektivně zjištěných a zjistitelných skutečností.^[68]

^[64] I. I. Muchin: dílo cit. v pozn. 11, str. 53.

^[65] J. Pješčak: dílo cit. v pozn. 44, str. 66.

^[66] A. Růžek a kol.: Československé trestní řízení — učebnice, Praha 1977, str. 62.

^[67] D. Císařová: dílo cit. v pozn. 45, str. 19.

^[68] A. Burda: dílo cit. v pozn. 46, str. 10.

Uvedené charakteristiky procesu zjišťování objektivní pravdy a jejího obsahu v trestním řízení mají, jak patrně, *společné* tyto prvky:

— soud, popř. ostatní orgány činné v trestním řízení, jsou povolány a schopny zjistit úplný a správný odraz skutkových okolností tvořících spáchaný trestný čin;

— tyto okolnosti se zjišťují specifickými prostředky uvedenými v zákoně a specifickými způsoby, které jsou pro ten účel v zákoně stanoveny.

Naproti tomu se uvedené charakteristiky *liši od sebe* zejména ve dvou otázkách:

— zda v obsahu objektivní pravdy zjištěné v trestním řízení je zahrnuta vedle skutkových okolností i právní kvalifikace trestného činu, tzn. jeho politickoprávní zhodnocení;

— zda v obsahu této objektivní pravdy je zahrnuto i uložení zákonného trestu jako právní důsledek posouzení skutku jako trestného činu.

V sovětské nauce dává zápornou odpověď na obě tyto otázky především M. S. Strogovič, který argumentuje tím, že zjištění materiální pravdy se týká pouze skutečností, faktů, které se odehrály v realitě, kdežto právní posouzení těchto faktů a uložení trestu má, jakožto použití práva, svůj specifický charakter, který není možno směšovat s pojetím objektivní pravdy. Dále poukazuje na to, že právní hodnocení skutku i výše uloženého trestu jsou závislé na zákoně platném v dané době, na vztahu soudců k projednávané věci a na řadě dalších okolností. Naproti tomu spáchání činu na takových vztazích nezávisí, nýbrž je objektivním faktem, který musí soudci zjistit a poznat tak, jak se odehrál ve skutečnosti.^[69]

Stejný názor s obdobnými argumenty vyjadřují někteří další sovětsí procesualisté, např. M. M. Grodzinskij, M. A. Čelcov, R. D. Rachunov, A. A. Starčenko, M. L. Šifman.^[70] Rovněž V. J. Doročov a V. S. Nikolajev původně soudili, že kdyby se do obsahu objektivní pravdy zahrnuly i právní závěry učiněné z poznání „toho, co existovalo, mělo své místo ve skutečnosti, ... pak pravda, zjištěná sovětským soudem, přestane být pravdou objektivní a stane se subjektivní kategorií, zahrnující všechny možné elementy, z nichž se skládá socialistické soudnictví v trestních věcech“.^[71]

[69] M. S. Strogovič: dílo cit. v pozn. 21, str. 64–65; týž: Kurs ugovnogo processa, Moskva 1958, str. 118; týž: Istina v pravosudii — Demokratičeskie osnovy sovětskogo socialističeskogo pravosudija, Moskva 1965, str. 42.

[70] Srov. M. M. Grodzinskij: Uluki v sovětskom ugovnom processe, Uč. tr. VIJN, vyp. VII, 1944, str. 3–6 — citováno podle I. I. Muchin: dílo uvedené v pozn. 11, str. 42; M. A. Čelcov: Sovetskij ugovnoj process, Moskva 1951, str. 81; R. D. Rachunov: Informace o vědecké diskusi ke knize M. S. Strogoviče, citované v pozn. 21, in: Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956, str. 141; A. A. Starčenko: tamtéž, str. 141; M. L. Šifman: Osnovnye voprosy teorii sovětskogo dokazatel'stvennogo prava, Moskva 1956, str. 27; recenze knihy M. S. Strogoviče, cit. v pozn. 21, in: Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956, str. 137.

[71] V. J. Doročov, V. S. Nikolajev: Obosnovannost' prigovora v sovětskom processe, Moskva 1959, str. 63. V současné době tito autoři již uvedený názor změnili — srov. Teorija dokazatel'stv v sovětskom ugovnom processe, část obščaja, Moskva 1966, str. 91; srov. též vystoupení V. J. Doročova ve vědecké diskusi ke knize M. S. Strogoviče, citované v pozn. 21, in: Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956, str. 141.

Někteří další autoři, jmenovitě P. A. Lupinskaja, N. N. Poljanskij, J. S. Samoščenko, A. S. Šljapočnikov aj., sice uznávají, že v pojmu objektivní pravdy v trestním řízení se promítá vedle skutkových okolností i právní posouzení těchto okolností, ale již nepřipouštějí, že by za zjišťování objektivní pravdy měla být považována i výměra trestu.^[72] Nedůslednost takového názoru kritizují zejména J. D. Perlov a I. I. Muchin, kteří argumentují tím, že nelze tvrdit, že soud vyhlásil pravdivý rozsudek, jestliže uložený trest není správný (pravdivý), protože pravdivost (správnost) rozsudku, jímž byl uložen nespravedlivý trest, je velice pochybná.^[73]

Třetí skupina autorů, k nimž patří kromě J. D. Perlova a I. I. Muchina dále též I. M. Luzgin, P. F. Paškevič, A. E. Rivlin, A. I. Trusov aj., dokazuje, že do pojmu pravdy, zjišťované soudním rozsudkem v trestním řízení, kterou považují bezvýhradně za objektivní pravdu, je třeba zahrnout nejen zjištěné skutkové okolnosti a jejich právní posouzení, ale i uložený trest, byl-li obviněný odsouzen.^[74]

2. PRÁVNÍ POSOUZENÍ SKUTKU Z HLEDISKA OBSAHU OBJEKTIVNÍ PRAVDY

Při zkoumání, zda do obsahu objektivní pravdy je nutno zahrnout i *právní posouzení (kvalifikaci) skutku*, který tvoří trestný čin, je významné, že proces poznání se v trestním řízení neukončuje zjištěním pravdivých skutkových okolností, jejichž poznání tvoří jen část celého gnoseologického procesu. Ke splnění účelu trestního řízení je nutné, aby soud dále zjistil, zda poznané skutkové okolnosti vůbec naplňují některou skutkovou podstatu trestného činu, tedy zda odrážejí takový skutek — jako jev objektivní reality — který je zákonem označen za trestný čin. Kdybychom tuto fázi procesu poznání vylučovali z poznávání objektivní reality, zůstali bychom v tomto procesu na půli cesty. Účelem gnoseologického

[72] N. N. Poljanskij: Voprosy teorii sovetskogo ugolovnogogo processa, Izd. MGU 1956, str. 117–118; A. S. Šljapočnikov: K voprosu ob objektivnoj istine, Uč. zap. VIJN, vyp. 12, 1961, str. 52 a násl.; J. S. Samoščenko: Ochrana režima zakonnosti sovetskím gosudarstvom, Moskva 1960, str. 100–120; P. A. Lupinskaja: Dokazatelstva v sovetskom ugolovnom processe, Lekcii vyp. 2, Moskva 1960; dále srov. V. J. Doročov, V. S. Nikolajev: dílo cit. v pozn. 71, str. 62.

[73] J. D. Perlov: Vestnik MGU ser. VIII/1963, č. 4, str. 69; týž: Prigovor v sovetskom ugolovnom processe, Moskva 1960, str. 223–236; I. I. Muchin: dílo cit. v pozn. 11, str. 41–54.

[74] J. D. Perlov: díla cit. v pozn. 73; I. I. Muchin: dílo cit. v pozn. 11, str. 53; týž: Nekotorie voprosy ponjatija istiny i ocenki dokazatelstv pri osušestvlenii pravosudija, Vestnik MGU 1968, č. 23, str. 101–111; A. E. Rivlin: Ponjatie materialnoj istiny v sovetskom ugolovnom processe, Socialističeskaja zakonnost č. 11/1951, str. 44 až 47; P. F. Paškevič: Objektivnaja istina v ugolovnom sudoproizvodstve, Moskva 1961, str. 12–22; A. I. Trusov: Osnovy teorii sudebných dokazatelstv, Moskva 1960, str. 25–28; I. M. Luzgin: Rassledovanija kak process poznanija, Moskva 1969, str. 171 a násl.

procesu, který je součástí trestního řízení, je poznat, zda a jakého trestného činu se pachatel dopustil; nestačí jen poznat jakýkoliv skutek bez jeho současného zařazení — nebo bez poznání, proč ho zařadit nelze — pod určitou skutkovou podstatu trestného činu. Právní kvalifikace skutku jako trestného činu není jen subjektivní činností soudce, popř. orgánů přípravného řízení, nýbrž je *nedílnou součástí poznávacího procesu*, v němž působí nejen objekt na subjekt, ale i naopak subjekt transformuje objekt, tj. *vybírá si pro potřeby poznání z reality právě ty skutečnosti*, které jsou pro posouzení konkrétní právní kvalifikace poznávaného skutku významné. Objektivní a subjektivní se v procesu poznání *dialekticky prolíná*; to se v trestním řízení týká nejen skutkových okolností, ale i jejich právního posouzení.

Doložme to na praktickém příkladu. Nikdo nebude jistě pochybovat, že poznání skutkových okolností, za nichž osoba A usmrtila osobu B, je poznání objektivní pravdy o tom, zda byl spáchán trestný čin. Fakt usmrcení nastal nezávisle na vědomí vyšetřovatele, prokurátora a soudu a je součástí objektivní reality. Avšak poznání se v tomto případě nevztahuje na jakákoliv fakta zkoumaného usmrcení, ale právě na fakta, která umožní zjistit pachatele a po právní stránce posoudit, zda šlo o usmrcení, zakládající vůbec trestný čin a v kladném případě o jaký trestný čin se jednalo. Taková fakta, významná právě z hlediska trestního stíhání (a ne třeba výlučně z hlediska lékařského poznání) si subjekt provádějící trestní řízení vybírá z objektivní reality, a to na základě poznání právních předpokladů pro posouzení usmrcení jako trestného činu. Předmětem jeho poznání jsou tedy i právní normy, které stanoví podmínky, za nichž úmyslné usmrcení jiného je trestným činem vraždy. Usmrtila-li tedy trestně odpovědná osoba A osobu B úmyslně a nejednala v nutné obraně nebo za jiných okolností, vylučujících protiprávnost, jde o trestný čin vraždy. Jestliže však ji usmrtila např. ve stavu nepřičetnosti, v jehož důsledku nebyla trestně odpovědná, nepůjde ani o vraždu, ani o jiný trestný čin. Poznání, zda osoba A byla v době činu trestně odpovědná, však zahrnuje nejen poznání skutkových okolností, týkajících se trestní odpovědnosti (např. existence duševní poruchy), ale i poznání zákonných předpokladů, za nichž v daném případě duševní porucha vylučuje trestní odpovědnost. Poznání jednoho bez druhého není možné, *obě stránky objektivní reality je nutno poznávat souběžně* a není je možné od sebe odtrhovat. A dále: pravdivé skutkové poznání v daném případě není možné, aniž by subjekt do něj zahrnul i další právní skutečnosti, obsažené v zákoně. Usmrcení osoby A osobou B nemuselo být trestným činem vraždy, nýbrž mohlo být jiným trestným činem, např. ublížení na zdraví s následkem smrti podle některé ze skutkových podstat podle § 221 odst. 1, 4, § 222 odst. 1, 2 nebo § 224 odst. 1, 2 tr. zák. Bez zahrnutí i těchto právních norem do procesu poznání by podle okolností poznávající subjekt nemohl správně zjistit a rozhodnout, jakého trestného činu se osoba A dopustila.

Tvrzení, že právní posouzení, tj. použití práva v poznávacím procesu v rámci trestního řízení, má specifický charakter, který není možno směřovat s pojetím objektivní pravdy, znamená nedocenit proces poznání v celém rozsahu, *nedoceňovat v něm fázi myšlení*, která je pro poznání právní kvalifikace charakteristická. V procesu poznání existují tři známé stupně — smyslový, rozumový a verifikační — v jednotě a nelze jeden na úkor druhého ani přeceňovat, ale ani ne podceňovat.

Není možno souhlasit ani s námitkou, že právní normy neexistují objektivně, že nejsou součástí objektivní reality, protože jejich existence závisí na vůli jiných subjektů, jmenovitě na vůli zákonodárce.^[75] Taková námitka nebere v úvahu dvě skutečnosti. Především i jiná fakta objektivní reality, zjišťované v trestním řízení, existují jako důsledek činnosti lidí. Např. smrt způsobená pachatelem vraždy je jevem objektivní reality, závislým na projevené vůli tohoto pachatele. A přesto i zastánci uvedené námitky nepochybují o tom, že smrt zavražděného je předmětem poznávání objektivní reality při zjišťování pravdy. Je tedy nelogické, jestliže pochybují o zjišťování objektivní pravdy, jde-li o právní posouzení takového skutku. Za druhé zmíněná námitka nepřihlíží k tomu, že zákonodárce nepřijímá a nevyhlašuje právní normy na základě subjektivní libovůle, nýbrž na základě objektivní existence předmětu zákonné úpravy. Objektivní existence skutkových podstat trestných činů vyplývá z objektivní existence jejich předmětu (objektu), jímž je zájem společnosti na ochraně tohoto předmětu. Uzákonnění příslušné skutkové podstaty trestného činu včetně sankce je odrazem poznání objektivní reality a z toho vyvozeným praktickým závěrem, že pro ochranu společnosti a jejích členů je nutné, aby trestný čin, který skutkovou podstatu naplňuje, byl stíhán a potrestán. V tomto poznání se projevuje třídní zájem státu na jeho ochraně, na ochraně jeho příslušníků a jeho ostatních materiálních i duchovních hodnot. Tento třídní zájem, určovaný v socialistickém státě postavením dělnické třídy v systému společenské výroby, existuje objektivně jako výsledek boje dělnické třídy a jejích spojenců.^[76]

Ustanovení trestního zákona jsou tedy založena na objektivně existujících společenských vztazích a existují sama rovněž objektivně. Proti tomuto pojetí by bylo možno namítnout, že trestní zákon není objektivním předmětem poznání, objektivní realitou, protože je sám výsledkem poznání objektivně existujících společenských vztahů. Taková námitka by však pramenila z neúplného pochopení poznávání jako dialektického procesu, který není jednorázový, nýbrž se v něm uplatňuje *dvojí dialektický pohyb* — od konkrétního k abstraktnímu a odtud, na základě takto dosaže-

[75] Srov. vědeckou diskusi ke knize M. S. Strogoviče, cit. v pozn. 21, in: Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956, str. 141–142.

[76] Srov. F. V. Konstantinov a kol.: Základy marxistické filozofie, Bratislava 1959, str. 459; k třídnímu základu objektu trestného činu viz Vl. Solnař: Základy trestní odpovědnosti, Praha 1972, str. 120–121.

ného abstraktního a jeho pomoci, znovu ke konkrétnímu, nyní již na vyšší gnoseologické úrovni. V. I. Lenin vyjádřil tento proces obrazně slovy: „Pohyb poznání k objektu může jít vždy jen dialekticky: odstoupit, abychom jistěji zasáhli — reculer pour mieux sauter (savoir?).“^[77] Objektivně existující společenské vztahy, které jsou chráněny trestním zákonem, jsou předmětem poznání zákonodárce při zpracování a přijetí trestního zákona, při stanovení podmínek trestní odpovědnosti i jednotlivých skutkových podstat trestných činů. Avšak vydáním trestního zákona dialektika pohybu nekončí, trestní zákon neexistuje samoúčelně, jenom proto, aby byl. Další část dialektického pohybu v procesu poznání nastupuje při jeho použití, při poznání trestní odpovědnosti a právní kvalifikace konkrétního skutku konkrétního pachatele, tedy při druhé větvi pohybu poznání, od abstraktního ke konkrétnímu. V této fázi procesu poznání se jeví trestní zákon jako zobecněný (abstraktní) předmět poznání ve vztahu ke konkrétnímu trestnému činu, který má být subjektem poznání správně, tedy pravdivě kvalifikován. To je tedy základní, byť i jen schematické vyličení dialektického charakteru procesu poznání právní kvalifikace trestného činu; ve skutečnosti je tento proces složitější, protože se v každé z uvedených fází odehrává řada dalších dílčích dialektických procesů probíhajících na základě objektivních zákonitostí vývoje společnosti a poznávaných jak při přetváření smyslově konkrétního poznání v abstraktní, tak i od něj znovu k poznání správné právní kvalifikace konkrétního trestného činu a jeho pachatele v mnohotvárnosti reality, v přetržitosti nepřetržitého, v konečnosti nekonečného.

Správně otázku objektivní existence zákona jako předmětu poznání chápe doc. J. Fiala, když říká: „Skutečnost, kterou orgán právně hodnotí, i právo, podle kterého orgán skutečnost hodnotí, jsou objektivní realitou. Obě jsou orgánem poznávány a existují nezávisle na vědomí poznávajícího orgánu. ... Tím se v každém procesu proti sobě staví skutečnost a právo jako dvě různé složky jediné objektivní reality a pojem práva v tomto smyslu se rozšiřuje proti pojmu práva jako souboru právních norem.“^[78] V procesu právní kvalifikace skutku, zakládajícího trestný čin, jde tedy o to, aby byl správně, tj. pravdivě aplikován trestní zákon na rovněž správně, tj. pravdivě zjištěný skutek, tvořící trestný čin. V tomto stadiu procesu poznávání objektivní pravdy je tedy objektivním předmětem poznání platný trestní zákon, odrážející objektivní společenskoprávní vztahy; ten se podrobuje smyslové, ale zejména myšlenkové formě poznávání v jednotlivých stadiích trestního stíhání osobami k tomu povolanými (vyšetřovatelem, prokurátorem, soudem); správnost právní aplikace se pak ověřuje ve společenské praxi sledováním a vyhodnocováním výsledků boje proti krimi-

[77] V. I. Lenin: dílo cit. v pozn. 50, str. 285 — „odstoupit, abychom lépe přeskočili (poznali?)“.

[78] J. Fiala: Pojem důkazu ve smyslu procesním, Stát a právo č. 13/1967, str. 13.

nalitě. Jde tedy o typický proces poznávání objektivní pravdy se všemi jeho charakteristickými prvky.

V teorii se uplatňuje rovněž námitka, že procesu zjišťování objektivní pravdy ve formě právního posouzení skutkového stavu věci v trestním řízení brání subjektivní vztah soudců k projednávané věci;^[79] tento názor ukazuje na podstatu nesprávného uvažování jeho autorů o celé zkoumané otázce. Zastánci tohoto názoru *zaměňují totiž existenci předmětu poznání za vztah poznávajícího subjektu k němu*. Nezbytná okolnost, aby soudce, aplikující trestní zákon na zjištěný skutkový děj, měl k posuzovanému trestnému činu určitý konkrétní vztah, nemůže ovlivnit skutečnost, že jde o proces zjišťování objektivní pravdy. Správný, tedy pravdivý vztah soudce k aplikaci trestního zákona na zjištěný skutkový stav věci je předpokladem i správné (pravdivé) kvalifikace trestného činu. Každý poznávající subjekt musí být k předmětu poznání v subjektivním vztahu, ale to vůbec neznamená, že by tím předmět poznání přestal být objektivní, že by bylo vyloučeno zjišťování objektivní pravdy o předmětu poznání. Kdyby zmíněná námitka uvedených autorů byla správná, pak by ji musili vznést stejně i proti poznávání jednotlivých faktů spáchaného trestného činu, k němuž rovněž nelze dospět jinak, než zaujetím určitého vztahu ke zkoumaným jevům objektivní reality a důkazem o nich. Jinými slovy řečeno, musili by připustit, že ani zjišťování skutkových okolností zkoumaného trestného činu nemá charakter zjišťování objektivní pravdy, nýbrž „specifický charakter“, který prý není možno směšovat s pojetím objektivní pravdy. A přesto i zastánci zmíněné námitky sami výslovně (a správně) snášejí řadu argumentů pro to, že při zjišťování skutkových okolností spáchaného trestného činu jde skutečně o zjišťování objektivní pravdy. Na nebezpečí takové záměny objektivní existence předmětu poznání a subjektivního vztahu poznávajícího subjektu k tomuto předmětu upozornil již V. I. Lenin, když napsal: „Souhlas pojmů s věcmi není subjektivní.“^[80] A stejně, když citoval L. Feuerbacha: „Můj počitek je subjektivní, ale jeho základ či příčina (Grund) je objektivní.“^[81]

[79] Srov. M. S. Strogovič: dílo cit. v pozn. 21, str. 65; dále i A. A. Starčenko: Vědecká diskuse ke knize M. S. Strogoviče, cit. v pozn. 21, in: Sovetskoje gosudarstvo i pravo č. 4/1956, str. 141–142.

[80] V. I. Lenin: dílo cit. v pozn. 50, str. 194–195.

[81] V. I. Lenin: Spisy, sv. 14, Praha 1957, str. 134.

IV. KAPITOLA

ULOŽENÍ TRESTU JAKO SOUČÁST PROCESU ZJIŠŤOVÁNÍ OBJEKTIVNÍ PRAVDY

Posouzení činnosti soudu, jež spočívá v ukládání trestů, jako součástí procesu zjišťování objektivní pravdy, vzbuzuje, jak bylo již shora naznačeno, u některých autorů odmítavé stanovisko. Z hlediska tradičního pojetí objektivní pravdy jako základní zásady trestního řízení se může takové posouzení zdát málo pochopitelné. V naší literatuře nebylo dosud zdůvodněno. V sovětské nauce proti němu někteří autoři namítají, že v souvislosti s ukládáním trestů nepřichází otázka pravdivosti či nepravdivosti trestu vůbec v úvahu. Chápou uložení trestu jako uplatnění soudního nároku, který má být příslušnými orgány realizován. Uložení trestu je pro tyto autory pouze příkazem, o němž je možno mluvit jen jako o účelném nebo neúčelném, spravedlivém nebo nespravedlivém.^[82] K těmto námitkám právem připomíná I. I. Muchin, že je-li zákon objektivní, musí být stejnou měrou objektivní jak ve vztahu ke kvalifikaci trestného činu, tak i ve vztahu k výměře trestu. Zdálo by se tedy, že při řešení této problematiky stačí se jen odvolat na argumenty, uplatněné při zkoumání předchozí otázky, zda do zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení je možno zahrnovat i právní kvalifikaci zjišťovaného trestného činu.

Věc má však ještě další aspekty. Uložení trestu (stejně jako upuštění od potrestání) pachateli, který byl uznán vinným trestným činem, je v socialistickém státě opatřením společenské ochrany a výchovy, které ukládají jménem státu soudy. Soud však nemůže uložit jakýkoliv trest podle své libovůle, nýbrž jen trest, který odpovídá zákonnému ustanovení a jeho prostřednictvím objektivní společenské potřebě, společenské realitě. Z toho vyplývá, že zjišťování objektivní pravdy při ukládání trestu se týká nejen vlastního uložení pravdivého (správného) trestu, tzn. volby správného druhu a výměry trestu, *nýbrž i zjišťování pravdivých předpokladů pro takové uložení trestu*, tedy pravdivého (správného) stupně nebezpečnosti činu pro společnost (§ 3 odst. 4 tr. zák.), pravdivých možností nápravy a poměrů pachatele, popř. dalších okolností, uvedených v ustanovení § 31 tr. zák. o výměře trestu. Tyto skutečnosti si patrně neuvědomují procesualisté, kteří sice uznávají, že správná právní kvalifikace skutku patří k procesu zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení, ale již nepři-

[82] N. N. Poljanskij: dílo cit. v pozn. 72, str. 117–118.

pouštějí, že by k němu stejně patřilo i ukládání trestu. Nejde tedy jen o nedůslednost těchto autorů, jak jejich postoj charakterizuje I. I. Muchin, nýbrž také o to, že mají na mysli jen závěrečnou aplikaci zákona při uložení trestu, nikoliv předchozí proces poznání správných (pravdivých) předpokladů pro tuto aplikaci zákona, bez něhož není uložení trestu podle zákona přípustné.

Pravdivé zjištění okolností, které podle § 3 odst. 4 tr. zák. zejména tvoří stupeň nebezpečnosti činu pro společnost, je reálné, protože jde o okolnosti, které v době rozhodování o trestu objektivně existují, stejně jako ostatní okolnosti trestného činu. Námitky by však mohly být vzneseny proti tomu, zda lze *pravdivě zjistit možnosti nápravy pachatele*, k nimž je soud povinen přihlédnout podle § 31 odst. 1 tr. zák. spolu s poměry pachatele při stanovení druhu trestu a jeho výměry. Kolem tohoto pojmu je v teorii řada pochybností a nejasností, zejména z toho hlediska, zda je zahrnut již v „osobě pachatele“ jako jedno z kritérií stupně nebezpečnosti činu pro společnost, nebo zda má širší obsah, směřující i do budoucna a představující vlastně prognózu budoucího vývoje osoby pachatele z hlediska vlivu minulého i budoucího prostředí a uvažovaného trestu na pachatele.^[83]

Z hlediska, které nás zajímá, jde o otázku, zda možnosti nápravy pachatele existují v realitě a jsou tedy způsobilým předmětem poznání, nebo zda mají jen prognostický význam a obsahují tedy i prvek předvídání. Stejně jako ostatní hlediska významná pro výměru trestu, jsou i možnosti nápravy pachatele předmětem dokazování, který existuje v době ukládání trestu v reálné podobě. *Objektem dokazování je zde však stále jen možnost, nikoliv skutečnost*, která by byla již uskutečněnou možností. Možnost, jak známo, se mění na skutečnost nejen působením zákonitého pohybu jevů a procesů, existujících v době možnosti, ale i působením náhody ve vývoji, náhodným spojením okolností. Tak daleko však při zjišťování možností nápravy pachatele není nutno a ani možno podle zákona jít. Stačí, je-li objektivně pravdivě zjištěna možnost (tedy předpoklad) nápravy pachatele v době ukládání trestu. Zda se v budoucnu tato možnost potvrdí či ne, zda pachatel bude snáze nebo hůře napravitelný uloženým trestem, než se objektivně jevilo v době jeho ukládání, *to již není předmětem zjišťování pravdy v souvislosti s ukládáním trestu*.

Nelze proto souhlasit ani s námitkou, že při zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení není možno uvažovat o výměře trestu, protože soud nemůže předem zjistit, jaký bude mít trest na odsouzeného vliv, do jakého prostředí odsouzený např. ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody přijde atd. Poznávací proces při ukládání trestu se týká činnosti soudu v rozsahu, stanoveném v § 23, 31 a § 3 odst. 4 tr. zák. Povinností

[83] Srov. Vl. Solnař: Tresty a ochranná opatření, Akademie 1979, str. 128–129; J. Tolar: Trest úhrnný a souhrnný, ČSAV 1963, str. 34–35; K. Matys a kol.: Trestní zákon – komentář, Orbis 1975, str. 156.

soudu není zjišťovat okolnosti, za nichž bude trest vykonáván — takové budoucí okolnosti nemohou být předmětem poznání při ukládání trestu, protože v té době ještě všechny ani v objektivní realitě neexistují. Poznání okolností, za nichž je trest vykonáván, se realizuje v *jiném poznávacím procesu*, než je proces poznání, souvisící s ukládáním pravdivého (správného) trestu. Oba tyto procesy jsou sice spolu spojeny, ale neztožňují se ani v realitě, ani v jejich gnoseologické podobě.

Teze, že uložení správného trestu je výsledkem procesu zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení, by mohla vyvolat i další námitky, s nimiž je třeba se vyrovnat, byť, pokud je autorovi známo, dosud v sovětské ani v naší literatuře uplatněny nebyly. Z uvedených teze totiž vyplývá, že objektivně pravdivý (správný) může být trest pouze v jedné podobě, v *jedné výměře*, nikoliv ve výměře jiné, třebas by se jen velmi málo lišila od trestu uloženého správně (pravdivě). Bylo by proto možno uplatnit námitku, že nelze tvrdit, popř. ověřit, že by objektivně pravdivé poznání vyjadřoval pouze trest uložený v určité délce, např. 24 měsíců odnětí svobody, kdežto trest třebas jen o jeden měsíc či týden delší nebo kratší by takovou pravdu nevyjadřoval.

Řešení této otázky leží ve sféře aplikace *principu variety a principu selekce*, jež jsou známé z oblasti teorie poznání a z oblasti teorie informací a představují rozpracování filozofických kategorií relativní a absolutní pravdy.

Varietou se rozumí „rozmanitost, množství prvků, jejich vztahů a kombinací v nějakém systému“.^[84] O varietě mluvíme i při srovnávání objektivní reality s jejím odrazem ve vědomí subjektu, tedy v procesu poznání. V tomto procesu se lze přesvědčit, že varieta objektivní reality je složitější, různorodější, přesnější a podrobnější než varieta jejího odrazu, která je zjednodušenější, obsahuje vymezenější, vybranější, tedy selektované údaje o objektivní realitě. Pronikání od jevu k podstatě v procesu poznání, odhalování podstaty v jevech vede nejen k hlubšímu, dokonalejšímu poznání objektivní reality, ale přesvědčuje nás také o tom, že čím dokonaleji poznáváme realitu, tím více se přibližuje varieta odrazu v našem vědomí varietě této reality. V. I. Lenin vyjádřil tuto zákonitost poznání ve svých Filozofických sešitech známými slovy, že lidské myšlení se neustále prohlubuje od jevu k podstatě a od podstaty prvního řádu k podstatě druhého řádu atd.

Při poznávání objektivně pravdivé (správné) výměry trestu, existující v realitě v závislosti na účelu trestu, na stupni jeho nebezpečnosti pro společnost, na osobě pachatele, jeho poměrech a možnostech nápravy a na dalších okolnostech, uvedených v § 31 tr. zák., můžeme dospět k výsledku, že varieta uloženého trestu ve vztahu k varietě objektivně v realitě exis-

^[84] J. Zeman: *Poznání a informace*, ČSAV, Praha 1962, str. 27; srov. též dílo cit. v pozn. 49, str. 70.

tujících podmínek pro správné uložení trestu je vyjádřena jednodušeji, méně přesně, méně úplně. V teorii informací se mluví o tom, že kapacita lidského informačního příjmu v procesu informačního přenosu (který není ničím jiným než procesem odrazu při poznávání), má svá omezení, může přenést informace jen s jistou kvantitativní přesností.^[85] To ovšem neznamená, že by takto selektovaně uložený trest nebyl objektivně pravdivým odrazem podmínek a předpokladů pro jeho uložení, existujících v realitě a vymezených v zákoně. Vyjadřuje-li varieta konkrétní výměry trestu varietu těchto podmínek a předpokladů jen do určité míry přesně, s působením *tzv. gnoseologického šumu*, redukovaneji, než jak by odpovídalo absolutně přesnému a úplnému odrazu, jde při uložení trestu, jehož výměra se jen málo liší od trestu, který by absolutně odpovídal varietě reality, stále ještě o trest objektivně pravdivý (správný), byť jeho odraz dosáhl jen prvků pravdy relativní.

V té souvislosti je dále významné, že pravdivé poznání vyjadřuje nikoliv sám zkoumaný objekt, nýbrž že se vztahuje na objektivní obsah výsledků gnoseologického procesu, jež se týkal objektu. Soud tedy při objektivně správném uložení trestu nevyjadřuje *samu pravdu* uloženého trestu, tedy absolutně přesný odraz všech reálně existujících předpokladů a podmínek pro absolutně přesné uložení trestu, nýbrž vyjadřuje *výsledek poznání*, jaký trest je pravdivý. Tento výsledek poznání — byť pravdivý — nemusí vždy, do všech detailů, vyčerpávat samu pravdu objektu poznání. Odpovídá-li tedy absolutní pravdě např. uložení trestu odnětí svobody na 24 měsíců a ve skutečnosti je uložen trest odnětí svobody na 22 nebo na 26 měsíců, nelze sice říci, že soud uložil trest absolutně správný (pravdivý), ale nelze ani říci, že uložil trest absolutně nesprávný (nepravdivý). Soud se v použité výměře trestu přiblížil *v rozsahu relativní pravdy* absolutně pravdivému zjištění, že stupni nebezpečnosti konkrétního trestního činu pro společnost, možností nápravy a poměrům pachatele, popř. ostatním konkrétním okolnostem a účelu trestu, odpovídá uložení trestu odnětí svobody na 24 měsíců. Ještě méně přesně, relativně méně pravdivě, by v takovém případě zjistil objektivní pravdu soud, který by za stejných podmínek uložil trest odnětí svobody např. na 21 nebo na 27 měsíců. Teprve kdyby rozdíl variety odrazu stupně nebezpečnosti činu pro společnost, vyjádřeného uloženým trestem, od variety absolutně pravdivého trestu byl tak velký, že by kvantita tohoto rozdílu dosáhla uzlového bodu a změnila se v jinou kvalitu, bylo by třeba mluvit o nesprávném, nezákonném trestu, který nevyjadřuje objektivní pravdu (např. trest uložený mimo trestní sazbu bez zákonných důvodů, jiný druh trestu, než jaký dovoluje uložit zákon, nebo trest uložený ve výměře, která neumožňuje splnění účelu trestu — např. místo trestu odnětí svobody na 24 měsíců trest odnětí svobody pouze na 12 měsíců apod.).

[85] J. Zeman: Dialektika, informace a odraz, Horizont, 1978, str. 97–98.

Uložení správného (pravdivého) trestu soudem musíme tedy chápat z hlediska teorie poznání jako proces, který zahrnuje jednak pravdivé poznání skutkových i právních předpokladů pro uložení trestu za konkrétní trestný čin konkrétnímu pachateli, jednak tomu odpovídající vyměření konkrétního trestu. Tato konkrétní výměra trestu může pak vyjadřovat buď absolutně správné poznání všech zmíněných předpokladů, nebo může být výrazem relativně více či méně přesného a úplného výsledku poznání, který vyčerpává více či méně přesně varietu reality uvedených předpokladů. Pokud se však poznávající subjekt — soudce — v procesu gnoseologické transformace pohybuje ještě v oblasti objektivní pravdy, byť relativní, lze mluvit o pravdivě uloženém trestu, který je však možno např. v opravném řízení ještě více přiblížit trestu absolutně správnému (pravdivému). Teprve v případě, kdy poznání zákonných předpokladů pro výměru konkrétního trestu je vadné, ať již proto, že byly soudem samy o sobě vadně poznány nebo sice byly poznány pravdivě, ale byly nesprávně (nepravdivě) zhodnoceny v jejich vzájemném významu, je celý výsledek gnoseologického procesu jako předpoklad výměry trestu nepravdivý, nesprávný, vadný; na základě takového vadného poznávacího procesu je pak zpravidla vyměřen také i nesprávný konkrétní trest.

V. KAPITOLA

1. DIALEKTIKA ABSOLUTNÍ A RELATIVNÍ PRAVDY ZJIŠŤOVANÉ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

V souvislosti se zkoumáním objektivní pravdy v trestním řízení je v sovětské trestně procesní literatuře věnována značná pozornost otázce, zda jde jen o pravdu absolutní, či jen o pravdu relativní anebo zda v jednotlivých stadiích trestního řízení a zejména pak v pravomocném soudním rozsudku se zjišťuje pravda jak v podobě pravdy absolutní, tak i relativní. Z tohoto hlediska se lze u současných sovětských autorů setkat se širokou škálou názorů, počínající těmi, kteří odmítají absolutnost pravdy zjištěné v trestním řízení vůbec,^[86] přes zastánce stanoviska, že objektivně pravdivý rozsudek obsahuje jak absolutní, tak i relativní pravdu,^[87] až po autory, kteří vůbec nepřipouštějí, že by pravomocný soudní rozsudek směl obsahovat také momenty relativní pravdy a hájí stanovisko, že je třeba od socialistického soudu požadovat, aby obsahem jeho pravomocného rozsudku byla vždy pravda absolutní.^[88] Na opačném pólu stojí — byť ojedinelý — názor, že v trestním řízení vůbec nejde o to, zjistit pravdu.^[89]

Široký rejstřík těchto názorů vyplývá — jak správně připomněl prof. J. Pješčak ve své studii o vyšetřovacích verzích — mj. i z toho, že všichni autoři nechápou pojmy absolutní a relativní pravdy stejně. Zatímco jedni vycházejí z pojmu relativní a absolutní pravdy v té podobě, v jaké s ním operuje filozofie v obecné teorii poznání, jiní soudí, že pojetí pravdy v soudním rozsudku „nemá a nemůže mít takové vlastnosti a kvality, jaké jsou charakteristické pro relativní pravdu v jejím filozofickém významu“;^[90] ze stanoviska, že pravda v soudním řízení se zjišťuje v ukonče-

[86] Srov. např. A. Kukarov: Ponjatie materialnoj istiny v sovětskom ugolovnom processe — „Socialističeskaja zakonnosť“ č. 2/1952, str. 10–11; I. B. Michajlovskaja: Zpráva o vědecké diskusi o knize M. S. Strogoviče „Materialnaja istina...“ v Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956, str. 141; L. T. Uljanova: Ocenka dokazatelstv sudu pervoj instancii, Moskva 1959, str. 60.

[87] Srov. např. A. I. Trusov: dílo cit. v pozn. 74, str. 113–116; Kolektiv autorů: Teorija dokazatelstv v sovětskom ugolovnom processe, část obščaja, Moskva 1966, str. 101–112, a tam uvedená řada dalších autorů v pozn. 2 na str. 101.

[88] M. S. Strogovič: dílo cit. v pozn. 21, str. 79; I. I. Muchin: dílo cit. v pozn. 11, str. 29; J. D. Perlov: Prigovor v sovětskom ugolovnom processe, Moskva 1960, str. 226.

[89] „Zjištění pravdy není cílem trestního procesu. Proces — to není vědeckovýzkumná činnost. Cíle procesu jsou vypočteny v čl. 2 Osnov trestního soudnictví a ne náhodou zjištění pravdy není mezi nimi uvedeno“ — S. A. Golunskij: Osnovy sudoproizvodstva i sudoustrojstva v novom zakonodatelstve Sojuza SSR i sojuznych respublik, Moskva 1959, str. 122.

[90] I. I. Muchin: dílo cit. v pozn. 11, str. 29.

ném procesu poznání, který je završen pravomocným soudním rozsudkem, dovozují, že pravdivý soudní rozsudek smí odrážet pouze pravdu absolutní. Relativní pravdu v soudním řízení chápou jako neúplné poznání okolností případu soudem, jako důsledek nedostatečného vyšetření okolností případu v přípravném nebo v soudním řízení, jako projev mezer a nedostatků ve skutkových zjištěních spáchaného trestného činu.^[91]

Poměrně značně je v sovětské trestně procesní teorii rozšířen názor, že v soudním rozsudku může pravda vystupovat jako absolutní a současně jako relativní, a to tam, kde soud vedle úplně zjištěných skutečností (pravda absolutní) některá fakta nezjistil úplně, ne zcela vyčerpávajícím způsobem (pravda relativní).^[92]

V podstatě teoretická otázka, jakou podobu má v rozsudku objektivní pravda, zda obsahuje pouze momenty pravdy absolutní nebo jen momenty pravdy relativní, popř. zda jsou v ní obsaženy obě skupiny těchto momentů, má současně i značný právně politický a právně praktický význam, a to jak z hlediska posuzování obsahu pravomocného rozsudku, tak i ve vztahu ke smyslu a účelu opravných prostředků v trestním řízení.

Při řešení této otázky je nutno vycházet ze skutečnosti, že v daném případě se obě skupiny momentů pravdy absolutní i relativní vztahují na poznávání objektivní reality ve specifické oblasti poznání, již je poznání v trestním řízení. Z toho pak vyplývá, že i obsah zmíněných pojmů je odrazem reality poznávané v této specifické oblasti. Pokud tedy v trestním řízení uvažujeme o absolutní a relativní pravdě, nejde o poznávání všech stránek objektivní reality, nýbrž pouze těch stránek, které musí být poznány pro splnění úkolů tohoto řízení a jejichž vymezení je obsaženo v trestním řádu a v ostatních právních normách.^[93]

Z této báze je třeba prozkoumat nejdříve argumenty těch shora zmíněných procesualistů, kteří uvádějí, že zjistit absolutní pravdu v činnosti soudních orgánů i orgánů přípravného řízení je nereálné a neuskutečnitelné, z čehož dovozují, že soud v rozsudku zjišťuje vždy jen pravdu relativní.

^[91] I. I. Muchin: tamtéž, str. 30.

^[92] Tento názor je zastáván zejména v pracích: V. J. Dorochov a V. S. Nikolajev: Obosnovannost prigovora v sovetskom processe, Uč. zap. VIJN, vyp. 12, 1961, str. 72; V. N. Kudrjavcev: Teoretičeskije osnovy kvalifikacii prestuplenij, Moskva 1963, str. 65–70; A. A. Pjonkovskij: Zpráva o vědecké diskusi o knize prof. M. S. Strogoviče „Materialnaja istina...“, in: Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956, str. 141; F. N. Fattkulín: Obvinenie i sudebnij prigovor – avtoreferat dokt. dissert., Moskva 1965; A. A. Eisman: Zaključenje eksperta v sisteme sudebných dokazatelstv – avtoreferat dokt. dissert., Moskva 1965, str. 25–27, a v práci kolektivu autorů: Teoria dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe, časť obščaja, Moskva 1966, str. 96–112.

^[93] J. Pješćak upozorňuje, že platnost gnoseologických kategorií marxistické filozofie v oblasti trestního procesu se uskutečňuje jen v přesně určených hranicích, jež vyplývají z podstaty vyšetřovací, prokurátorské a soudní činnosti. Srov. dílo cit. v pozn. 44, str. 64.

D. Císařová charakterizuje tento proces poznání tak, že dokazováním se získávají poznatky o skutečnostech nebo skutcích, okolnostech či právních předpisech – srov. dílo cit. v pozn. 45, str. 26.

Když uvažujeme o zjištění *momentu absolutnosti pravdy* v konkrétním vědním oboru nebo v jiné konkrétní oblasti lidské činnosti, nemůžeme argumentovat jen jinak správnou marxisticko-leninskou tezí, vyjádřenou mj. Engelsem, že „poznání, které má bezpodmínečný nárok na pravdu... se nemůže úplně uskutečnit jinak, než nekonečným trváním života lidstva“.[⁹⁴] Přihlížet jen k této obecné stránce procesu poznání by bylo pro konkrétní gnoseologický proces stejně nesprávné, jako na druhé straně považovat za absolutně pravdivé jen takové konečné pravdy, které Engels nazývá „plochostmi“ či „banalitami“, jako např. že Napoleon zemřel 5. května 1821, nebo že Paříž je ve Francii.[⁹⁵] Takový přístup k poznání objektivní reality by umrtvoval konkrétní poznávací proces, činil by z něj proces nikdy neukončený a neukončitelný. O to nešlo ani Engelsevi, ani Leninovi, když připomínal tento Engelsův citát a v souvislosti s úvahami nad ním uvedl: „Pro Engelse se z relativních pravd skládá pravda absolutní.“[⁹⁶] Takový přístup by byl v rozporu s životní praxí, která je verifikátorem pravdivosti poznání. V jednotlivých oborech lidské činnosti je třeba *dialektiku poznávacího procesu chápat vždy v souladu s dialektikou reality*, tedy s dialektikou poznávaného. Jestliže např. pro správné zjištění konkrétního trestného činu, jeho správnou kvalifikaci a správné uložení trestu není třeba zjišťovat, kde byl obviněný hodinu před souzeným činem, nebo co poškozený před svým napadením jedl, bylo by nejen nadbytečné, ale pro poznávací proces o tomto trestném činu i nerozhodné, zaměřovat na tuto okolnost dokazování, byť šlo nepochybně o zjišťování objektivní pravdy. Naopak by však bylo nesprávné tyto okolnosti objektivní reality nezjišťovat a nepoznat, kdyby to bylo pro pravdivé zjištění trestného činu významné. Východiskem pro konkrétní podobu zjišťování momentu absolutnosti objektivní pravdy v trestním řízení je tedy konkrétní trestný čin a jeho pachatel, o jehož zjištění jde, nikoliv obecný poznatek — byť pravdivý — o nekonečnosti procesu poznání absolutní pravdy. „Dialektika věcí vytváří dialektiku idejí, a nikoliv naopak.“[⁹⁷] V každém procesu poznání se subjekt cílevědomě zaměřuje na ty stránky objektivní reality, které považuje pro splnění cíle poznání za rozhodující; tyto stránky si aktivně vybírá a vyděluje je z širší, složitější a stále se měnící reality. Nikdo nemůže poznávat všechnu realitu najednou, v celé její vyvíjející se nekonečnosti. Tím spíše provádí selekci reality soudce, jehož úkolem je poznat pravdu o trestném činu, jenž je *ohrazeným výsekem reality*, relativně ukončeným v bližší či vzdálenější minulosti — popř. pokud jde o pravdivé poznání právní kvalifikace a trestu — výsekem bezprostředně spjatým se spáchaným skutkem a s osobou

[⁹⁴] B. Engels: *Pana Eugena Dühringa převrat vědy* (Anti-Dühring), Praha 1977, str. 143.

[⁹⁵] B. Engels: *tamtéž*, str. 143, 146.

[⁹⁶] V. I. Lenin: *dílo cit. v pozn. 81*, str. 138.

[⁹⁷] V. I. Lenin: *dílo cit. v pozn. 50*, str. 197.

pachatele. Při takto vymezeném předmětu poznání není důvodu k názoru, že z reality lze poznat jen momenty relativní pravdy a nikoliv momenty, představují pravdu absolutní.

Proto názor, že v soudním řízení je možno zjistit vždy jen relativní pravdu a nikdy (nebo téměř nikdy) ne pravdu absolutní, je založen na nesprávném předpokladu a směřuje k nesprávnému cíli, za nějž se považuje poznání absolutně všech stránek objektivní reality, majících jakýkoliv vztah ke zkoumanému trestnému činu, tedy i stránek, které jsou pro pravdivé poznání trestného činu, jeho pachatele a trestu za něj, nerozhodné. S takovým názorem proto souhlasit nelze.

Není však možno přisvědčit ani procesualistům, kteří zastávají názor, že je nutno požadovat, aby pravda soudního rozsudku byla *vždy jen pravdou absolutní*. Tito procesualisté nedoceňují tu stránku teorie poznání, která zdůrazňuje, že poznání je proces, který prochází dialektickou řadou stupňů, na nichž se pohyb reality postupně zachycuje, obraz reality se postupně zpřesňuje, obohacuje a přibližuje se stále hlouběji a dokonaleji skutečnému obsahu reality. Tento proces přibližování, přetržitosti poznání v nepřetržitém pohybu reality, je procesem proto, že se v některých případech nelze zmocnit reality — třebaž již selektované — celé, v úplnosti, nýbrž lze se k ní jenom v tom či onom rozsahu přibližovat, lze poznat objektivní pravdu z hlediska jejích relativních momentů. To platí nejen o procesu poznání v obecnosti, ale i pro proces poznání, v němž je vývoj předmětu poznání již relativně ukončen, jako je tomu právě při poznávání trestného činu, jeho pachatele a předpokladů pro uložení správného trestu. Přitom proces poznání je *pravdivý i v případě, že vede k poznání, jež odráží v některých směrech i jen momenty relativní pravdy*, protože v gnoseologickém procesu nejsou tyto momenty metafyzicky odděleny od momentů pravdy absolutní.

Např. jestliže z těch nebo oněch důvodů, o nichž bude ještě dále řeč, nemůže soud o konkrétním trestném činu dosáhnout v dané době (popř. vůbec ne) absolutní pravdy, není v rozporu se zákonem ani s obecnými požadavky a představami o pravdivosti soudního rozsudku, aby základem tohoto rozsudku se stala relativní pravda v podobě poznání nesporně prokázaných skutečností, tvořících pravdivý odraz části reality spáchaného trestného činu, popř. aby některá část rozsudku obsahovala momenty absolutní pravdy a jiná momenty pravdy relativní.

Shora zmínění zastánci názoru, že základem soudního rozsudku musí být vždy jen absolutní pravda, *nesprávně zaměňují relativní momenty poznání*, které jsou pravdivým odrazem části poznávané reality, *za chyby, vady, omyly* v procesu poznávání a na tom základě pak kritizují názory, které připouštějí vedle absolutní i relativní pravdu jako základ rozsudku. Např. I. I. Muchin píše: „Filozofické pojetí relativní pravdy ve vztahu k soudní činnosti označuje neúplné poznání soudu o okolnostech věci, nevyšetření těchto okolností ve stadiu přípravného nebo soudního řízení,

za mezery ve zjištění skutkových okolností, vztahujících se ke spáchání trestného činu.“ A dále uvádí: „Omezovat úkoly vyšetřování i soudu na zjištění relativní pravdy znamená vědomě ospravedlňovat soudní chyby v činnosti těchto orgánů a orientovat je na porušování zákonnosti. Proto relativní pravda, obsahující neúplné, částečné a přibližné poznání o předmětu, ani z teoretického ani z praktického hlediska není přijatelná pro sovětské trestní soudnictví a nemůže, stejně jako pravděpodobnost, být základem soudního rozsudku.“^[98]

Takové názory především nerespektují některé praktické možnosti poznání a neberou v úvahu možné překážky, které mohou být speciálně v oblasti zjišťování pravdy v trestním řízení i záměrně kladeny poznávajícím subjektům v jejich úsilí o poznání absolutní pravdy. Kromě toho tyto názory směšují dvě otázky: na jedné straně nedokonalost konkrétního poznávajícího subjektu, jeho omezenou schopnost, vyplývající z jeho subjektivních nedostatků pravdivě (správně) zprostředkovat odraz reality, a na druhé straně objektivní překážky, které vyvstávají při transformování reality v průběhu gnoseologického procesu.

Každý proces poznání se uskutečňuje prostřednictvím subjektu, který je pro úspěšnou realizaci tohoto procesu více či méně vybaven, má pro něj větší či menší předpoklady a schopnosti. Nejsou-li uvedené vlastnosti poznávajícího subjektu na dostatečné úrovni, může to vést k chybám a omylům v poznání, jichž by se jiný, kvalitnější subjekt nedopustil, popř. to může vést sice ke správnému poznání, ale jen v rozsahu relativních momentů pravdy, ačkoliv kvalitní subjekt by poznal pravdu absolutní, popř. s více momenty takové pravdy. V těchto případech nelze samozřejmě nedostatky zjištění absolutní pravdy tolerovat, omlouvat nebo připouštět. Ale při řešení otázky, zda v soudním rozhodnutí lze zásadně připustit zjištění též i pravdy relativní, nebo zda to vůbec připustit nelze, o takové případy subjektivních chyb, omylů a nedostatků nejde. Ty z našich úvah vylučujeme. Danou otázkou se zabýváme jen z hlediska, do jaké míry je pravda v trestním řízení objektivně zjištělná, tedy z hlediska gnoseologické transformace. Náзор, že v trestním rozsudku nelze připustit žádné zjištění na úrovni relativní pravdy, a že všechna zjištění musí obsahovat jen pravdu absolutní, přistupuje k procesu poznání v trestním řízení nereálně a odhlíží od možných gnoseologických „bílých míst“, která se v tomto procesu mohou vyskytnout, vzhledem k charakteru a podmínkám poznávání objektivní pravdy v trestním řízení. Ve stručnosti lze uvést, že ne vždy lze všechny skutečnosti, jak se odehrály v realitě, absolutně přesně dokázat a zjistit, protože někdy nejsou k dispozici potřebné důkazy. V podrobnostech bude tato otázka rozvedena dále.

Dialektiku zjišťování absolutní a relativní pravdy v trestním řízení lze charakterizovat těmito hlavními rysy:

[98] I. I. Muchin: dílo cit. v pozn. 11, str. 30.

Pojem pravdy v trestním řízení není možno chápat, jak bylo řečeno, v širokém smyslu úplného poznání veškeré objektivní reality, ani na druhé straně jej zužovat jen na tzv. dílčí absolutní pravdy typu „Paříž je ve Francii“, nýbrž je třeba jej posuzovat v rámci specifických vlastností předmětu poznání; v objektivní realitě tu jde o proces ukončený spácháním trestného činu konkrétní osobou či osobami za konkrétních okolností, dále o objektivní existenci příslušných právních norem chránících společnost před trestným činem a konečně o existenci okolností, které tvoří stupeň nebezpečnosti spáchaného činu pro společnost, charakterizují účel trestu, poměry pachatele a možnosti jeho nápravy. Odpověď na otázku, co se obecně považuje za poznání objektivní pravdy v trestním řízení, je nutno hledat v trestním zákoně, v trestním řádu a v ostatních normách právního řádu. Právo má nadstavbový charakter, a proto jeho podstatu nelze oddělovat od vztahu tříd ve společnosti, od politiky, která není — zjednodušeně řečeno — ničím jiným, než koncentrovanou a specificky pojatou ekonomikou. To ovšem neznamená, že by právní vztahy neměly vůči vztahům politickým a ekonomickým svou relativní samostatnost a že by zpětně neovlivňovaly třídní charakter dané společnosti. Má tím být pouze ukázáno na těsné spojení daného právního řádu a jeho obsahu s ekonomickými a politickými vztahy ve společnosti. Jestliže se tedy odvoláváme na obsahovou stránku právního řádu jako na kritérium objektivní pravdy zjišťované v trestním řízení, pak se tím odvoláváme na reálně existující ekonomický a politický stav dané společnosti a na charakter jeho potřeby ochrany právním řádem, včetně ochrany trestním právem.

Poznání trestného činu se uskutečňuje odrazem v minulosti ukončených jevů reality, jež se týkají konkrétního skutku a jeho pachatele a dále odrazem příslušných právních norem, vyjadřujících reálné ekonomické, politické a ostatní společenské vztahy v dané etapě vývoje společnosti. Z této podoby předmětu poznání charakterizovaného konečnými momenty v dialektickém vývoji zkoumané reality (pro něž je v ontologickém smyslu typická dialektika konečného a nekonečného), vyplývá *zásadní možnost zjistit o trestném činu absolutní pravdu*, tj. pravdu o všech jevech reality, které mají z hlediska zákona význam pro zkoumaný trestný čin a pro jeho pachatele. Tato zásadní možnost poznat absolutní pravdu (gnoseologický optimismus) je dále ovlivněna třídním pojetím úlohy soudů a ostatních orgánů činných v trestním řízení v socialistické společnosti, jednak vtěleným do zákonných záruk zjištění objektivní pravdy, jednak podmíněným výchovou socialistického soudce, prokurátora i vyšetřovatele, jejichž vědomí, formované třídními zájmy dělnické třídy a jejích spojenců, je v souladu se zájmy celé socialistické společnosti.

Potud lze tedy souhlasit s procesualisty, kteří považují pravdu soudního rozsudku za pravdu absolutní.

Avšak požadavek absolutního souhlasu rozsudku s realitou spáchaného

trestného činu může být vytyčen jen jako *zásada*, z níž nelze vyloučit *výjimky*, jednak s ohledem na vliv gnoseologické transformace v procesu poznání, při níž dochází ke gnoseologickému šumu, tedy k určitému ochuzení, zjednodušení variety poznání trestného činu od jeho variety v realitě, jednak i vzhledem k tomu, že sám zákon v některých směrech výjimky z uvedené zásady předpokládá a stanoví jejich podmínky, resp. meze.

Gnoseologická transformace, tj. určité zjednodušení odrazu proti realitě, která je vždy bohatší, rozmanitější, podrobnější než její odraz, je obecným jevem v každém procesu poznání. Stejně jako celé poznání je neustále se vyvíjejícím pohybem od jevu k podstatě, od podstaty jednoho řádu k podstatě řádu vyššího atd., tak i *gnoseologická transformace podléhá stejným zákonitostem pohybu*; dokonalejší, cílevědomější nebo pečlivější poznávání, jaké se realizuje ohledně trestného činu např. v řízení o opravných prostředcích, umožňuje úplnější poznání i oněch bohatších, rozmanitějších a podrobnějších stránek reality, které v dřívějších procesech poznání (v trestním řízení např. v přípravném řízení nebo v řízení před soudem I. stupně) nebyly vlivem transformace odraženy, nevstoupily do vědomí subjektu. Tak gnoseologická transformace sice ovlivňuje negativně možnost poznání absolutní pravdy, ale její působení je nutno chápat rovněž dialekticky, tedy v pohybu. To platí jak obecně, tak i pro proces poznání objektivní pravdy o trestném činu. V tomto procesu poznání, který nás bezprostředně zajímá, přistupují však k obecným zákonitostem gnoseologické transformace i některé specifické jevy, které mohou vést k oslabení absolutních a zesílení relativních momentů pravdy o poznávaném trestném činu. Tyto rušivé jevy, nazývané též šumy, jsou způsobeny zejména tím, že pachatel trestného činu má obvykle zájem, aby jak čin, tak i on sám nebyl odhalen a za tím účelem zakrývá, ovlivňuje nebo i kamufluje stopy a jiné důkazy o trestném činu apod. K tomu přistupuje skutečnost, že i svědci, i když subjektivně mají snahu vypovídat o trestném činu a o jeho pachateli **pravdivě, mohou mít omezenou** schopnost reprodukovat přesně svoje vjemy, což může zejména po delší době oslabovat absolutní momenty zjišťované pravdy. Na druhé straně je však reálnost gnoseologického optimismu podporována skutečností, že se neustále zdokonalují taktické i technické a ostatní materiální podmínky pro boj proti kriminalitě, a že se prohlubují odborné i politické znalosti a zkušenosti všech orgánů činných v trestním řízení. To ovlivňuje v socialistické společnosti rozhodujícím způsobem proces stále dokonalejšího zjišťování a postihování trestné činnosti, stále *posilování momentů absolutní pravdy* v tomto procesu.

Specifické podmínky zjišťování pravdy v trestním řízení vyplývají dále i ze *zákonných ustanovení, která tento gnoseologický proces upravují*. V § 2 odst. 5 tr. ř. se stanoví, že orgány činné v trestním řízení postupují tak, aby byl zjištěn skutečný stav věci, a při svém rozhodování z něho vycházejí. Zákon tedy neukládá uvedeným orgánům, aby vždy nutně

zjistily skutečný stav věci (tzn. absolutní pravdu), nýbrž je pouze zavazuje, aby k tomu cíli postupovaly.^[99] Tato zákonná formulace charakterizuje tedy poznání absolutní pravdy jako proces, v němž je sice absolutní pravda zásadně dosažitelná, ale v některých případech, popř. v některých fázích trestního řízení může poznání, které k ní směřuje, obsahovat i momenty pravdy relativní, aniž to má vliv na možnost vyhlásit pravdivý rozsudek. Zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení nelze chápat jako ztrnulý, nedialektický postup, v němž by jakékoliv jiné zjištění než dosažení absolutní pravdy znamenalo nepravdivé zjištění, nýbrž jako gnoseologický proces, který se na základě a v rozsahu daných právních předpisů vyvíjí, a tak se v něm zpřesňuje odraz reality trestného činu cestou překonávání momentů relativnosti objektivní pravdy.

Ustanovení § 120 tr. ř. pojednávající o obsahu rozsudku rovněž nevyžaduje, aby ve výroku, jímž se obviněný uznává vinným, nebo jímž se obžaloby zprošťuje, byl uveden trestný čin absolutně přesně tak, jak se odehrál v realitě, nýbrž trestný čin musí být určen pouze uvedením místa, času a způsobu spáchání, popř. i uvedením jiných skutečností, jichž je třeba k tomu, aby skutek nemohl být zaměněn s jiným, jakož i uvedením všech zákonných znaků, včetně těch, které odůvodňují určitou trestní sazbu. Na toto ustanovení pak navazuje § 125 tr. ř. o odůvodnění rozsudku: v odůvodnění soud stručně a jasně vyloží, které skutečnosti vzal za prokázané a o které důkazy svá skutková zjištění opřel, existenci kterých skutečností pokládá se zřetelem na výsledky dokazování za vyloučenou nebo *pochybnou* (podtrhl M. J.), jakými úvahami se řídil při hodnocení důkazů, zejména pokud si vzájemně odporují, a proč nevyhověl návrhům na provedení důkazů dalších. Z odůvodnění musí být patrné, jak se soud vypořádal s obhajobou a jakými právními úvahami se řídil, když posuzoval *prokázané* (podtrhl M. J.) skutečnosti podle příslušných ustanovení zákona v otázce viny a trestu.

I podle zákonných požadavků může tedy *objektivně pravdivý rozsudek obsahovat vedle momentů absolutní pravdy i momenty pravdy relativní*. Takový rozsudek není nepravdivý, nýbrž v částech, obsahujících momenty relativní pravdy, zachycuje realitu bez některých podrobností, rozličností, popř. i součástí, které doprovázely trestný čin v realitě. Vedle momentů absolutní pravdy i momenty pravdy relativní odrážejí však spáchaný trestný čin, jeho kvalifikaci a uložený trest pravdivě. V takových případech je tedy princip zjištění absolutní pravdy o trestném činu modifikován ve směru zjištění pravdy relativní. Kdyby tomu tak nebylo, kdyby zákon vyžadoval, aby základem odsuzujícího rozsudku bylo bez

[99] Obdobně i čl. 20 UPK RSFSR určuje, že soud, prokurátor, vyšetřovatel i vyhledávací orgán jsou povinni učinit všechna opatření předpokládaná zákonem k všestrannému, plnému a objektivnímu objasnění (issledovanije) okolností případu, a dále zjistit jak okolnosti, které obviněného usvědčují, tak i ty, které jej vyvíňují, jakož i okolnosti přitěžující a polehčující.

výjimky vždy jen zjištění absolutní pravdy, zvrátil by se v některých případech smysl trestních zákonů, chránících společnost před trestnými činy, ve svůj protiklad a zákon by naopak zabezpečoval pachatelům trestných činů beztrestnost jenom proto, že jim nebylo možno plně, absolutně pravdivě prokázat trestnou činnost v takové úplnosti, v jaké se odehrála v realitě. Kdyby zákon vyžadoval, aby předpokladem odsuzujícího rozsudku např. u obviněného, který spáchal dvojnásobnou vraždu a byl pro ni obžalován, ale jemuž bylo možno prokázat jen vraždu jedné osoby, bylo zjištění absolutní pravdy, tedy absolutně pravdivého zjištění, že zavraždil i druhou osobu, pak při pochybnostech o vraždě i druhé osoby by obviněný nemohl být pravdivě uznán vinným ani z prokázané vraždy první osoby; takto zjištěná pravda z hlediska celého spáchaného a žalovaného skutku by obsahovala moment relativnosti. Obdobně např. při obvinění, že obžalovaný rozkradl ke škodě majetku v socialistickém vlastnictví částku 120 000 Kčs, by při teorii o nutnosti prokázat absolutní pravdu muselo být buď absolutně pravdivě zjištěno, že obžalovaný tuto částku celou odcizil nebo by muselo být stejně absolutně pravdivě zjištěno, že ji celou nebo z určité části neodcizil; nestačilo by pravdivě (relativně) zjistit, že odcizil např. jen částku 80 000 Kčs a ohledně zbývajících 40 000 Kčs že jsou pochybnosti, které se nedají odstranit dalším dokazováním v době soudního projednávání věci. Nestačilo by v takovém případě tedy zjistit objektivní pravdu jen v její relativní podobě — v níž jsou ovšem rovněž obsaženy i momenty pravdy absolutní. Za takového skutkového stavu by nebylo možno učinit základem odsuzujícího rozsudku pouze pravdu relativní a tedy by bylo nutno vyslovit ohledně celého žalovaného skutku rozsudek zprošťující. Takový zákonný stav, zcela odporující principu zjištění objektivní pravdy, by zajisté i sami zastánci požadavku absolutní pravdy jako jediného přípustného obsahu rozsudku považovali za nereálný — a přece by k němu jejich teoretické požadavky vedly. Např. I. I. Muchin spolu s názory, citovanými již shora v pozn. 98, dále soudí: „Soud je povinen založit svoje závěry, svoje řešení ne na relativních, ale na absolutně přesných a nevyvratitelných poznatcích všech okolností, všech stránek věci.“^[100] Důsledky takového striktního požadavku uvedení procesualisté patrně nedoceňují. Nedomýšlejí správnost Engelsova výroku, že „pravda a omyl, jako všechna myšlenková určení, která se pohybují v polárních protikladech, mají absolutní platnost jen v krajně omezené oblasti... Jakmile aplikujeme protiklad pravdy a omylu mimo onu úzkou oblast, kterou jsme naznačili výše, stává se tento protiklad relativním... a pokusíme-li se jej aplikovat mimo tuto oblast jako absolutně platný, pak teprve se dostaneme do slepé uličky; oba póly protikladu se zvracejí ve svůj opak, pravda se stává omylem a omyl pravdou“.^[101] A skutečně —

^[100] I. I. Muchin: dílo cit. v pozn. 11, str. 30.

^[101] B. Engels: dílo cit. v pozn. 94, str. 147–148.

jednostranným a zdánlivě principiálním lpěním na tezi, že pravdivý soudní rozsudek smí obsahovat pouze pravdu absolutní, se zastánci tohoto názoru dostávají za určitých okolností do protipólu svých názorů: nemohou-li zjistit v rozsudku jako absolutní pravdu vše, co se odehrálo v realitě a co má pro trestný čin význam, nepovažují pravdu, založenou jednak na momentech pravdy absolutní a jednak na momentech pravdy relativní, za způsobilý základ objektivně pravdivého rozsudku. Nijak jinak si nelze zmíněnou tezi vysvětlit, jakkoli takové vysvětlení zní protismyslně. Ale protismyslnost není ve vysvětlení, nýbrž v tvrzené tezi samotné.

Při řešení této otázky plně neuspokojuje ani názor M. S. Strogoviče, který ve snaze vůbec vyloučit moment relativní pravdy jako možný základ pravdivého rozsudku, usuzuje např. o situaci, za níž byl trestný čin v realitě spáchán několika spolupachateli, aniž byla tato okolnost v rozsudku zjištěna, takto: „Nebyli-li zjištěni někteří spolupachatelé trestného činu, pak vina daného obviněného (tj. toho, který byl odsouzen — pozn. M. J.), byla prokázána plně věrohodně a jeho úloha při spáchání trestného činu byla stanovena pravdivě, ve vztahu k tomuto obviněnému byla zjištěna absolutní pravda.“^[102] Takové řešení jednostranně vytrhuje z trestného činu, který v realitě spáchalo několik spolupachatelů, účast jednoho z nich a soustřeďuje zkoumání v gnoseologickém procesu jen na něj, aniž se vypořádává se skutečností, že ohledně ostatních spolupachatelů nebyly zjištěny vůbec žádné pravdivé poznatky. To je však z hlediska zkoumání charakteru pravdivého poznání postup nedůsledný; cílem zjištění objektivní pravdy je v daném případě zjistit celou pravdu o konkrétním trestném činu, ne pouze pravdu o účasti jednoho nebo některých ze spolupachatelů takového činu. Jestliže přesto proces zjišťování pravdy ustrne jen na zjištění pravdy ohledně jednoho nebo některých ze spolupachatelů téhož skutku, byla ohledně tohoto skutku (a jeho právní kvalifikace) zjištěna jen pravda relativní, která ve vztahu k pachateli, jenž byl správně (pravdivě) odsouzen, obsahuje momenty pravdy absolutní. Je však myslitelná i situace, že teprve po dodatečném zjištění všech ostatních spolupachatelů a jejich účasti na trestném činu — a v důsledku takového zjištění — se ukáže, že účast dříve odsouzeného spolupachatele na trestném činu byla poněkud jiná, než jak ji zjistil soud v původním řízení. Je zřejmé, že v takovém případě není možno mluvit ve vztahu k původně odsouzenému o tom, že byla plně zjištěna absolutní pravda. Je myslitelná dokonce i situace, že bez odhalení a výpovědi ostatních spolupachatelů, popř. bez jiných důkazních prostředků, jež se jich týkají, je vůbec nemožné zjistit absolutně pravdivý rozsah účasti souzeného obviněného na spáchání trestného činu; v takovém případě je zjištěna jen část pravdy, pravda neúplná, relativní, přičemž soud je si vědom, že může vzhledem k dosažitelným důkazům zjistit ohledně daného obviněného jen relativní

[102] M. S. Strogovič: Kurs sovětského uголовного процесса, Moskva 1958, str. 171.

pravdu, která se stane základem rozsudku; takové případy se v soudní praxi vyskytují, aniž je možno je považovat za případy chybného, nepravdivého zjištění.

Na principu zjištění jak momentů absolutní pravdy, tak i momentů pravdy relativní je založeno např. rozhodnutí býv. unitárního Nejvyššího soudu, uveřejněné pod č. 53/1958 Sb. rozh. tr., kde se uvádí: „I když nebude vždy možné zjistit v trestním řízení přesnou výši škody, musí soud u trestných činů, jejichž objektem je majetek, zjistit alespoň výši škody, kterou pachatel nejméně způsobil. Tato nejnižší mez škody trestným činem způsobená musí být zjištěna jako každá jiná skutečnost nebo okolnost významná pro rozhodnutí věci, neboť je důležitým předpokladem pro posouzení nebezpečnosti činu pro společnost.“

2. PRESUMPCE NEVINY Z HLEDISKA ZJIŠTOVÁNÍ OBJEKTIVNÍ PRAVDY

S dialektikou relativnosti v procesu poznávání pravdy v socialistickém trestním řízení souvisí i uplatnění jedné ze základních zásad tohoto řízení, zásady presumpce nevinny, vyjádřené v § 2 odst. 2 tr. ř.: „Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen.“

Základním důsledkem této zásady je, že v průběhu trestního stíhání, tedy před právní mocí odsuzujícího rozsudku, není možno vůči obviněnému vyvozovat důsledky jako proti vinnému; v tomto smyslu je třeba chápat slova zákona „nelze... hledět, jako by byl vinen“, protože jinak orgány činné v trestním řízení nemohou odhlízet od důkazů a skutečností, které svědčí o vině obviněného. Svůj úsudek v tomto směru však zatím neuzavírají, a i když jej pak v nepravomocném odsuzujícím rozsudku uzavřou, nemohou být na jeho základě až do právní moci rozsudku realizovány důsledky, vyplývající z vyslovení viny.

Zásada presumpce nevinny má však ještě i další význam, sdělitelný jednak pozitivně, že je možno hledět na osobu jako na vinnou až po právní moci odsuzujícího rozsudku, jednak negativně, že nelze na toho, proti němuž se vedlo trestní řízení, hledět jako na vinného, jestliže v tomto řízení byl vydán pravomocný zprošťující rozsudek. Takový rozsudek lze vydat z některého z těchto důvodů: bylo-li zjištěno, že žalovaný skutek není trestným činem [§ 226 písm. b) tr. ř.], není-li obžalovaný pro nepřítomnost trestně odpovědný [§ 226 písm. d) tr. ř.], zanikla-li trestnost činu [§ 226 písm. e) tr. ř.], nebylo-li prokázáno, že se stal skutek, pro nějž je obžalovaný stíhán [§ 226 písm. a) tr. ř.], nebylo-li prokázáno, že tento skutek spáchal obžalovaný [§ 226 písm. c) tr. ř.].

Je třeba si povšimnout, že důvodem zprošťujícího rozsudku nejsou jenom zjištění, která mají charakter absolutní pravdy (žalovaný skutek není trestným činem, obžalovaný není pro nepřičetnost trestně odpovědný, trestnost činu zanikla), nýbrž i důvody, jejichž základem může být nedostatek zjištění absolutní pravdy (nebylo prokázáno, že se stal skutek, pro nějž je obžalovaný stíhán, nebylo prokázáno, že tento skutek spáchal obžalovaný). Závěr o tom, že nebylo prokázáno, že se stal skutek, pro nějž je obžalovaný stíhán, nebo že nebylo prokázáno, že tento skutek spáchal obžalovaný, může soud učinit ve dvou případech. Především zjistí-li v souladu s objektivní pravdou, že skutek, pro nějž je obžalovaný stíhán, se nestal, popř. že tento skutek nespáchal obžalovaný (tzn. zjistil, že jej spáchala jiná osoba, např. sám spoluobžalovaný). V těchto případech se princip presumpce nevinu neuplatní, protože soud zjistil nevinu obžalovaného pravdivě; nevinu zde není třeba — a ani není možné — presumovat. Avšak shora uvedený závěr může soud učinit i v případě, že má pochybnosti o tom, zda se žalovaný skutek stal, nebo že má pochybnosti o tom, zda tento skutek (o němž je zjištěno, že byl spáchán) spáchal právě obžalovaný. Tato zjištění již nemusí být objektivně pravdivá. Pochybnost soudu v některém z uvedených směrů se na základě presumpce nevinu projeví ve zprošťujícím rozsudku; pochybnost o vině obviněného zde má stejný účinek jako zjištění, že obviněný je nevinen. Z tohoto hlediska tedy platí pravidlo, že „nedokázaná vina má též význam jako dokázaná nevina“.^[103] Zásada presumpce nevinu je tedy *založena na myšlence*, že soud nezjistí nevinu obviněného, nýbrž nemůže zjistit, zda obviněný je vinen nebo ne, takže otázka viny zůstane pochybná a soud proto rozhodne podle zásady *in dubio pro reo* ve prospěch obviněného.

Ze ztotožnění neprokázané viny s nevinou pramení námět prof. A. Růžka, aby důvod zproštění obžaloby podle § 226 písm. c) tr. ř., tedy nebylo-li prokázáno, že skutek spáchal obviněný, popř. stejný důvod pro zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 1 písm. c) tr. ř., a dále i důvod zproštění obžaloby podle § 226 písm. a) tr. ř. — nebylo-li prokázáno, že se stal skutek, pro nějž je obviněný stíhán, byly v zákoně změněny tak, že obviněný se zprošťuje, popř. se jeho trestní stíhání zastavuje, protože je nevinen.^[104] Tím by se podle autora námětu dosáhlo pokud možno stejného postavení toho, kdo byl zproštěn pro nedostatek důkazů nebo jehož trestní stíhání skončilo z téhož důvodu zastavením, s tím, u něhož bylo bezpečně prokázáno, že se trestného činu nedopustil; oba případy zproštění by se jen různě zdůvodnily. Námět, jak patrně, vychází důsledně z účinků presumpce nevinu. Pokud by trestní řád sledoval pouze tuto — možno říci — praktickou stránku věci, je námět nepochybně logický a důslednější než současná právní úprava. Pokud jde ovšem o přesné právní

^[103] A. Růžek a kol.: dílo cit. v pozn. 66, str. 58.

^[104] A. Růžek: Několik poznámek k zásadě presumpce nevinu, Právník 1966, str. 444.

vyjádření a rozlišení důvodů pro zproštění obžalovaného z hlediska procesu zjišťování objektivní pravdy, odráží současná právní úprava v § 226 písm. a), c) tr. ř. přesněji skutečnost, že důvodem zproštění je nedostatek objektivně pravdivých zjištění, týkajících se buď skutku, pro nějž je obviněný stíhán [písm. a)], nebo osoby pachatele takového skutku [písm. c)]. Jinak je však úprava důvodů zproštění podle § 226 písm. a) až e) tr. ř. přesto neúplná, protože nevyjadřuje případ, kdy důvodem zproštění není nedostatek pravdivého zjištění o spáchání skutku nebo o osobě jeho pachatele, ale naopak, kdy bylo pravdivě prokázáno, že se žalovaný skutek nestal [obdoba § 172 odst. 1 písm. a) tr. ř.] nebo že ho obviněný nespáchal. Praxe si vypomáhá v takových případech aplikací § 226 písm. a), popř. c) tr. ř., avšak jen z nedostatku přesnější právní úpravy.

Princip presumpce nevinny se projevuje též v tom, že obviněný nesmí být uznán vinným podle přísnějšího zákonného ustanovení, nýbrž jen podle ustanovení mírnějšího, je-li pochybné, zda skutek naplňuje znaky přísnějšího ustanovení, ale je zjištěno, že naplňuje znaky alespoň ustanovení mírnějšího. I v takovém případě jde z hlediska gnoseologického procesu o zjištění relativní pravdy, vztahující se k mírnější právní kvalifikaci; absolutní pravda, že skutek naplňuje znaky přísnější kvalifikace, nebo naopak, že nepochybně tyto znaky nenaplňuje, nebyla v takovém případě zjištěna, v tomto směru zůstala pochybnost.

Princip presumpce nevinny představuje tedy v případech, kdy je ho třeba použít, popření zásady zjištění *absolutní* pravdy. Kdyby totiž absolutní pravda o nevině obviněného nebo o tom, že žalovaný skutek není přísnějším trestným činem, než jakým byl obviněný uznán vinným, byla v době použití presumpce nevinny zjištělná, nebylo by možné vycházet z této presumpce a využít jejích důsledků pro rozsudek, nýbrž bylo by nutno postupovat tak, aby byla zjištěna absolutní pravda o nevině obviněného, popř. o vině mírnějším trestným činem a otázka, zda, event. proč se nepodařilo prokázat vinu obviněného nebo přísnější kvalifikaci jeho trestného činu, by vůbec nepřicházela v úvahu.

M. S. Strogovič soudí, že presumpce nevinny je objektivním právním stavem, nikoliv subjektivním přesvědčením účastníka trestního řízení.^[105] S takovým názorem je možno souhlasit pouze v jeho druhé části. Tvrdit však, že presumpce nevinny představuje objektivní právní stav by znamenalo, že tento právní stav, je-li pravdivý, odráží věrně stav reality. Ale při presumpci nevinny nejde v realitě o tomu odpovídající stav. Objektivní právní stav musí existovat reálně a nikoliv být jen presumovaný, předpokládaný. Kdyby stav, jehož se týká presumpce nevinny, tedy nevina

[105] Kolektiv autorů pod vedením M. S. Strogoviče: *Problemy sudebnoj etiki*, Moskva 1974, str. 74. Přesněji charakterizuje tento stav D. Císařová, když říká, že „presumpce nevinny je sice objektivní postoj zákona, avšak představa o tom, zda je obviněný vinen nebo nevinen, je subjektivním odrazem vnější reality ve vědomí orgánů trestního řízení“. D. Císařová: *Princip presumpce nevinny*, Stát a právo 10, ČSAV 1964, str. 138.

(popř. mírnější vina) obviněného, byl soudem správně zjištěn, nebylo by třeba a ani možné založit rozsudek na presumpci nevin, nýbrž, jak už bylo řečeno, na pravdivém zjištění tohoto reálného stavu. Jinými slovy vyjádřeno, presumpce nevin má své místo tam, kde není možno zjistit, zda pachatel je vinen, popř. zda je vinen přísnějším trestným činem. Za této situace nelze charakterizovat presumpci nevin jako objektivní právní stav, protože je pochybné, zda odráží správně stav existující v realitě.

S M. S. Strogovičem není možno plně souhlasit ani v tom, když tvrdí, že „není-li vina prokázána, je obviněný nevinný a je soudem zproštěn právě proto, že je nevinný a ne pro cokoliv jiného“.^[106] Takový argument je založen na *ztotožnění presumpce a reality, na ztotožnění presumpce nevin a nevin samotné*. To lze přijmout nejvýše pro praktické důsledky presumpce nevin, jak bylo uvedeno shora v souvislosti s námětem prof. Růžka na legislativní úpravu důvodů zproštění obžaloby, avšak nikoliv pro teoretické vysvětlení základů presumpce nevin z hlediska poznání objektivní pravdy. Jak už bylo shora zdůvodněno, presumpce nevin nemá z hlediska, o němž nám jde, jiný smysl, než vyloučit možnost, aby obviněný byl nesprávně, nespravedlivě uznán vinným v případě, kdy se *jeho vina nedá zjistit*, ale kdy se současně nedá absolutně pravdivě zjistit *ani jeho nevina*.

Presumpce nevin má dále své uplatnění nejen při zproštění z celého skutku, pro nějž je obžalovaný stíhán, nýbrž i v případech, kdy nelze prokázat, zda je obžalovaný vinen či nikoliv ohledně části žalovaného skutku. V takovém případě se presumpce nevin neprojeví ve zprošťujícím výroku o vině, protože z téhož skutku není možno současně obžalovaného uznat vinným i zprostit, nýbrž v tom, že část skutku, ohledně níž nelze vinu obžalovaného prokázat, se ve výroku rozsudku o vině neuvede. Situace je pak stejná jako v případě, že bylo v souladu s objektivní pravdou zjištěno, že část žalovaného skutku nespáchal obviněný, nebo že část žalovaného skutku se vůbec nestala. Při takovém použití presumpce nevin nezbyvá nic jiného, než tyto dva rozdílné případy neuvedení části žalovaného skutku do rozsudečného výroku vysvětlit v odůvodnění rozsudku, protože rozlišení těchto dvou případů ve výroku rozsudku trestní řád neupravuje.

[106] M. S. Strogovič: dílo cit. v pozn. 21, str. 210.

VI. KAPITOLA

VÝZNAM OPRAVNÝCH PROSTŘEDKŮ PRO ZJIŠŤOVÁNÍ OBJEKTIVNÍ PRAVDY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Smysl a účel opravného trestního řízení, ať již se koná na základě odvolání, stížnosti, stížnosti pro porušení zákona nebo návrhu na obnovu, je určen samotným charakterem celého trestního řízení, které směřuje k tomu, aby byly náležitě zjištěny spáchané trestné činy a aby byli jejich pachatelé spravedlivě podle zákona potrestáni. Opravné řízení je tak *dalším stupněm v procesu poznání pravdy*, jenž byl zahájen prvními procesními úkony přípravného řízení. Konečné rozhodnutí soudu prvního stupně, jímž je zpravidla rozsudek, méně často usnesení o zastavení trestního stíhání, může představovat buď relativně ukončený stupeň poznání, nebo — zůstane-li toto rozhodnutí v právní moci a není ani později napadeno opravným prostředkem proti pravomocným rozhodnutím — je poznáním absolutně ukončeným. Proces poznání v trestním řízení je však otevřený v tom smyslu, že po rozsudku (usnesení o zastavení trestního stíhání) vyhlášeném soudem prvního stupně může pokračovat řízení před soudem druhého stupně, popř. i řízení po právní moci rozhodnutí. Otevřenost tohoto gnoseologického procesu, s nímž počítá platná zákonná úprava právě v řízení o opravných prostředcích, umožňuje, aby i po relativně ukončeném procesu poznání, v němž byly zjištěny jen relativní momenty pravdivého poznání, nebo vedle absolutních momentů poznání také i momenty relativní, bylo možno ještě dále upřesňovat získaný obraz objektivní reality a zvyšovat, popř. prohlubovat momenty absolutně pravdivého poznání. Zákonná úprava řízení o opravných prostředcích není tedy dokladem o tom, že by v samotném řízení před soudem prvního stupně nebylo možno zjistit absolutní pravdu, nýbrž je procesní zárukou, že i ve složitých případech lze absolutní pravdu ve shora vymezeném smyslu zjistit. J. Pipek chápe věc tak, že podání opravného prostředku je vyjádřením určitých pochybností o správnosti vyneseného rozsudku a současně u odvolání obviněného i projevem jeho obhajoby.^[107] Takové pojetí je v souladu s chápáním opravného řízení jako záruk zjištění absolutní pravdy, byť, jak bude uvedeno dále, takové zjištění může podléhat určitým modifikacím, které zákon upravuje v zájmu obviněného.

[107] J. Pipek: Principy apelace a kasace a jejich uplatnění v odvolání v československém trestním řízení, Univerzita Karlova 1980, str. 76.

K předmětu odvolání:

Předmět odvolání je v zákoně (§ 245 odst. 1 tr. ř.) vymezen značně jednoduše, až lakonicky: „Opravným prostředkem proti rozsudku soudu prvního stupně je odvolání.“ Z charakteru a smyslu odvolání vyplývá, že musí jít o rozsudek, který dosud nenabyl právní moci.^[108] Obsah rozsudku je tvořen jednak výrokem, s uvedením zákonných ustanovení, jichž bylo použito, jednak odůvodněním (§ 120 odst. 1 písm. c), d) tr. ř.). Z toho vyvstává otázka, která z těchto částí může být předmětem odvolání [vady dalších částí rozsudku, uvedených v § 120 odst. 1 písm. a), b), e), lze napravit zpravidla opravou vyhotovení rozsudku nebo opravou jeho obsahu – § 131, 132 tr. ř.]. Zákon sám na tuto otázku, jejíž řešení je významné i z hlediska zjišťování pravdy v opravném řízení, jednoznačnou odpověď nedává. V nauce se zastává, že odvolání není přípustné jenom proti odůvodnění rozsudku, nýbrž že pokud má rozsudek nedostatky v odůvodnění, lze je odstranit pouze tak, že v důsledku odvolání směřujícího proti nesprávnému výroku a po odstranění takového výroku a nahrazení výrokem správným, soud napraví i nesprávné odůvodnění rozsudku.^[109] Profesor E. Husár formuluje obdobnou myšlenku tak, že odůvodnění rozsudku může být předmětem odvolání jenom nepřímo „prostřednictvím dovolávání se nesprávnosti odpovídajícího výroku“.^[110] Tyto názory teorie našeho trestního procesu pramení patrně z ustanovení § 246 tr. ř., kde se mluví o napadení výroků rozsudku. Legislativně nedůsledně se však v § 247 odst. 2 tr. ř. vymezuje jako předmět odvolání pro příbuzné obžalovaného v pokolení přímém, jeho sourozence, osvojení, manžela a druhu, rozsudek (tzn. celý, včetně odůvodnění), tedy nikoliv jenom jeho výroky. Přes tyto rozdíly v dikci § 246 a 247 tr. ř., které vyplývají pouze z nedostatků legislativní techniky, je třeba zkoumat, zda skutečně je nutné, aby odůvodnění rozsudku bylo napadeno vždy jen prostřednictvím námitek proti nesprávnosti odpovídajícího výroku. V praxi se vyskytují nepravomocné rozsudky, jejichž odůvodnění je tak nedostatečné a tedy vadné, že na jeho základě nelze zjistit, zda příslušný výrok, jehož se odůvodnění týká, je správný či nikoliv. Taková situace nastává zejména při nedostatečně zdůvodněném nebo dokonce chybějícím hodnocení rozporných důkazů. Jak lze v takovém případě zaměřit odvolání? Nejenom tak, že se odůvodnění napadne prostřednictvím dovolávání se nesprávnosti výroku, ale také i opačně, že se v souladu s § 246 tr. ř. nesprávnost výroku napadne prostřednictvím dovolávání se nesprávnosti (nedostatečnosti, nepřezkoumatelnosti) odůvodnění tohoto výroku. Takový postup je možno pochopit zejména v sou-

^[108] Je určitým legislativním nedostatkem, že toto není v zákoně výslovně uvedeno. Přesněji to vyjadřuje např. UPK RSFSR v čl. 326.

^[109] A. Růžek a kol.: dílo cit. v pozn. 66, str. 264.

^[110] E. Husár: Odvolanie v československom socialistickom trestnom práve procesnom, SAV, Bratislava 1961, str. 298.

vislosti s aplikací shora vylíčených zásad gnoseologického procesu při zjišťování pravdivého odrazu reality v rozsudku. Zjištění objektivní pravdy se sice projeví především ve výroku rozsudku, ale to neznamená, že by odůvodnění rozsudku, tedy odůvodnění příslušného výroku, nemělo objektivní realitu odrážet rovněž pravdivě. Naopak o tom, proč právě takový a nikoliv jiný výrok rozsudku je objektivně pravdivý a zda popř. i proč obsahuje buď pravdu absolutní, nebo jenom momenty pravdy relativní anebo momenty obojí, se lze přesvědčit právě z odůvodnění rozsudku. A proto jestliže toto odůvodnění na uvedené otázky neodpovídá zcela nebo správně, popř. neodpovídá vůbec, není splněn beze zbytku úkol soudu zjistit objektivní pravdu. S tímto pojetím je v souladu i výklad § 258 odst. 1 písm. b) tr. ř., k němuž se v rozhodnutí pléna býv. unitárního Nejvyššího soudu č. III/66 Sb. rozh. tr. uvádí: „Vadami podle § 258 odst. 1 písm. b) tr. ř. jsou takové vady, jimiž trpí sám rozsudek, např. ... není patrné, o jaké důkazy soud svá skutková zjištění opřel a jakými úvahami se řídil při hodnocení provedených důkazů, nebo jsou-li skutková zjištění v rozporu a soud rozporu neodstranil.“ Vady rozsudku tohoto druhu jsou vždy vadami jeho odůvodnění, které je tedy třeba v řízení o odvolání přezkoumat, popř. doplnit anebo vrátit k přezkoumání či doplnění soudu prvního stupně.

I v řízení o odvolání může tedy jít o nedostatky a vady v gnoseologickém procesu. Přesto je třeba si povšimnout, že ve srovnání s nedostatky při zjišťování objektivní pravdy před soudem prvního stupně zde může být určitý rozdíl. Zatímco nedostatky zjištění objektivní pravdy týkající se výroku rozsudku soudu prvního stupně se projevují buď v tom, že nebyla zjištěna objektivní pravda se všemi potřebnými momenty absolutní pravdy nebo pravda byla zjištěna vadně (tedy ve skutečnosti byl zjištěn nesprávný, tedy nikoliv pravdivý odraz objektivní reality), nedostatky zjištěné v řízení o odvolání mohou mít charakter také jen *nedostatků verifikačních*, tedy nedostatků v ověřitelnosti pravdivého zjištění. Po jejich odstranění v opravném řízení se může ukázat, že ve skutečnosti původní zjištění, obsažené ve výroku rozsudku, bylo pravdivé. *Z toho vyplývá, že čím více má opravné řízení apelačních prvků, tím lépe a dokonaleji může plnit funkce soudu při zjišťování objektivní pravdy;* a naopak posilování kasačních prvků opravného řízení zvýrazňuje formální prvky v postupu soudu, které nemusí vždy plně vyhovovat požadavkům na rychlé, úsporné a přitom plné, tedy pokud možno co nejméně transformované zjištění pravdivého odrazu objektivní reality. Z toho důvodu lze považovat za společensky užitečné a potřebné tendence, usilující o takovou úpravu současného československého odvolacího trestního řízení, v níž by se ve větší míře než dosud mohly uplatnit apelační prvky. To by umožnilo, spolu s větší zkušeností soudců odvolacích soudů, dokonaleji a zpravidla rychleji, tedy efektivněji zajistit prohloubení a završení procesu poznání objektivní pravdy v řízení o odvolání. Podobné

tendence lze zaznamenat např. i v sovětské nauce, kde se za rozšíření apelačních prvků v sovětském výrazně kasačním řízení přimlouvá zejména I. D. Perlov.^[111]

K reviznímu principu:

Revizní princip v československém socialistickém trestním řízení je založen na myšlence, že odvolací soud nepřezkoumává napadený rozsudek jenom v částech nebo z hlediska důvodů, které jsou v odvolání výslovně namítány, nýbrž že přezkoumává zákonnost a odůvodněnost všech výroků napadeného rozsudku, proti nimž může odvolatel podat odvolání, včetně správnosti postupu řízení, které rozsudku předcházelo. Pro rozsah povinnosti odvolacího soudu přezkoumat, zda byla v prvním stupni zjištěna objektivní pravda, *není tedy rozhodné, co se v odvolání namítá, nýbrž kdo odvolání podává*, protože tím je určen i rozsah uplatnění revizního principu. Proti kterým výroků může tedy odvolatel podat odvolání, stanoví zákon. Naše pojetí revizního principu jde dokonce tak daleko, že přezkumná povinnost vzniká odvolacímu soudu i tehdy, není-li odvolání vůbec zdůvodněno — a je tedy v podstatě pouze procesním podnětem k zahájení opravného řízení. Správně z tohoto hlediska uvádí J. Pipek, že pojem revizního principu představuje označení pro rozsah přezkoumávání rozhodnutí, který je širší než rozsah napadení rozhodnutí vymezený v opravném prostředku.^[112] Revizní povinnost odvolacího soudu je omezena pouze tím, že týká-li se odvolání jenom některé z více osob, ohledně nichž byl vyhlášen rozsudek, nepřezkoumává odvolací soud rozsudek u těch osob, jichž se odvolání netýkalo. Jinak však ani souběh trestných činů nebrání povinnosti odvolacího soudu přezkoumat správnost rozhodnutí o všech trestných činech obviněného, jehož se týká odvolání, byť bylo podáno jen ohledně některého ze sbíhajících se trestných činů nebo i jen některého jiného výroku než je výrok o vině. Široké pojetí revizního principu se uplatní i v případech, kdy téhož obviněného se týkají jak výroky odsuzující, tak i výroky zprošťující. Např. odvolání prokurátora, byť směřovalo jen proti zprošťujícímu výroku o vině, zavazuje odvolací soud přezkoumat zákonnost i výroku odsuzujícího a ostatních výroků u téhož obviněného. Toto široké pojetí revizního principu je charakteristické pro socialistické trestní řády a představuje výrazný doklad o zájmu společnosti na tom, aby v celém postupu trestního řízení byla zjištěna vždy objektivní pravda, bez zřetele na rozsah aktivity stran a na to, zda obviněný je v opravném řízení zastoupen obhájcem či nikoliv. Naproti tomu buržoazní pojetí oprav-

[111] I. P. Perlov: Kassacionnoje proizvodstvo v sovetskom ugolovnom processe, Moskva 1968, str. 483.

[112] J. Pipek: dilo cit. v pozn. 107, str. 42. Nesdílím však Pipkův názor, že v tomto významu není termín revizní princip adekvátní svému obsahu, a že by se měl hledat termín jiný. Naopak v socialistické nauce trestního řízení jde o pojem jednoznačný a vžitý.

ného řízení je vysoce zformalizované, orientované převážně na přezkoumávání právních otázek, a to ještě ve striktní vazbě na meze podaného opravného prostředku. Možnost pokračovat v rámci buržoazního odvolacího řízení v prohlubování gnoseologického procesu je tedy podstatně omezenější než v opravném řízení socialistickém, ovládaném revizním principem. Proto také socialistické odvolací řízení představuje výrazně dokonalejší prostředek zjištění pravdy, včetně rozšíření jejích absolutních momentů v tomto procesním stadiu, než zformalizované odvolací řízení buržoazní.

Povinnost odvolacího soudu přezkoumat i *správnost postupu řízení*, které napadenému rozsudku předcházelo, navozuje otázku, v jakém rozsahu je třeba tento postup revidovat. V průběhu trestního řízení činí orgány činné v tomto řízení velké množství úkonů, z nichž všechny nemají vliv na zjištění objektivní pravdy ve věci. Vykládat za této situace rozsah revizního principu tak široce, že je v odvolacím řízení třeba přezkoumávat jakýkoliv úkon orgánu činného v trestním řízení, předcházející napadenému rozsudku, by bylo nejen neekonomické, ale z hlediska přezkoumávání správnosti procesu poznání realizovaného v předchozích stádiích řízení — což je smyslem revizního principu — i nesprávné. Např. pro zjištění pravdy o stíhaném trestném činu není rozhodné, zda znalci, který byl v řízení činný, byla přiznána správná odměna, nebo zda svědkovi, který se bez omluvy nedostavil k výslechům, byla udělena pořádková pokuta ve správné výměře, apod. Proto rozsah povinnosti odvolacího soudu přezkoumat správnost postupu řízení, které předcházelo rozsudku, je třeba chápat tak, že se vztahuje na ty úkony učiněné po zahájení trestního stíhání (event. na úkony podle § 113 a § 114 tr. ř. učiněné i před zahájením trestního stíhání — srov. § 158 odst. 3 tr. ř.), jejichž nesprávné provedení mohlo mít *vliv na správnost procesu zjišťování objektivní pravdy* a na výsledek tohoto procesu v celém jeho rozsahu, tj. ohledně stíhaného skutku, jeho právní kvalifikace i výměry trestu.

K tzv. beneficiu cohaesionis:

Ustanovení o tzv. beneficiu cohaesionis, tj. o dobrodiní související věci, formulované v § 261 tr. ř., rozšiřuje naše pojetí revizního principu a přibližuje je pojetí sovětskému, podle něhož revizní princip zahrnuje povinnost odvolacího soudu přezkoumat zákonnost a odůvodněnost rozsudku ohledně všech obviněných, i když se jich odvolání netýkalo (čl. 332 UPK RSFSR). Z ustanovení § 261 tr. ř. vyplývá, že obsahem tzv. beneficiu cohaesionis je povinnost odvolacího soudu rozhodnout také ve prospěch spoluobžalovaného, ohledně něhož jinak odvolání nebylo podáno, jestliže se zjistí, že některý důvod pro rozhodnutí ve prospěch obžalovaného, u něhož bylo podáno odvolání, prospívá také uvedenému spoluobžalovanému. Totéž platí i pro případ, že důvod, z něhož bylo rozhodnuto ve prospěch zúčast-

něné osoby, prospívá i obžalovanému. Tento princip tedy v určité míře paralyzuje dosah ustanovení § 254 odst. 2 tr. ř., jež omezuje účinky revizního principu jenom na osobu, ohledně níž bylo podáno odvolání. Sám princip tzv. *beneficia cohaesionis* tedy není projevem revizního principu, nýbrž je jeho doplněním. Z jeho zákonné podoby vyplývá, že se vztahuje na kterýkoliv výrok rozsudku, který se týká obžalovaného nebo zúčastněné osoby. Předpokladem jeho použití je však,

1. aby soud rozhodl ve prospěch obžalovaného nebo zúčastněné osoby, ohledně nichž bylo podáno odvolání,

2. aby důvod tohoto rozhodnutí prospíval i spoluobžalovanému nebo zúčastněné osobě, ohledně nichž odvolání podáno nebylo,

3. aby šlo o rozhodnutí učiněné v témže rozsudku, který je k odvolání přezkoumáván.

Pojem „*spoluobžalovaný*“ není v tomto případě odvozen od osob, které byly obžalovány ve stejné obžalobě, nýbrž od osob, které byly nepravomocně odsouzeny soudem prvního stupně v témže rozsudku. To znamená, že spoluobžalovanými v tomto smyslu nejsou osoby, které sice byly původně obžalovány v jedné a téže obžalobě, ale později bylo jejich trestní stíhání rozděleno a bylo o jejich původně společně žalované činnosti rozhodnuto v oddělených rozsudcích. Stejně ale i naopak, i kdyby bylo původně dvě nebo více osob žalováno v různých obžalobách, ale později jejich trestní stíhání spojeno a vydán ohledně nich společný rozsudek soudu prvního stupně, šlo by o spoluobžalované ve smyslu uvedeného ustanovení. Tento výklad vychází z praktické aplikace tzv. *beneficia cohaesionis*, k níž dochází vždy až v závěrečné poradě senátu odvolacího soudu. Teoreticky by sice byl myslitelný i výklad, který by za kritérium pojmu „*spoluobžalovaný*“ považoval společnou obžalobu, avšak v případech, kdy by tito původně spoluobžalovaní byli souzeni samostatně, by tento výklad vedl k tomu, že veřejné zasedání o odvolání by muselo být odročeno, aby mohl být vyžádán spis, v němž byl odsouzen původní spoluobžalovaný; naopak by nebylo možno použít tzv. *beneficia cohaesionis* u osoby, odsouzené v témže nepravomocném rozsudku soudu prvního stupně, kdyby bývala nebyla společně obžalována v jedné obžalobě, tj. kdyby v průběhu řízení v prvním stupni došlo ke spojení trestního stíhání dvou nebo více osob, a věc by musela být řešena cestou obnovy. Takový výklad by byl nepraktický a neživotný.

Rozhodnutím *ve prospěch* spoluobžalovaného se rozumí nejen rozhodnutí odvolacího soudu ve věci samé, nýbrž i zrušení a vrácení věci k novému projednání a rozhodnutí soudu prvního stupně, jež však nesmí vyznít v neprospěch spoluobžalovaného. K takovému důsledku nesmí vést nové rozhodnutí ohledně spoluobžalovaného ani v případě, že by jinak přicházelo v úvahu užití § 264 odst. 2 tr. ř., tzn., že by v novém řízení na podkladě skutečností, které vyšly nově najevo, měl být spoluobžalovaný uznán

vinným těžším trestným činem a popř. by mu měl být uložen přísnější trest, než jaký mu byl původně pravomocně uložen. Nepřípustnost takového postupu vyplývá ze skutečnosti, že instituce tzv. beneficia cohaesionis vychází sice ze zásady zjištění objektivní pravdy, ale slouží k prohloubení této pravdy v řízení o odvolání pouze jednostranně, tj. jen tehdy, je-li pravda pro obviněného příznivější, než jak bylo pravomocně rozhodnuto soudem prvního stupně. Princip tzv. beneficia cohaesionis tedy na jedné straně přispívá k dokonalejšímu uplatnění zásady objektivní pravdy, k jejímu prohloubení ve směru zjištění pravdy absolutní, ale na druhé straně, pokud by se tak mělo stát v neprospěch obviněného, tento svůj účel plnit nemůže.

Takovýto stav je vysvětlitelný vzhledem k tomu, že řízení o odvolání plní *dvojjediný úkol*, což ovlivňuje i zásadu zjišťování objektivní pravdy v tomto procesním stadiu. V řízení o odvolání se především pokračuje v procesu zjišťování objektivní pravdy, tj. přezkoumává se, zda v předchozích stadiích řízení byla zjištěna absolutní pravda, popř. v kterých směrech nebylo tohoto stupně pravdivosti poznání dosaženo a v případě potřeby se doplňují momenty pravdivého poznání, jehož bylo dosaženo na úrovni pravdy relativní, o momenty na úrovni pravdy absolutní. Avšak vedle toho je řízení o odvolání i prostředkem obhajoby obviněného, jejíž možnost uplatnění se prolíná všemi stadii trestního stíhání. Tato funkce opravného řízení je rozhodující v případě, že se řízení koná jenom na základě odvolání, podaného ve prospěch obviněného. Obviněnému je v řízení o odvolání umožněno, aby buď opakoval svou obhajobu z předchozích stadií řízení a domáhal se, aby byla znovu soudem vyššího stupně posouzena, jednak má možnost uvést na svou obhajobu tzv. nova, tedy nové skutečnosti nebo důkazy, jež dosud k obhajobě nepředložil. I v této funkci prostředku obhajoby může řízení o odvolání plnit úkoly při prohlubování objektivní pravdy. Jestliže však by výsledky dokonalejšího poznání pravdy vedly k rozhodnutí, jež by vyznělo v neprospěch obviněného, převáží význam opravného řízení jako prostředku obhajoby obviněného nad významem tohoto řízení pro zjištění objektivní pravdy a nastupuje účinek principu, nazvaného *zákaz reformace in peius*, tzn. zákaz změny k horšímu. Tento zákaz může mít různou zákonnou podobu a různý obsah i rozsah, jak bude uvedeno dále. Myšlenka, obsažená v tomto zákazu však ovládá i účinky tzv. beneficia cohaesionis, takže za všech procesních situací se tento princip může projevit buď jenom ve prospěch spoluobžalovaného nebo v nejkrajnějším případě může nové rozhodnutí vyznít stejně přísně, jako vyznělo v původním pravomocném rozsudku soudu prvního stupně. Nikdy však účinky principu tzv. beneficia cohaesionis se nesmějí projevit v neprospěch osoby, u níž bylo tohoto principu užito, byť by to bylo popř. i v rozporu se zjištěním objektivní pravdy. V tom se projevuje socialistický humanismus, ovládající celé socialistické trestní řízení, ve všech jeho projevech.

K zákazu reformace in peius:

Ke střetu zájmů mezi zásadou zjištění objektivní pravdy na straně jedné a zájmem na procesní ochraně obviněného na straně druhé může v řízení o odvolání dojít v některých případech i vzhledem k účinkům již shora připomenutého zákazu reformace in peius. V obecném pojetí tento zákaz znamená, že odvolací soud nesmí rozhodnout v neprospěch obviněného, nebylo-li v jeho neprospěch podáno také odvolání. V této nejširší podobě je uvedený princip proveden např. v sovětském trestním řízení. Podle čl. 340 UPK RSFSR se tento zákaz týká jak přísnějšího výroku o trestu, tak i použití zákona o přísnějším trestném činu. V současném československém trestním řádu je tento princip poněkud omezen a zahrnuje pouze zákaz uložení přísnějšího trestu, než jaký byl obviněnému uložen soudem prvního stupně (§ 259 odst. 4 tr. ř.). To znamená, že bez ohledu na to, zda bylo podáno odvolání ve prospěch či neprospěch obviněného, může odvolací soud podle naší právní úpravy uznat obviněného vinným přísnějším trestným činem nebo vyslovit přísnější ochranné opatření, popř. jej uznat povinným nahradit škodu ve vyšší částce, než jak rozhodl soud prvního stupně. Takto může postupovat ovšem jen když ve výsledcích řízení o odvolání je pro takové rozhodnutí podklad a výrok o vině je vedle toho v souladu se žalovaným skutkem. Jestliže odvolací soud o odvolání, podaném ve prospěch obviněného, sám meritorně nerozhodne, nýbrž napadený rozsudek zruší a vrátí věc k novému projednání a rozhodnutí soudu prvního stupně, může být však účinek zákazu reformace in peius paralyzován, pokud je obviněný v novém řízení v prvním stupni uznán vinným těžším trestným činem na podkladě skutečností, které vyšly nově najevo. V takovém případě může být totiž obviněnému v novém řízení uložen i přísnější trest, přestože opravné řízení bylo vyvoláno odvoláním, podaným pouze ve prospěch obviněného (§ 264 odst. 2 tr. ř.).

Z hlediska zjištění objektivní pravdy v opravném řízení představuje tedy princip zákazu reformace in peius ve své „čisté“ podobě určité narušení požadavku, aby v řízení o odvolání soud pokračoval v prohlubování gnoseologického procesu a rozšiřoval momenty absolutní pravdy, pokud se ji v prvním stupni nepodařilo v plném rozsahu zjistit. K takovému postupu je v plné míře oprávněn jenom jedná-li na základě odvolání, podaného v neprospěch obviněného, kdežto bylo-li podáno odvolání jenom ve prospěch obviněného, brání myšlenkový základ, na němž zákaz reformace in peius spočívá, tomu, aby v řízení o odvolání byla zjištěna objektivní pravda, pokud ve srovnání se zjištěním soudu prvního stupně je pro obviněného méně příznivá, a to z hlediska obecného pojetí zákazu reformace in peius v kterémkoliv směru, z hlediska našeho základního pojetí v § 259 odst. 4 tr. ř. ve směru uloženého trestu. Toto narušení požadavku uplatňovat i v řízení o odvolání důsledně zásadu objektivní pravdy je při postupu soudu podle § 264 odst. 2 tr. ř. opět konvalidováno, takže v takovém pří-

padě se zákaz reformace in peius neprojeví a plně se projeví účinky zjišťování objektivní pravdy, byť tyto účinky byly pro obviněného tíživější. Zdálo by se tedy, že současná naše právní úprava zákazu reformace in peius je optimální, protože není překážkou důslednému uplatnění základní zásady trestního řízení, již je zásada objektivní pravdy.

Přesto se však domnívám, že věc tak jednoduchá není. V řízení o odvolání se může zásada objektivní pravdy, jak jsme viděli, dostat do rozporu s principem zákazu reformace in peius. Současná naše zákonná úprava řeší tento rozpor ve svých důsledcích jednoznačně ve prospěch zásady objektivní pravdy. Tím však na druhé straně v těchto důsledcích zákaz reformace in peius anuluje, protože pouze k odvolání, jež bylo podáno ve prospěch obviněného, je možno tohoto obviněného nejen uznat vinným přísnějším trestným činem (§ 259 odst. 4 tr. ř.), ale uložit mu i přísnější trest (§ 264 odst. 2 tr. ř.). Tato právní úprava se někdy odůvodňuje tím, že se pojetí zákazu reformace in peius přibližuje pojetí obnovy řízení. Ve skutečnosti však úprava v § 264 odst. 2 tr. ř. jde ještě dále, než současná úprava obnovy. Návrh na obnovu řízení v neprospěch obviněného může podat jenom prokurátor (§ 280 odst. 2 tr. ř.), takže jenom k takovému návrhu může být povolena obnova v neprospěch obviněného. Byla-li povolena obnova jen ve prospěch obviněného, nesmí mu být novým rozsudkem uložen přísnější trest, než jaký mu byl uložen dřívějším rozsudkem (§ 289 písm. b) tr. ř.). To znamená, že u obnovy je zajištěno, že obviněnému nebude uložen přísnější trest, jestliže sám vyvolá obnovovací řízení ve svůj prospěch. Naproti tomu, jak bylo řečeno, takovou záruku u odvolání, které vyvolá sám obviněný, nebo v jeho prospěch jiná oprávněná osoba, současná naše právní úprava v § 264 odst. 2 tr. ř. obviněnému nedává. Naopak toto ustanovení umožňuje přesunout péči prokurátora o to, aby obviněný byl uznán vinným přísnějším trestným činem, než jakým jej uznal soud prvního stupně, a aby mu za to byl uložen přísnější trest, na odvolací soud, protože takového rozhodnutí lze dosáhnout, i když odvolání v neprospěch obviněného prokurátor nepodal, ba dokonce i v případě, kdy prokurátor podal odvolání ve prospěch obviněného.

Je tedy patrné, že naše současná úprava zákazu reformace in peius by měla být přezkoumána a revidována, aby plnila důsledně své poslání v souladu se socialistickým humanismem, jak je plní beze zbytku již zmíněná sovětská právní úprava. Přitom je možno zpřesněním dělby práce orgánů činných v trestním řízení zamezit tomu, aby se zákaz reformace in peius dostal do rozporu se zásadou objektivní pravdy a se zájmem společnosti na tom, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni (§ 1 tr. ř.). Je nepochybné, že případy, na které pamatuje dnešní úprava § 264 odst. 2 tr. ř., by mohly být řešeny podáním odvolání prokurátora v neprospěch obviněného. Soudím, že příkladem nám může být shora uvedená sovětská úprava, v níž je princip zákazu reformace in peius důsledně a jednoznačně realizován. Současně důsled-

ným uplatňováním oprávnění prokurátorů podávat odvolání v neprospěch obviněných v případech, kde je to důvodné, by bylo možno zamezit tomu, aby jenom k odvolání podanému ve prospěch obviněného odvolací soud zjišťovat nedostatky v poznání objektivní pravdy, které svědčí ve prospěch obviněného a které je třeba napravit v jeho neprospěch. Tím by se ještě důsledněji odvolací oprávnění prokurátora zapojilo do procesu prohlubování gnoseologického procesu v opravném řízení a přispívalo by ještě účinněji k rozšiřování momentů absolutní pravdy v řízení o odvolání tam, kde absolutní pravdy nebylo dosaženo v řízení před soudem prvního stupně. Taková praxe při podávání odvolání je již za současné právní úpravy v plném souladu s postavením prokurátora, ať již toto postavení chápeme z hlediska žalobce v trestním řízení nebo z hlediska strážce socialistické zákonnosti, který v odvolacím soudním řízení uplatňuje odvolání jako procesní prostředek k uvedení pravomocného rozsudku do souladu s objektivní pravdou.

Ke stížnosti pro porušení zákona a obnově řízení:

Rovněž opravné prostředky podávané proti pravomocnému rozhodnutí slouží k dosažení maximálního možného souladu konečného rozhodnutí s objektivní pravdou, pokud dosažení takového souladu je ještě i po právní moci jednak žádoucí a účelné, jednak možné. Z tohoto hlediska je zásadní rozdíl mezi oběma opravnými prostředky v tom, že *stížnost pro porušení zákona* podávají fakultativně orgány státu, zmocněné k tomu v zákoně (generální prokurátoři, ministři spravedlnosti a ministr národní obrany), kdežto oprávnění k návrhu na *obnovu řízení* je dáno do rukou procesních stran, tj. prokurátora, obviněného a osob, které by mohly podat ve prospěch obviněného odvolání.

Již i v opravném řízení proti nepravomocnému rozsudku je v některých případech nutné, jak bylo ukázáno, připustit výjimky z důsledně provedené zásady zjištění objektivní pravdy. Tím spíše je to nezbytné v řízení o stížnosti pro porušení zákona, když jinak je celé řízení o této stížnosti výrazným dokladem péče socialistického státu o to, aby konečné rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení a v první řadě konečný rozsudek byly zásadně v souladu s absolutní pravdou.

Modifikace zásady zjištění objektivní pravdy v řízení o stížnosti pro porušení zákona spočívá podle naší současné právní úpravy v tom, že nejvyšší soud po zjištění, že napadeným pravomocným rozhodnutím byl porušen zákon ve prospěch obviněného (tzn. že oprava této nezákonnosti by vyzněla v neprospěch obviněného) nebo že porušení zákona se týká (a to jak ve prospěch, tak i v neprospěch) jiné osoby než obviněného, tj. např. poškozeného, zúčastněné osoby, znalce apod., nemůže nejvyšší soud napadené rozhodnutí zrušit, jestliže stížnost pro porušení zákona nebyla podána do šesti měsíců od právní moci rozhodnutí a jestliže osoba, která stížnost pro

porušení zákona podala, výslovně zrušení vadného rozhodnutí ve své stížnosti nenavrhla (§ 272 tr. ř.). Protože jde v těchto případech o modifikaci základní zásady trestního řízení, je třeba zkoumat, zda důvody k takovému postupu jsou skutečně vážné, popř. zda současná právní úprava je v tomto směru optimální.

Obdobné výjimky ze zásady zjištění objektivní pravdy po právní moci rozsudku popř. jiného pravomocného rozhodnutí existují i v jiných právních rádech, třeba s určitými odchylkami od naší úpravy. Např. podle čl. 373 UPK RSFSR se připouští přezkoumání zprošťujícího rozsudku nebo odsuzujícího rozsudku, usnesení či rozhodnutí v případech, kdy zákon byl porušen ve prospěch obviněného pro mírný trest nebo pro mírnou kvalifikaci, a dále přezkoumání usnesení o zastavení trestního stíhání, jenom do jednoho roku od právní moci příslušného rozhodnutí. Po této lhůtě se nepřipouští nejen zrušení rozhodnutí, jehož vady svědčí ve prospěch obviněného, ale vůbec není možno zahájit přezkumné řízení. Při porušení zákona ve prospěch obviněného je možné přezkoumání věci bez omezení. Striktnější úpravu obsahuje trestní řád Německé demokratické republiky (zák. ze dne 22. ledna 1968, díl I. č. 2 GB der DDR), podle něhož se jakékoliv přezkoumání pravomocného trestního rozhodnutí, tedy i ve prospěch obviněného, připouští zásadně jen dojde-li návrh na toto přezkoumání (kasaci) do jednoho roku od právní moci rozhodnutí. Z této zásady je rovněž stanovena výjimka při kasaci ve prospěch obviněného, avšak v konkrétním případě ji musí schválit prezidium nejvyššího soudu. Podle trestního řádu Polské lidové republiky (zák. ze dne 19. dubna 1969 č. 96 Dz. U.) je nepřipustné vyhovět stížnosti pro porušení zákona v neprospěch obviněného, je-li stížnost podána — obdobně jako u nás — po uplynutí šesti měsíců od právní moci rozhodnutí.

Omezení možnosti změnit pravomocné rozhodnutí v řízení o stížnosti pro porušení zákona v závislosti na uplynutí času je možno považovat za důvodné jenom při existenci tak závažného společenského zájmu, jemuž je třeba dát přednost před zájmem na souladu pravomocného rozhodnutí s objektivní pravdou. Za takový lze považovat zájem obviněného na tom, aby pravomocné rozhodnutí bylo po určité relativně krátké době od nabytí právní moci nezměnitelné v jeho neprospěch. I když jde primárně o zájem individuální, týká se současně i zájmu celé socialistické společnosti. Rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení, včetně soudů, jsou rozhodnutími mocenských orgánů státu, dokonce soudní rozsudky jsou vyhlášovány jménem republiky. Byl-li takovým rozhodnutím porušen zákon tak, že se to promítlo ve prospěch obviněného, nebylo by v souladu se sociálně politickou podstatou socialistického státu, kdyby vady a nedostatky v práci jeho orgánů se mohly napravovat i po dlouhé, popř. časově neomezené době tak, že by to zhoršovalo postavení obviněného, jež bylo již jednou pravomocným rozsudkem nebo jiným rozhodnutím petrifikováno. Nebylo by tedy v souladu ani se zájmy státu, kdyby obviněný doplácel trvalou

nebo dlouhou nejistotou svého postavení na chyby, jichž se při výkonu státní moci dopustil v jeho prospěch sám státní orgán. Opět se zde projevuje síla socialistického humanismu, prolínajícího celé trestní řízení jako jeho společenskopolitický základ.

Bylo by možno namítnout, že zájmu socialistického státu i zájmu obviněného by za uvedených okolností nejlépe vyhovovalo, kdyby pravomocné rozhodnutí nebylo možno v neprospěch obviněného vůbec změnit, aby se zajistila autorita právní moci rozhodnutí. Taková námitka by však nepřipustně opomíjela třídní základ socialistického trestního řízení, vyjádřený v účelu tohoto řízení, tj. zabezpečení náležitého zjištění trestných činů jako činů nebezpečných pro společnost a spravedlivé potrestání jejich pachatelů. Jestliže se tohoto účelu trestního řízení nepodaří dosáhnout pravomocným rozhodnutím, musí zde být právní prostředek, který to umožní i po právní moci rozhodnutí. Tento prostředek však musí být oboplně použitelný, nejen ve prospěch obviněných, ale v zájmu účinné ochrany socialistické společnosti před pachateli trestné činnosti i v neprospěch těchto pachatelů. Pouze v rámci takové úpravy, která respektuje zájmy ochrany společnosti i zájmy vyplývající ze zásady objektivní pravdy, je možno volit příslušnou variantu zákonné úpravy lhůty, do níž lze pravomocné rozhodnutí soudu nebo jiného orgánu činného v trestním řízení zrušit v neprospěch obviněného. Ze shora uvedených důvodů vyplývá, že taková lhůta má být relativně co nejkratší.

Zatímco je tedy v zájmu společnosti, aby se respektovalo časové vymezení možnosti zrušit pravomocné rozhodnutí *v neprospěch obviněného*, byť by toto vymezení znemožnilo prohloubit gnoseologický proces poznání objektivní pravdy ještě i po právní moci rozsudku či jiného konečného rozhodnutí, je pochybné, zda takové důvody lze obhajovat z hlediska možnosti zrušit pravomocné rozhodnutí v neprospěch *jiné osoby než je obviněný*. Naše právní úprava § 272 tr. ř. stanoví, jak bylo uvedeno, stejné podmínky pro zrušení napadeného rozhodnutí jak v případě, že zákon byl porušen ve prospěch obviněného (a tedy náprava by vyzněla v jeho neprospěch), tak i v případě, že zákon byl porušen — nerozhodno, zda ve prospěch nebo neprospěch — ohledně jiné osoby než obviněného. To znamená, že i porušení zákona ve prospěch jiné osoby než obviněného je možno napravit jenom za omezených podmínek uvedených v § 272 tr. ř., tj. jen při podání stížnosti pro porušení zákona do šesti měsíců od právní moci napadeného rozhodnutí. Lze soudit, že taková právní úprava je projevem nepřiliš adekvátního úsilí o nezměnitelnost pravomocného rozhodnutí v neprospěch dotčené osoby, a že požadavek zjištění objektivní pravdy by svědčil pro potřebu stanovit delší zákonnou lhůtu, než při změně pravomocného rozhodnutí v neprospěch obviněného. Nadměrné lpění na nezměnitelnosti pravomocného rozhodnutí bez zřetele na společenský zájem bylo a je typické pro buržoazní právní nauku i pro buržoazní právní úpravu a praxi soudů. Naproti tomu v sovětské vědě o trestním řízení se

správně klade důraz na požadavek zásadní shody pravomocného rozhodnutí s objektivní realitou a výjimky se respektují jenom v zájmu obviněného. Z hlediska zásadního souladu pravomocného rozsudku s objektivní realitou se hovoří např. o tom, že „pravomocný rozsudek je zákonem v dané věci“.^[113] Stanovení časových mezí pro možnost změnit pravomocné rozhodnutí v neprospěch obviněného je motivováno zejména tím, že taková změna se zpravidla týká výroku o vině a trestu, ohledně nichž by nebylo ze shora uvedených společenských důvodů únosné, aby k ní došlo po delší době od právní moci rozhodnutí. U jiných osob než je obviněný, tedy, jak bylo již shora naznačeno, např. u poškozeného, zúčastněné osoby, znalce, tlumočníka apod., se však změna pravomocného rozhodnutí v jejich neprospěch nikdy netýká otázek viny a trestu a má zpravidla v té či oné podobě jen majetkové důsledky. Za této situace by zákonná úprava měla vycházet důsledně z požadavku souladu rozhodnutí s objektivní pravdou a pokud pravomocné rozhodnutí v takovém souladu není, měl by být stanoven větší časový prostor k tomu, aby se mohlo tohoto souladu dosáhnout. Stejná lhůta šesti měsíců jako pro nápravu nezákonnosti v neprospěch obviněného je v těchto případech nepřiměřeně krátká.

Pro tento názor mluví i další úvahy, vycházející z důsledků dnešního zákonného stavu. Byl-li např. porušen zákon ve výroku trestního rozsudku o náhradě škody ohledně poškozeného, je možno tento výrok samostatně zrušit jen za podmínek § 272 tr. ř., tj. po podání stížnosti pro porušení zákona do šesti měsíců od právní moci rozsudku. Kdyby však obsahově stejný výrok o nároku na náhradu škody byl vysloven v rozsudku vydaném v občanském soudním řízení, mohl by být napaden stížností pro porušení zákona do tří let od právní moci rozsudku (§ 238 o. s. ř.). Stejně kdyby poškozený byl odkázán se svým nárokem na náhradu škody na jiné než občanské soudní řízení, jmenovitě na řízení správní, mohlo by se dosáhnout do tří let od právní moci rozhodnutí správního orgánu o náhradě škody přezkoumání tohoto rozhodnutí mimo odvolací řízení (§ 65, § 68 odst. 1 zák. č. 71/1976 Sb., o správním řízení). Podobně je tomu i při porušení zákona usnesením o přiznání odměny znalci nebo tlumočnickovi. Avšak ani u výroku o zabránění věci zúčastněné osobě nelze dost dobře zdůvodnit důsledky současného zákonného stavu, který bez podmínek § 272 tr. ř. neumožňuje nápravu vad tohoto výroku stížností pro porušení zákona. Např. nebylo-li pravomocným rozsudkem vysloveno zabránění věci, ačkoliv to vyžadovala bezpečnost lidí nebo majetku, popř. jiný obecný zájem (§ 73 odst. 1 písm. c) tr. ř.), není možno po uplynutí šestiměsíční lhůty uvést věc do souladu s obecným zájmem cestou stížnosti pro porušení zákona; totéž platí i opačně, byl-li výrok o zabránění věci pravomocně vysloven s porušením zákona. Taková právní úprava nevyhovuje, neodpovídá potřebám společnosti a bylo by účelné uvažovat o její změně. Tomuto námětu není na překážku

[113] I. D. Perlov: Prigovor v sovetském ugovnom processe, Moskva 1960, str. 22.

ani zevní podobnost zabráni věci s trestem propadnutí věci. Zabráni jako ochranné opatření sleduje výlučně ochranu významných zájmů společnosti a není vázáno ani na zavinění zúčastněné osoby, pohnutku činu ani jiná kritéria stupně nebezpečnosti činu pro společnost podle § 3 odst. 4 tr. zák., a tím méně na ostatní hlediska pro výměru trestu (§ 31 tr. zák.) nebo na účel trestu (§ 23 tr. zák.). Účelem zabráni věci je odstranit věc uvedenou v § 55 odst. 1 tr. zák. z dispozice, popř. z vlastnictví pachatele trestného činu, jehož nelze stíhat nebo odsoudit, nebo od jehož potrestání soud upustil, anebo z dispozice či vlastnictví i jiné osoby, vyžaduje-li to bezpečnost lidí nebo majetku, popř. jiný obdobný obecný zájem. Důvodem takového postupu je tedy existence významnějšího společenského zájmu na tom, aby věc nadále nenáležela jednotlivci, než je zájem na ochraně majetkového práva jednotlivce. Jde většinou o věci objektivně nebezpečné, jako jsou nástroje a jiné věci určené ke spáchání trestného činu nebo k takové protispoločenské činnosti určené. Nebezpečnost stavu, kdy takové věci náleží jednotlivci, se uplynutím krátkého časového období šesti měsíců od právní moci rozhodnutí zpravidla nemění; to rovněž hovoří pro změnu právní úpravy, podle níž by se z působnosti dnešního § 272 tr. ř. vydělily případy porušení zákona, týkající se výlučně jiných osob, než je obviněný a upravila by se možnost zrušit nezákonný pravomocný výrok ohledně takových osob v delší lhůtě, např. do tří let od právní moci tohoto výroku.

Pro rozsah prohlubování gnoseologického procesu v řízení o stížnosti pro porušení zákona má dále význam i omezení revizního principu v tomto řízení podle § 266 odst. 2 tr. ř., podle něhož lze podat stížnost pro porušení zákona *proti výroku o trestu* jen, je-li trest ve zřejmém nepoměru k stupni nebezpečnosti činu pro společnost nebo k poměrům pachatele anebo jestliže uložený druh trestu je ve zřejmém rozporu s účelem trestu. Vychází se zde z myšlenek, které byly uvedeny již shora v souvislosti se zkoumáním ukládání trestu jako součásti zjišťování objektivní pravdy, že při stanovení konkrétní výměry trestu jde o aplikaci principů variety a selekce a dále o vztah relativních a absolutních momentů objektivní pravdy. Pravomocné uložení trestu, který není ve zřejmém nepoměru k trestu, jenž by byl absolutně správný (pravdivý), ať již z hlediska výměry nebo zvoleného druhu, není dostatečným důvodem k tomu, aby se konalo řízení o stížnosti pro porušení zákona a pravomocný výrok o trestu, který nezřídka bývá již vykonán, se rušil. Takový trest je stále ještě objektivně pravdivý, tedy spravedlivý a splňuje požadavky, které jsou na něj kladeny z hlediska § 1 tr. ř. Teprve při zřejmém nepoměru k stupni nebezpečnosti činu pro společnost nebo k poměrům pachatele, popř. při zřejmém rozporu uloženého druhu trestu s účelem, který má tento druh trestu plnit, je rozpor mezi trestem uloženým a objektivně pravdivým tak velký, že je možno tento rozpor řešit cestou opravného řízení po právní moci rozsudku.

Proces zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení je, jak bylo připomenuto již shora, procesem otevřeným. Přesto je nutné, aby byly zákonem stanoveny určité hranice, které tento proces uzavírají. Na rozdíl od obnovy řízení, kde takové hranice vyplývají v podstatě jenom z obsahové stránky návrhu na obnovu, v řízení o stížnosti pro porušení zákona jsou stanoveny i procesně, a to tím, že proti rozhodnutí o stížnosti pro porušení zákona není další stížnost pro porušení zákona již přípustná (§ 266 odst. 4 tr. ř.). Toto ustanovení není možno vykládat jenom gramaticky tak, že by další stížnost pro porušení zákona nebylo možno podat jenom proti samotnému rozhodnutí nejvyššího soudu o této stížnosti, nýbrž je třeba je chápat i materiálně, jako uzavření procesu poznání objektivní pravdy v tomto procesním stadiu. To znamená, že v rozsahu, v němž bylo o stížnosti pro porušení zákona rozhodnuto, není možno podat další takovou stížnost ani proti původnímu pravomocnému rozhodnutí, které bylo touto stížností napadeno. V důsledku revizního principu se nejvyšší soud v rozsahu podané stížnosti pro porušení zákona vyjadřuje k zákonnosti napadeného rozhodnutí a předchozího řízení nejen z hlediska namítaného porušení zákona, ale v celém rozsahu účinnosti revizního principu (§ 267 odst. 1, 2 tr. ř.). Nové přezkoumání takto jednou provždy vyjádřeného stanoviska nejvyššího soudu již není možné. Tím se naše právní úprava v tomto směru výrazně liší od úpravy sovětské, která připouští cestou tzv. instančnosti v dozorovém řízení přezkoumání téhož pravomocného rozhodnutí postupně v několika dozorových stupních.

Z hlediska obnovy řízení může proces upřesňování objektivní pravdy pokračovat po právní moci rozsudku a usnesení o zastavení trestního stíhání bez časového omezení. Rozhodným kritériem je zde pouze nové uplatnění skutečností nebo důkazů, jež nebyly soudu dříve známy a které by mohly buď samy o sobě, nebo ve spojení se skutečnostmi a důkazy známými již dříve odůvodnit jiné rozhodnutí o vině nebo o přiznaném nároku na náhradu škody, nebo vzhledem k nimž by původně uložený trest byl ve zřejmém nepoměru ke stupni nebezpečnosti činu pro společnost nebo k poměrům pachatele anebo uložený druh trestu by byl ve zřejmém rozporu s účelem trestu, popř. při zastavení trestního stíhání by bylo namíste pokračovat v řízení o obžalobě (§ 278 odst. 1, 2 tr. ř.). Obdobné podmínky obnovy platí i při zastavení trestního stíhání v přípravném řízení (§ 278 odst. 3 tr. ř.). Samostatnou problematiku představuje povolení obnovy v důsledku pravomocně soudem zjištěného trestného porušení povinností orgánem činným v původním trestním řízení (§ 278 odst. 4 tr. ř.). Jsou-li splněny uvedené podmínky obnovy, je původní pravomocné rozhodnutí zrušeno zcela nebo v části, v níž byl návrh shledán důvodným, popř. jsou zrušena i navazující rozhodnutí a proces zjišťování objektivní pravdy se realizuje v rámci nového řízení, jehož obsah i rozsah je určen rozsahem zrušení původního pravomocného rozhodnutí. Podobně jako v jiných stádiích trestního řízení, i v rámci obnovy řízení se uplatňují

specifické důvody, pro něž je obnova v neprospěch obviněného vyloučena. Tyto důvody jsou vázány vesměs na existenci právních skutečností, jako je zánik trestnosti, abolicie udělená prezidentem republiky a smrt obviněného. V jiných směrech představuje obnova řízení významný prostředek k dosažení absolutního souladu konečných pravomocných rozhodnutí v trestním řízení s objektivní realitou.

Zásada objektivní pravdy jako základní zásada československého socialistického trestního řízení plní ve všech stádiích řízení před soudem i v řízení přípravném významné úlohy z hlediska upevňování socialistické zákonnosti, v plném souladu s myšlenkami socialistického humanismu. Prostřednictvím uplatňování mj. i zásady objektivní pravdy mohou orgány činné v trestním řízení plnit svou společenskou funkci při ochraně socialistické společnosti před pachateli trestné činnosti, při omezování a zatláčování této činnosti i při jejím předcházení. Důsledným dodržováním principů, vyplývajících ze zásady objektivní pravdy, přispívají soudci, prokurátoři, vyšetřovatelé i vyhledávací orgány k plnění významných politických úkolů mocenských orgánů našeho socialistického státu. V jejich práci se uplatňuje i v souvislosti s realizací principů vyplývajících ze zásady objektivní pravdy platnost učení o podmíněnosti společenského vědomí společenským bytím. „Vývin spoločenského vedomia nie je aritmetický súčet psychických procesov, ale zvláštny proces, ktorý sa ako celok riadi zákonmi vývinu materialného života spoločnosti. A tieto zákony nielen nezávisia od vôle a vedomia jednotlivcov, ale naopak aktívne determinujú ich vôľu a vedomie.“^[114] Prostřednictvím přísného dodržování zásady objektivní pravdy v celém trestním řízení ovlivňují orgány činné v tomto řízení významným způsobem i společenské vědomí, a tím ve své každodenní práci pomáhají formovat názory členů společnosti na zavržitelnost trestné činnosti jako jedné z nejhrubších forem porušování socialistické zákonnosti a na potřebu důslednosti a koncepčnosti boje s kriminalitou.

[114] E. V. Iljenkov: Dialektická logika, Bratislava 1977, str. 216.

DER GRUNDSATZ DER OBJEKTIVEN WAHRHEIT IM STRAFVERFAHREN

RESUMÉ

In der Einleitung zu seiner Arbeit geht der Verfasser davon aus, daß der Grundsatz der objektiven Wahrheit eines der bedeutendsten Grundprinzipien, die dieses Verfahren beherrschen, ist. Der angeführte Grundsatz bringt die Forderung, daß die rechtskräftige Entscheidung des Gerichtes auf der wahren Erkenntnis der objektiven Realität beruhen soll, zum Ausdruck. In diesem Zusammenhang wird an die Bedeutung der marxistisch-leninistischen Lehre von der Erkenntnis der objektiven Wahrheit für das sozialistische Strafverfahren erinnert. Hingewiesen wird auf die tschechoslowakische und die sowjetische rechtliche Regelung, in der die übereinstimmende gesetzliche Forderung erhoben wird, daß im Verlaufe des Strafverfahrens die objektive Wahrheit festgestellt werden und das Urteil des Gerichtes von dieser Feststellung ausgehen möge.

Im I. Kapitel mit dem Titel „Kritik der bourgeoisen Auffassung der objektiven Wahrheit im Strafverfahren“ wird die bourgeoise Auffassung der sogen. materiellen Wahrheit, die in den Arbeiten einiger bourgeoiser Prozessualisten in Vergangenheit und Gegenwart enthalten ist, einer kritischen Untersuchung unterzogen. Es wird hingewiesen auf die Teilnahmslosigkeit der bourgeoisen Theoretiker des Strafprozesses gegenüber Fragen, die die Feststellung der objektiven Wahrheit betreffen. In Übereinstimmung mit M. S. Strogovič wird konstatiert, daß diese Laxheit der bourgeoisen Prozessualisten bezüglich der Untersuchung gnoseologischer Fragen im Zusammenhang mit der Tätigkeit der Gerichte die Folge ihres idealistischen Agnostizismus ist, der sie zusammen mit ihren politischen Anschauungen zur Überzeugung führt, daß die Erkenntnis der objektiven Wahrheit im Strafverfahren nicht erreichbar ist. Die Bourgeoisie sogen. materielle Wahrheit ist bloß die „richterliche Wahrheit“, die sich mit der „genügenden Rechtssicherheit“ oder mit der „vernünftigen Wahrscheinlichkeit“ begnügt, also mit solchen Ergebnissen der Beweisführung, die bei weitem nicht der objektiven Realität entsprechen müssen. Aufgrund dieser Theorien und auch mit Rücksicht auf seine klassenmäßig determinierte Erziehung und klassenmäßige Stellung in der kapitalistischen Gesellschaft ist der bourgeoise Richter in einer Reihe von Fällen nicht fähig, aufgrund der objektiven Wahrheit zu entscheiden, sondern er entscheidet lediglich mit Rücksicht auf seine subjektive Überzeugung, die im Interesse der herrschenden kapitalistischen Klassen geformt wurde, und verkündet im Namen ihres Staates auch das Urteil.

Ein weiterer Teil dieses Kapitels ist der Kritik der Geschworenengerichte, die in der österreichischen Strafprozeßordnung rechtlich geregelt wurden, gewidmet. Die Organisation und prozeßrechtliche Regelung der Geschworenengerichte sowie das Verfahren vor ihnen war ein typisches prozessuales Mittel, mit dem sich die Bourgeoisie ihren besonders starken Einfluß auf die Ausübung der Strafjustiz in den wichtigsten Strafsachen sicherte.

Kapitel II. ist dem marxistisch-leninistischen Verständnis der objektiven Wahrheit im Hinblick auf ihre Sicherstellung im Strafverfahren gewidmet. Dieses Verständnis beruht auf der bekannten Abbildtheorie, nach der die Menschen die objek-

tive Realität vermittle ihrer Widerspiegelung im Bewußtsein erkennen. Die objektive Wahrheit auf welchem Gebiet der Erkenntnis immer festzustellen, setzt daher voraus, das wahrhafte Abbild der untersuchten Erscheinung durch das erkennende Subjekt zu erkennen. Zu einem solchen Ergebnis kann nur der auf dem richtigen Vorgehen beruhende Erkenntnisprozeß führen, der alle entscheidenden Seiten und die Entwicklung der untersuchten Erscheinung in der Realität erfaßt und ihr entspricht. Diese allgemeinen Grundsätze der Erkenntnistheorie gelten auch für das Erkennen der objektiven Wahrheit im Strafverfahren. In diesem Verfahren bezieht sich der Erkenntnisprozeß auf drei grundlegende Erscheinungsbereiche:

a) Auf die Teile der Realität, die die Tatseite der festzustellenden Straftat bildet, also auf den Tatvorgang. In diesen Erkenntnisbereich fällt auch die Feststellung der Tatsachen, die die richtige und vollständige Erkenntnis der Straftat ermöglichen und ergänzen, wie z. B. die für die Bewertung der Beweise erheblichen Tatsachen oder die Umstände, die zur Straftat führten bzw. ihre Begehung ermöglichen.

b) Auf die Tatsachen, die entscheidend sind für die rechtliche Beurteilung des Tatvorganges als Straftat mit einem bestimmten Tatbestand, bzw. eines anderen Deliktes oder als nicht strafbare Tat (bei freisprechendem Urteil).

c) Auf die Erkenntnis der Tatsachen, die die Grundlage der richtigen Entscheidung über die Strafe bilden. Es geht um Tatsachen, die besonders den Grad der Gefährlichkeit der Tat für die Gesellschaft und die Möglichkeiten für die Besserung des Täters zum Ausdruck bringen.

Diese Auffassung vom Inhalt der im Strafverfahren festzustellenden objektiven Wahrheit wird weder in den theoretischen Arbeiten der zeitgenössischen tschechoslowakischen Prozessualisten noch in der sowjetischen Strafprozeßwissenschaft eindeutig vertreten. Ein bedeutender Teil der tschechoslowakischen und der sowjetischen Autoren meint, daß man im Strafverfahren über die Feststellung der objektiven Wahrheit nur in Beziehung zur Feststellung des Tatvorganges bei der Straftat, über die geurteilt wird, erwägen kann. Zu den Vertretern dieser Ansicht gehören bei uns besonders Prof. A. Růžek, CSc., und Doz. D. Čisářová, CSc. In der sowjetischen Theorie vertreten diese Ansicht besonders M. A. Čelcov, M. M. Grodzinskij, R. D. Rachunov, A. A. Starčenko, M. S. Strogovič, M. L. Šifman. Diese Autoren behaupten — mit bestimmten teilweisen Abweichungen in der Argumentationen — daß sowohl die rechtliche Beurteilung der Straftat wie auch die Auferlegung der Strafe eine subjektive Kategorie sei, keineswegs ein Bestandteil des Prozesses zur Feststellung der objektiven Wahrheit. Ein weiterer Teil der sowjetischen Autoren bezieht in den Inhalt der im rechtskräftigen Urteil enthaltenen objektiven Wahrheit neben dem Tatvorgang auch seine rechtliche Beurteilung ein, jedoch nicht mehr die Auferlegung der Strafe (z. B. P. A. Lupinskaja, N. N. Poljanskij, J. S. Samočenko, A. S. Šljapočnikov u. a.). Die Ansichten dieser Autoren, die aus der Feststellung der objektiven Wahrheit die Auferlegung der Strafe ausschließen, ähneln den Ansichten der oben angeführten Theoretiker; sie betrachten die Auferlegung der Strafe als subjektive Tätigkeit, einige behaupten, daß die Strafe zweckmäßig oder unzweckmäßig, gerecht oder ungerecht sein kann, keinesfalls aber objektiv wahrhaftig oder ähnl. In ihren Erwägungen konzentrieren sie sich aber nur auf das Strafausmaß, das erst den Abschluß des vorhergehenden Prozesses des Erkennens der tatsächlichen Voraussetzungen für ein solche Prozeßhandlung darstellt. Die Ansicht des Autors der Arbeit, daß es nämlich um die Feststellung der objektiven Wahrheit nicht nur bei der Feststellung des Tatvorganges bei der zu beurteilenden Straftat geht, sondern auch bei der rechtlichen Qualifikation dieser Straftat und ebenso auch bei der Auferlegung der Strafe für sie, wird von tschechoslowakischen Prozessualisten besonders von Prof. J. Pješčak, DrSc., und sowjetischen Autoren, besonders I. I. Muchin, P. F. Paškevič, I. D. Perlov, A. L. Rivlin, A. I. Trusov u. a. geteilt.

Nach Rekapitulation der angeführten verschiedenen Ansichten bezüglich der Frage des Inhalts der objektiven Wahrheit in einem rechtskräftigen Urteil führt der Verfasser im III. Kapitel aus, daß der Prozeß der Erkenntnis der objektiven Wahrheit im Strafverfahren nicht mit der Feststellung des tatsächlichen Sachverhalts beendet ist, sondern daß er sich nach Erreichung dieses Stadiums weiter fortsetzt. Zweck des Strafverfahrens ist es nicht nur, wahre Erkenntnisse über die Tat, die Gegenstand des Verfahrens ist, festzustellen, sondern auch, diese Tat, soweit sie eine Straftat darstellt, dem richtigen Tatbestand unterzuordnen. Zu diesem Zweck sucht in diesem Teil des gnoseologischen Prozesses das erkennende Subjekt, nämlich der Richter, aus dem Tatvorgang die Fakten aus, die für die rechtliche Beurteilung Bedeutung haben und wesentlich sind. In diesem Stadium ist die zu erkennende Realität der Tatvorgang, resp. jene seiner Seiten, die den Merkmalen des Tatbestandes und dem Grad der Gefährlichkeit der Tat für die Gesellschaft entsprechen und diese objektive Realität spiegelt sich wider in der Erkenntnis, um welche Merkmale des Tatbestandes einer Straftat und um einen wie hohen Gefährlichkeitsgrad der Tat es geht. Der wahrhaft konstatierte Tatvorgang bezüglich einer konkreten Straftat schließt die für die rechtliche Beurteilung dieser Tat entscheidenden Tatsachen in sich ein. Diese Tatsachen richtig zu erkennen, sie auszusuchen in Übereinstimmung mit der objektiven Wahrheit als Bestandteil der objektiven Realität, das ist das Ziel dieses Stadiums der Feststellung der objektiven Wahrheit; dieses Stadium realisiert sich zum Teil bereits im Verlauf der Beweisführung bezüglich der Tat, zum Teil nach der objektiv wahrhaften Feststellung des gesamten Tatvorganges. Weiter wird in diesem Kapitel mit dem Einwand polemisiert, daß die rechtliche Qualifikation der die strafbare Handlung bildenden Tat nicht Bestandteil der Feststellung der objektiven Wahrheit sein kann, da den Rechtsnormen nicht objektive Existenz zukommt, sondern diese vom Bewußtsein und Willen des Gesetzgebers, also von subjektiven Kategorien abhängig sind. Zu diesem Einwand verweist der Verfasser darauf, daß die Existenz und die Gestaltung der Tatbestände der im Strafgesetz angeführten Straftaten sich aus der Existenz der Objekte der Straftaten ergibt, also aus dem realen und objektiv existierenden Interesse der Gesellschaft am Schutz solcher Objekte. Weiter argumentiert er damit, daß auch die Fakten der objektiven Realität, die einen Bestandteil des Tatvorganges, dessen Feststellung von allen Autoren unstrittig als Feststellung der objektiven Wahrheit betrachtet wird, bilden, das Ergebnis menschlicher Tätigkeit, also einer subjektiven Tätigkeit sind. Daher stimmt der Verfasser nicht dem Einwand zu, daß die rechtliche Qualifikation der festgestellten Tatumstände, die die Straftat bilden, nicht die Feststellung der objektiven Wahrheit ist, weil dem angeblich der subjektive Charakter des Gesetzes als des Ergebnisses der Tätigkeit des Gesetzgebers im Wege steht.

Kapitel IV ist der Analyse der Auferlegung der Strafen als eines Bestandteils des Prozesses der Erkenntnis der objektiven Wahrheit gewidmet. Es wird darauf verwiesen, daß das Gericht die Strafe nicht nach seinem Belieben auferlegt, sondern in Übereinstimmung mit der objektiven gesellschaftlichen Notwendigkeit, sei es nun, daß diese Notwendigkeit den Schutz des Objektes der Straftat betrifft oder die Besserung des Täters. Das falsche Herangehen jener Prozessualisten, die behaupten, daß die Auferlegung der Strafe eine bloß subjektive Tätigkeit des Richters darstellt, beruht darin, daß sie isoliert nur die Endphase des Gesamtprozesses, d. i. die alleinige Bemessung der Strafe im Auge haben. Die Auferlegung der Strafe setzt jedoch zu Beginn die objektiv wahrhafte Erkenntnis jener Tatumstände, die den konkreten Grad der Gefährlichkeit der Tat für die Gesellschaft und die konkreten Möglichkeiten einer Besserung des Täters begründen, also das Erkennen von Tatsachen, die Bestandteil der objektiven Realität sind, voraus. Die wahrhafte Erkenntnis auch dieser Tatsachen ist also Bestandteil des gnoseologischen Prozesses im Strafverfahren. Die Problematik der objektiv wahren Auferlegung eines konkreten Strafaus-

maßes löst der Verfasser durch die Anwendung des Varietätsprinzips und des Selektionsprinzips, die aus dem Gebiet der Informationstheorie bekannt sind.

Im V. Kapitel werden Fragen der absoluten und der relativen Wahrheit im rechtskräftigen Urteil behandelt. Ähnlich wie beim Umfang der Feststellung der objektiven Wahrheit sind die sowjetischen Prozessualisten bezüglich der Ansichten über diese Fragen in drei Gruppen geteilt: von den Vertretern der Meinung, daß ein wahrhaftes Urteil immer nur die relative Wahrheit enthält, da die absolute Wahrheit für das Gericht in seiner praktischen Tätigkeit nicht erreichbar ist, über die Autoren, die die Existenz sowohl absolut, als auch relativ wahrer Feststellungen in einem rechtskräftigen Urteil zulassen, bis zu den Prozessualisten, die es überhaupt nicht zulassen, daß ein rechtskräftiges Urteil nur die relative Wahrheit enthalten könnte und die der Meinung sind, daß im Urteil alles immer nur absolut wahrhaft festgestellt werden muß. In der tschechoslowakischen Prozeßliteratur wurde diese Frage bisher überhaupt nicht behandelt. Der Verfasser vertritt in seiner Arbeit den Standpunkt, daß der sozialistischen Auffassung der Gesetzlichkeit prinzipiell das Erfordernis der Feststellung der absoluten Wahrheit im Urteil entspricht. Gleichzeitig wird in Betracht gezogen, daß die tschechoslowakische Strafprozeßordnung von dem angeführten Grundsatz Ausnahmen zuläßt und ihre Bedingungen, bezw. Grenzen festlegt, so daß in mancher Richtung das Urteil nur die relative Wahrheit enthalten kann, gegebenenfalls manchmal sogar muß. Wenn das Gesetz ausnahmslos immer die Feststellung der absoluten Wahrheit im Urteil verlangen würde, müßte dies manchmal zu extremen Folgen führen, weil es nicht möglich wäre, als Grundlage eines rechtskräftigen Urteils nicht einmal jenen Teil der objektiv wahrhaft festgestellten Realität zu benutzen, der bloß die relative Wahrheit widerspiegelt. Daher muß man zulassen, daß die Grundlage eines rechtskräftigen Urteils nicht nur absolut wahre Feststellungen bilden können, sondern auch Feststellungen, die bloß den Charakter relativer Wahrheit besitzen. In der Arbeit werden dann Beispiele für die positive rechtliche Regelung in der tschechoslowakischen Strafprozeßordnung, die diesen theoretischen Ausgangspunkt bestätigen, angeführt (z. B. § 2 Abs. 5, § 125 StPO).

Für die angeführte Schlußfolgerung spricht auch die Präsumtion der Unschuld, die das Gericht in Fällen anwendet, wo nicht festgestellt wurde, ob der Beschuldigte schuldig ist oder nicht, bezw. ob er sich tatsächlich einer strenger zu bestrafenden Straftat, als die, die ihm nachgewiesen werden konnte und wegen der er verurteilt wurde, schuldig gemacht hat. Die Präsumtion der Unschuld wird also zur Anwendung gebracht, wenn die absolute Wahrheit nicht festgestellt wurde und die wahren Tatsachen entweder überhaupt nicht oder nur auf dem Niveau der relativen Wahrheit festgestellt werden können. Aufgrund dieser Auffassung der Präsumtion der Unschuld wird mit jenen polemisiert, die die Präsumtion der Unschuld für einen objektiven Rechtszustand halten. Gegen eine solche Auffassung führt der Verfasser den Nachweis, daß die Präsumtion der Unschuld ein Rechtsinstitut ist, dessen Benutzung in den Fällen in Frage kommt, wo absolut wahr weder die Schuld oder event. eine strenger zu bestrafende Schuld, noch die Unschuld des Beschuldigten festgestellt werden kann. Wenn nämlich eine solche Feststellung absolut wahrhaft gemacht werden könnte, müßte man nicht zur Präsumtion greifen.

Im abschließenden VI. Kapitel wird untersucht, welche Bedeutung bei der Feststellung der objektiven Wahrheit im Strafverfahren den Rechtsmitteln zukommt. Von diesem Gesichtspunkt aus wird besonders Aufmerksamkeit den Prozeßinstituten des Verbotes der reformatio in peius und des beneficium cohaesionis gewidmet, die eine gewisse Modifikation im Prozeß der Feststellung der objektiven Wahrheit darstellen und die spezifischen Interessen der Gesellschaft, in denen der sozialistische Humanismus ausdrucksvoll zur Geltung kommt, widerspiegeln.

РЕЗЮМЕ

В вводной части автор исходит из того, что принцип объективной истины в социалистическом уголовном производстве является одним из важнейших принципов, которыми проникнуто это производство. В данном принципе содержится требование, чтобы вступившие в законную силу решения суда основывались на правдивом познании объективной реальности. В этой связи отмечается значение марксистско-ленинского учения о познании объективной истины для социалистического уголовного процесса. Указывается на чехословацкую и советскую правовые регламентации, в которых содержится сходное законное требование, чтобы на протяжении всего уголовного производства по делу устанавливалась объективная истина и чтобы приговор базировался на выявлении последней.

В первой главе „Критика буржуазной трактовки объективной истины в уголовном производстве“ дан критический анализ буржуазной трактовки так назыв. материальной истины, содержащейся в работах некоторых буржуазных процессуалистов прошлого и настоящего времени. Указывается на факт недостаточного внимания буржуазных теоретиков уголовного процесса, уделяемого ими вопросам установления объективной истины. Разделяется мнение М. С. Строговича, что эта безразличность буржуазных процессуалистов в части исследования гносеологических вопросов в связи с деятельностью судов является последствием их идеалистического агностицизма, который вместе с их политическими воззрениями приводит их же к убеждению, что познание объективной истины в уголовном производстве недостижимо. Буржуазная так называемая материальная истина это всего лишь „судейская правда“, довольствующаяся только „достаточной правовой уверенностью“ или „разумной вероятностью“. Значит такими результатами доказывания, которые вовсе не обязательно должны соответствовать объективной реальности. Основываясь на этих теориях и учитывая классово обусловленное воспитание и классовое положение буржуазных судей в капиталистическом обществе, последние в ряде случаев не в состоянии принять решение на базе объективной истины, а выносят таковое лишь с учетом своего субъективного убеждения, формирующегося в интересах господствующих капиталистических классов, от имени государства которых они и провозглашают приговоры.

Следующий раздел данной главы посвящен критике буржуазных судов присяжных, законодательная регламентация которых дана в бывшем австрийском уголовно-процессуальном кодексе. Организация и процессуально-правовая регламентация судов присяжных, а также разбирательство дел в этих судах представляли собой типичное процессуальное средство, с помощью которого буржуазия обеспечивала себе особо сильное влияние на осуществление классового правосудия по наиболее важным уголовным делам.

Вторая глава посвящена марксистско-ленинской трактовке объективной истины и ее установлению в уголовном производстве. Эта трактовка основана на известной теории отражения, согласно которой люди познают объективную реальность посредством ее отражения в сознании. Стало быть, установление объективной истины в любой области познания предполагает познать правдивое отражение изучаемого явления

познающим субъектом. К такому результату может привести лишь процесс познания, основанный на применении правильной процедуры, постигающей все решающие стороны и развитие изучаемого явления в реальности и отвечающей его характеру. Эти общие принципы теории познания действуют и в отношении познания объективной истины в уголовном производстве. В этом производстве процесс познания охватывает собой три основополагающих категории явлений:

а) Части реальности, образующие фактические обстоятельства раскрываемого преступления, значит фактическую сторону деяния. В данный круг познания относятся и установление фактов, способствующих правильному и полному познанию преступного деяния и служащих дополнением этого познания, как, например, факты, имеющие важное значение для оценки доказательств или обстоятельств, порождающих или способствующих преступлениям.

б) Факты, имеющие решающее значение для правовой оценки фактической стороны деяния как преступного деяния определенного состава преступления, или же другого деликта, либо как ненаказуемого деяния (при вынесении оправдательного приговора).

в) Познание фактов, служащих основой для правильного принятия решения о наказании. Это — факты, выражающие, в частности, степень опасности деяния для общества и возможности исправления правонарушителя.

Эта трактовка содержания объективной истины, устанавливаемой в уголовном производстве, не находит однозначного признания в теоретических трудах современных чехословацких процессуалистов, ни в советской уголовно-процессуальной науке. Значительная часть чехословацких и советских авторов считают, что вопрос об установлении объективной истины в уголовном производстве может иметь место лишь по отношению к выявлению фактической стороны деяния рассматриваемого судом преступления. К числу сторонников этого воззрения относятся в нашей стране, в частности, профессор А. Ружек, кандидат юридических наук, доцент. Д. Цисаржова, кандидат юридических наук. В советской науке данного взгляда придерживаются особенно М. А. Чельцов, М. М. Гроздинский, Р. Д. Рахунов, А. А. Старченко, М. С. Строгович, М. Л. Шифман. Эти авторы — аргументация которых в основном сходна — утверждают, что и правовая оценка преступного деяния, и наложение наказания — это субъективные категории, а не составная часть процесса установления объективной истины. Другие же советские авторы включают в содержание объективной истины, содержащейся в вступившем в законную силу приговоре, наряду с фактической стороной деяния и ее правовую оценку, но не сам факт наложения наказания (например, П. А. Лупинская, Н. Н. Полянский, И. С. Самощенко, А. С. Шляпочников и пр.). Взгляды этих авторов, исключающих наложение наказания из процесса установления объективной истины, аналогичны воззрениям предшествующих теоретиков; процесс назначения наказания рассматривается ими в качестве субъективной деятельности; некоторые из них утверждают, что наказание может быть целесообразным или нецелесообразным, справедливым или несправедливым, но не объективно правдивым и т. п. Однако же в своих рассуждениях они концентрируют свое внимание лишь на самом назначении наказания, что по сути дела является лишь завершением предшествующего процесса познания фактических обстоятельств для совершения такого процессуального действия. Мнение автора работы, что речь идет об установлении объективной истины не только при выявлении фактической стороны деяния рассматриваемого преступления, но и при юридической квалификации данного преступления, равно как и при назначении наказания за такое преступление, из числа чехословацких процессуалистов разделяют главным образом профессор Я. Пешак, доктор юридических наук, а из числа советских авторов, в частности, И. И. Мухин, П. Ф. Пашкевич, И. Д. Перлов, А. Л. Ривлин, А. И. Трусов и другие.

После краткого повторения приведенных различных мнений по вопросу содержания объективной истины в вступившем в законную силу приговоре автор в третьей главе заключает, что процесс познания объективной истины в уголовном производстве не завершается выявлением фактических обстоятельств дела, а после достижения этой стадии продолжается. Цель уголовного производства состоит не только в установлении правдивых данных о деянии, являющемся предметом этого производства, но вместе с тем это деяние, поскольку оно является преступным деянием, подвести под правильный состав преступления. С этой целью на данной стадии гносеологического процесса познающий субъект — судья — выбирает из фактической стороны деяния факты, являющиеся значимыми и существенными для дачи правовой оценки. Познаваемой реальностью на этой стадии является фактическая сторона деяния или те ее аспекты, которые образуют состав преступления и степень опасности деяния для общества, а отражением этой объективной реальности является познание, о каких именно признаках состава преступления идет речь и какова степень опасности преступления. Правдиво установленная фактическая сторона деяния конкретного преступления содержит в себе факты, имеющие решающее значение для правовой оценки этого преступления. Правильно познать эти факты, в соответствии с объективной истиной выбрать их в качестве составной части объективной реальности — в этом заключается цель данной стадии выявления объективной истины; реализация данной стадии отчасти проходит уже в течение доказывания самого факта деяния, а отчасти после объективно правдивого выявления всей фактической стороны деяния. Затем в этой же главе ведется полемика в части возражений относительно того, что юридическая квалификация самого факта деяния, образующего преступление, не может входить составной частью в процесс установления объективной истины, ибо правовые нормы объективно не существуют, а их наличие зависит от сознания и воли законодателя, значит от субъективных категорий. Что касается этих возражений автор указывает на то, что наличие и сходство составов преступлений, включенных в уголовный кодекс, вытекает из наличия объектов преступлений, следовательно, из реальной и объективно наличествующей заинтересованности общества в защите таких объектов. Далее, аргументирует тем, что и факты объективной реальности, входящие составной частью в фактическую сторону деяния, выявление которой считается всеми авторами бесспорно в качестве установления объективной истины, суть результатом деятельности людей, значит субъективной деятельности. Вот почему автор несогласен с возражением, что правовая квалификация установленного факта деяния, образующего состав преступления, не есть процессом установления объективной истины, так как этому якобы мешает субъективный характер закона как результат деятельности законодателя.

Четвертая глава посвящена анализу наложения наказаний как составной части процесса познания объективной истины. Здесь указывается на то, что суд не назначает наказание произвольно по своему усмотрению, а в соответствии с объективной общественной потребностью, пусть уж последняя касается защиты объекта преступного деяния или исправления правонарушителя. Неправильность подхода тех из процессуалистов, кто утверждает, что наложение наказания является всего лишь субъективной деятельностью судьи, состоит в том, что ими учитывается только заключительная фаза процесса в целом, то есть самое назначение наказания. При этом процесс наложения наказания предполагает прежде всего наличие объективно правдивого познания тех фактических обстоятельств, которыми обоснованы конкретная степень опасности преступления для общества и конкретные возможности исправления правонарушителя, значит познание фактов, входящих составной частью в объективную реальность. Стало быть, правдивое познание и этих фактов является составной частью гносеологического процесса в уголовном производстве. Проблематика объективно правдивого назначения размера наказания разрешается автором на основе примене-

ния принципа вариэты и принципа селекции, известных из области теории информаций.

В пятой главе рассматриваются вопросы абсолютной и относительной истины в вступившем в законную силу приговоре. Подобно тому, как и в отношении объема установления объективной истины воззрения советских процессуалистов по данным вопросам расходятся. Они образуют три группы: это — сторонники того мнения, что правдивый приговор всегда содержит в себе лишь относительную истину, так как абсолютная истина в практической деятельности суда недостижима, затем следуют авторы, допускающие существование и абсолютно, и относительно правдивых данных в вступившем в законную силу приговоре, и, наконец, процессуалисты, которые вообще не допускают того, что вступивший в законную силу приговор мог бы содержать в себе лишь относительную истину, причем на их взгляд в приговоре должно быть все установлено всегда лишь абсолютно правдиво. В чехословацкой процессуальной литературе этот вопрос доселе вообще не разработан. В своем труде автор высказывает мнение, что социалистическая трактовка законности в основном отвечает требованию в части установления абсолютной истины в приговоре. И вместе с тем учитывается им то обстоятельство, что чехословацкий уголовно-процессуальный кодекс не только допускает из приведенного принципа исключения, но прямо закрепляет их и устанавливает условия и пределы их применения, в силу чего приговор в некоторых направлениях может, а порою и должен содержать в себе относительную истину. Если бы закон без каких-либо исключений требовал установления в приговоре всегда только абсолютной истины, то это порою привело бы к крайне нежелательным последствиям, так как основой вступившего в законную силу приговора не могла бы послужить ни та часть объективно правдиво установленной реальности, в которой отражена лишь относительная истина. А потому следует согласиться с тем, что основой вступившего в законную силу приговора могут быть не только абсолютно правдивые фактические данные, но и такие, которым присущ характер относительной истины. Затем в работе приводятся примеры позитивного правового урегулирования в чехословацком уголовно-процессуальном кодексе, подтверждающие эти теоретические исходные положения (к примеру, абзац 5 § 2, § 125 УПК).

Данный вывод подтверждается и наличием презумпции невиновности, используемой судом, как раз в тех случаях, когда еще не установлено, виноват ли обвиняемый или нет, или виноват ли он на самом деле в совершении более тяжкого преступления, чем удалось ему доказать и за которое он был осужден. Следовательно, презумпция невиновности находит свое применение тогда, когда абсолютная истина не установлена и правдивые факты нельзя вообще установить или возможно установить лишь факты на уровне относительной истины. Основываясь на данной концепции презумпции невиновности в работе ведется полемика с теми, кто презумпцию невиновности считает в качестве объективного правового положения. Против такой концепции автором приводятся доказательства того, что презумпция невиновности — это правовой институт, применение которого может иметь место в тех случаях, когда нельзя абсолютно правдиво установить ни вину вообще, или же более серьезную вину, ни невиновность обвиняемого. Дело в том, что если можно было бы абсолютно правдиво установить это, то не было бы необходимости в презумпировании этого.

В заключительной шестой главе рассматривается значение средств обжалования при установлении объективной истины в уголовном производстве. В этом плане уделяется внимание главным образом процессуальным институтам запрета *reformationis in peius* и *beneficia cohaesionis*, которые представляют собой определенного рода модификации в процессе установления объективной истины и являются отражением специфических интересов общества, в которых находит четкое проявление социалистический гуманизм.

SEZNAM POUŽITÉ A CITOVANÉ LITERATURY

- AFANASJEV V. G.: Otázky systémového přístupu v sociálním poznání, in: *Dialektika a systémový přístup*, Svoboda 1979.
- BURDA A.: Ústavní zásada zjišťování skutečného stavu věci v trestním řízení soudním, SEVT, Praha 1966.
- CÍSAŘOVÁ D.: Princip presumpce neviny, *Stát a právo* 10, ČSAV 1964.
- CÍSAŘOVÁ D.: Předmět dokazování, *Stát a právo* 13, ČSAV 1967.
- CÍSAŘOVÁ D.: Aktuální problémy dokazování v trestním řízení, AUC, Praha 1975.
- COHEN H.: *Logik der reinen Erkenntnis*, Berlín 1914.
- ČELCOV M. A.: *Sovetskij ugolovnyj process*, Moskva 1951.
- DOBROVOLSKAJA T. N.: *Principy sovetskogo ugolovnogo processa*, Juridičeskaja literatura, Moskva 1971.
- DOHNA ZU A.: *Das Strafprozessrecht*, Berlín 1929.
- DOROCHOV V. J.—NIKOLAJEV V. S.: Obosnovannost' progovora v sovetskom processe, *Uč. zap. VIJN*, vyp. 12, 1961.
- EISMAN A. A.: *Zaključenie eksperta v sisteme sudebnych dokazatelstv*, autoreferát doktorské disertace, Moskva 1965.
- ENGELS B.: *Dialektika přírody*, Praha 1952.
- ENGELS B.: *Pana Eugena Düringa převrat vědy (Anti-Düring)*, Praha 1977.
- FATTKULIN F. N.: *Obvinenie i sudebnyj prigovor*, autoreferát doktorské disertace, Moskva 1965.
- FIALA J.: *Pojem důkazu ve smyslu procesním — Stát a právo č. 13*, Akademia 1967.
- GOLUNSKIJ S. A.: *Osnovy sudoproizvodstva i sudoustrojstva v novom zakonodatelstve Sojuza SSR i sojuznych respublik*, Moskva 1959.
- GORPHE F.: *L'Appréciation des preuves en Justice*, *Essai d'une Méthode technique*, Paris 1947.
- GÖSSEL K. H.: *Strafverfahrensrecht*, Stuttgart aj. 1977.
- GRODZINSKIJ M. M.: *Uliki v sovetskom ugolovnom processe*, *Uč. tr. VIJN*, vyp. VII, Moskva 1944.
- GRODZINSKIJ M. M.: *Kasační a dozorčí řízení v sovětském trestním procesu*, Orbis 1955.
- HÉLIE F.: *Traité de l'instruction criminelle en théorie du Code d'instruction criminelle*, díl I. 1863, díl II. 1865.

- HENKEL H.: Strafverfahrensrecht, Stuttgart aj. 1968.
- HUSÁR E.: Odvolanie v československom socialistickom trestnom práve procesnom, SAV 1961.
- ILJENKOV E. V.: Dialektická logika, Bratislava 1977.
- KALLAB J.: Učebnice trestního řízení, Brno 1930.
- KANT I.: Prolegomena ke každé budoucí metafyzice, která se bude moci nazývat vědou, Praha 1972.
- KEJZLAR K.: Úkoly justice ČSR v roce 1978, Socialistická zákonnost č. 1/1978.
- KERN E.: Strafverfahrensrecht, München u. Berlin 1965.
- KOLEKTIV AUTORŮ: Teoria dokazatelstv v sovětskom ugovnom processe, část obščaja, Moskva 1959.
- KOMENTÁŘE:
- Trestní řád. Komentář (Tolar J. a kol.), Orbis 1963.
 - Trestní řád. Komentář (Růžek A. a kol.), Orbis 1975.
 - Trestní zákon. Komentář (Matys K. a kol.), Orbis 1975.
 - Naučno praktičeskij kommentarij k ugovno processualnomu kodeksu RSFSR, Moskva 1963.
 - Ugolovno-processualnyj kodeks RSFSR s priloženiem postatejno-sistematizirovannyh materialov, Moskva 1973.
- KONSTANTINOV F. V.: Základy marxistickej filozofie, Bratislava 1959.
- KUDRJAVCEV V. N.: Teoretičeskije osnovy kvalifikacii prestuplenij, Moskva 1963.
- KUKAROV A.: Ponjatie materialnoj istiny v sovětskom ugovnom processe — Socialističeskaja zakonnosť č. 2/1952.
- LENIN V. I.: Materialismus a empiriokriticismus, Svoboda 1952.
- LENIN V. I.: Spisy, sv. 14, SNPL 1957.
- LENIN V. I.: Spisy, sv. 38, SNPL 1960.
- LOHSING E.: Österreichisches Strafprozessrecht, Graz u. Wien 1920.
- LUPINSKAJA P. A.: Dokazatelstva v sovětskom ugovnom processe, Moskva 1960.
- LUZGIN I. M.: Rassledovanije kak process poznaniija, Moskva 1969.
- MAJOR L.: Novokantovství a Hegel, AUC, Praha 1974.
- MARX K.—ENGELS B.: Spisy I, SNPL 1956.
- MARX K.—ENGELS B.: Spisy, sv. 3, SNPL 1958.
- MICHAJLOVSKAJA I. B.: Itogi obsuždenija knigi prof. M. S. Strogoviča: Materialnaja istina... — Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956.
- MIRIČKA A.: Trestní právo procesní, Praha 1932.
- MITTERBACHER J.: Die Strafprozessordnung für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder der österreichisch-ungarischen Monarchie vom 23. 5. 1873 und deren Einföhrungsgesetz, Wien 1882.
- MITTERMAIER C.: Die Lehre vom Beweise, Darmstadt 1834.
- MUCHIN I. I.: Nekotorie voprosy ponjatija istiny i ocenki dokazatelstv pri osuščestvlenii pravosudija, Vesnik MGU 1968.

- MUCHIN I. I.: Ob'ektivnaja istina i nekotore voprosy ōcenki sudebnych dokazatel'stv pri osuŝestvlenii pravosudija, ILU 1971.
- MÜLLER H.: Einführung in das Strafprozessrecht, Darmstadt 1973.
- NĚMEC J.: 30. výročí zlidovění soudnictví a úloha soudců z lidu v současnosti, Socialistická zákonnost č. 3/1979.
- NOKES G. D.: An Introduction to Evidence, London 1952.
- ONDŘEJ J.: Socialistická zákonnost a úloha soudů, Praha 1974.
- PAŠKEVIČ P. F.: Ob'ektivnaja istina v ugovolnom sudoproizvodstvu, Moskva 1961.
- PERLOV I. D.: Prigovor v sovetskom ugovolnom processe, Moskva 1960.
- PERLOV I. D.: Nadzornoe proizvodstvo v ugovolnom processe, Moskva 1974.
- PIONTKOVSKIJ A. A.: Itogi obsuždenija knigi M. S. Strogoviča: Materialnaja istina... — Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956.
- PIPEK J.: Principy apelace a kasace a jejich uplatnění v odvolání v československém trestním řízení, Univerzita Karlova 1980.
- PJEŠČAK J.: Nový trestní řád a kriminalistika, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica I, 1963.
- PJEŠČAK J.: Vyšetrovacie verzie. Kriminalistická štúdia, ČSAV 1965.
- POLÁČEK F.: Zmateční stížnost v trestním řízení, Praha 1948.
- POLÁČEK F.: Zásada materiální pravdy, zásada vyhledávací a zásada voľného hodnotenia dôkazov, Právny obzor 1952.
- POLJANSKIJ N. N.: Voprosy teorii sovetskogo ugovolnogo processa, Izd. MGU 1956.
- RACHUNOV R. D.: Itogi obsuždenija knigi M. S. Strogoviča: Materialnaja istina... — Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956.
- RIVLIN A. L.: Ponjatie materialnoj istiny v sovetskom ugovolnom processe — Socialističeskaja zakonnosť č. 11/1951.
- RUML V.: Marxisticko-leninská filozofie, Nová mysl č. 7–8/1975.
- RŮŽEK A.: Právní moc a vykonatelnost rozhodnutí v trestních věcech, ČSAV 1958.
- RŮŽEK A.: Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení, ČSAV 1964.
- RŮŽEK A.: Několik poznámek k zásadě presumpce nevinny — Právník č. 5/1966.
- RŮŽEK A. a kol.: Československé trestní řízení — učebnice, Orbis 1977.
- SAMOŠČENKO J. S.: Ochrana režima zakonnosti sovetskim gosudarstvom, Moskva 1960.

SBORNÍKY:

- Za socialistické právo, Praha 1949.
- XIV. sjezd KSČ, Svoboda 1971.
- XV. sjezd KSČ, Svoboda 1977.
- XXV. sjezd KSSS, Svoboda 1977.

- SCHUBERT L.: Aktuálne problémy boja s javmi nebezpečnými pre spoločnosť — Socialistické súdnictvo č. 11—12/1976.
- SCHUBERT L.: Základné otázky boja s kriminalitou, Veda — SAV, Bratislava 1978.
- SOLNAŘ VI.: Základy trestní odpovědnosti, ČSAV 1972.
- SOLNAŘ VI.: Tresty a ochranná opatření, Akademia 1979.
- STARČENKO A. A.: Itogi obsuždenija knigi prof. M. S. Strogoviča: Materialnaja istina... — Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956.
- STARČENKO A. A.: Logika v sudebnom issledovanii, Moskva 1958.
- STORCH F.: Řízení trestní rakouské, díl I. Praha 1887, díl II. Praha 1897.
- STROGOVIČ M. S.: Kurs sovetskogo ugolovnogogo processa, Moskva 1958.
- STROGOVIČ M. S.: Materialnaja istina i sudebnye dokazatelstva v sovetskom ugolovnom processe, Moskva 1955.
- STROGOVIČ M. S. a kol.: Problemy sudebnj etiki, Moskva 1974.
- ŠIFMAN M. L.: Osnovnye voprosy teorii sovetskogo dokazatelstvenogo prava, Moskva 1956.
- ŠIFMAN M. L.: Itogi obsuždenija knigi prof. M. S. Strogoviča: Materialnaja istina... — Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 4/1956.
- ŠLJAPČNIKOV A. S.: K voprosu ob ob'ektivnoj istine, Uč. zap. VIJN, vyp. 12, Moskva 1961.
- ŠTAJGR F.: Materiální pravda v občanském soudním řízení, Orbis 1954.
- TOLAR J.: Trest úhrnný a souhrnný, ČSAV 1963.
- TRUSOV A. I.: Osnovy teorii sudebných dokazatelstv, Moskva 1960.
- ULJANOVA L. T.: Ocenka dokazatelstv sudu pervoj instancii, Moskva 1959.
- ZEMAN J.: Poznání a informace, ČSAV 1962.
- ZEMAN J.: Dialektika, informace a odraz, Horizont 1978.
- ZEMAN J.: Teorie odrazu a kybernetika, Akademia 1978.